

Mitte-Tartu

Mitte-Tartu

Mitte-Tartu

TOPOFON

Koostanud ja toimetanud Sven Vabar
Kujundanud Mari Ainso
Pildistanud Kaja Pae

Mitte-Tartu tänab:
Eesti Kultuurkapitali,
Tartu Kultuurkapitali,
kirjandusfestivali Prima Vista ja
Eesti Kirjanike Liidu Tartu osakonda

© Autorid
Topofon, 2012
Tartu

ISBN 978-9949-30-404-2

Trükkitud AS Ecoprint

Sisukord

Sven Vabar	Eessõna	6
Anti Saar	Ernst	16
Berk Vaher	Baltijos Cirkas	28
Joanna Ellmann	maa-alused väljad	38
Maarja Pärtna		48
Kaja Pae	10π	58
Aare Pilv	Servad	74
Tanel Rander	Odessa või São Paulo?	90
Meelis Friedenthal	Kass	100
Lauri Pilter	Rälby ja Tarby	114
c:	Teekond põllule	132
Erkki Luuk	NÕIUTUD X	142
Tanel Rander	Jõgi ja jõerahvas	156
Kiwa	t-st	168
Mehis Heinsaar	Kuusteist vaikuse aastat	190
Sven Vabar	Tartu kaks lagendikku	200
Sven Vabar	Tänavakunstnikud	212
Jaak Tomberg	Faddei Bulgarini kümme soont	234
andreas w	blade runner : jooksja mõõgateral	288
Mehis Heinsaar	Ta on valmis ja ootel	302

Sven Vabar

Eessõna

Weneri kohvik, kevad/sügis-hooajaline Toomemägi, kirjanduslik Karlova, Supilinn oma aguliromantikaga. Neist kohtadest käesolevas raamatus juttu ei tule. See kõik on Tartu. Mitte-Tartu on mujal. Hiinalinn oma hämara, postmilitaristliku elanikkonnaga ja määratu garaaživohanguga sealsamas kõrval. Raadi lennuväli. Annelinn. Aardla-kandi tühermaad ja Võru maantee äärsed põllupealsed uusarendused. Luhad. Ühe Turu tänava autopesula külge ehitatud igavikuline hamburgeriputka, kus on tunda Jumala ligiolekut. Kүүtri tänava metroopeatus. Emajõgi küll, aga pigem jõepõhja muda ühes kõige seal leiduvaga. Supilinn küll, aga üks hoopis teistsugune Supilinn. Tõsi, piir Tartu ja Mitte-Tartu vahel on kohati hämar ja hägune nagu Mitte-Tartu isegi.

Humanitaarteadustes tähistab „mitte-koht“ tavaliselt prantsuse antropoloogi Marc Augé poolt kasutusele võetud terminit. Augé jaoks hõlmavad „mitte-kohad“ üleminekualasid, millel napib märkimisväärsust, et anda välja koha mõõt – näiteks kiirtee, hotellituba, toidupood, lennujaam. Käesolevas raamatus on „mitte-kohta“ mõistetud mõnevõrra teisiti ja laiemalt. Mitte-Tartu mitte-kohad on pigem kohad, millel puudub ümbritseva üldkehtestunud kultuuri jaoks tähtsus. Paljudel juhtudel võib öelda, et tegu on abjektsete kohtadega, ideoloogiliselt tõrjutud, pahaks pandud, välja tõugatud, koloniseerimissurve all kannatavate kohtadega. Aga ka igasugune sedastus teemal „mis on mitte-koht“ on omajagu kolonistlik, kuna mitte-kohad on ka mõistlikku tähistust tõrjuvad teadvustamatuse-kohad.

Paljudele Mitte-Tartu literaatidele on juba aegade hämarusest peale meeldinud olemise äärealadel konnata. Uku Masingu rännakud viisid teda ühes abikaasa Eha ning pilvega alatihti linnalähedastesse metsadesse ja kraavipervedele pyhaks kullerkuppe tooma. Jaan Kaplinski on tõmmanud jalutama Ülejõe-linnaossa, lagunenud tsaariaegsetele kõnitedele, juudi surnuaiale, devoni liivakivipaljandi alla. Artur Alliksaar

ja Andres Ehin lugesid bussijaamas linnarahva rõõmuks oma luuletusi. Rääkimata eesti kirjanduse ehk suurima läbitud kilometraažiga jalgsimatkaajast, metafüüsiliste agulite kirjeldajast Madis Kõivust. Ja veel mitmetest teistest. Millalgi taasiseseisvumise paiku, kui kirjandusse hakkas ilmuma rohkesti uumat tüüpi tekste ja nende autoreid, see äärealade-tendents süvenes. Nii et kui Berk Vaher pani mulle pähe mõtte teha Prima Vista kirjandusfestivali puhuks proosakogumik „varjatud Tartu“ teemadel, tundus see mõte mulle juba ette klišeelikuvõitu, ehkki sarnast kogumikku varem koostatud pole. Või teisiti öeldes: tundus kergelt skandaalne, et sellist raamatut veel olemas pole. Seega tuli „Mitte-Tartu“ juba põhimõtte pärast kähku ära teha. Kaastöö-lubadused kogunesid kokku nagu niuhti ja peatselt järgnesid ka tekstid, nagu oleksid Mitte-Tartu kirjutajad sellise kogumiku sündi juba oodanud.

Miks need inimesed hulguvad veidrates kohtades ringi? Kas neil targemat teha pole? Nõnda küsib tartlane, kuid mitte-tartlane ei oska neile küsimustele esimese hooga halligi vastata, võibolla ka sellepärast, et ringihulkumine on tema jaoks loomulik ja iseenesestmõistetav tegevus. Aga püüdes siiski vastata, tuleks heita põgus pilk Mitte-Tartu kirjanduse lähiajalukku, erinevatele tugevamini või lõdve-malt seotud grupikestele, mis siin Mitte-Tartus umbes viimase kahekümne aasta jooksul formeerunud on ja mille liikmed on käesolevate kaante vahel oma tekstidega esindatud. Sest „Mitte-Tartu“ hõlmab nimelt selle perioodi jooksul esile kerkinud kirjutajaid. Alljärgnev lühi-ülevaade nagu ka terve käesolev kogumik ei pretendeeri ammen-davusele (kuidas ta saaski); siit on paljud olulised nimed välja jää-nud, kuna keskendun valdavalt „Mitte-Tartu“ autoritele. Märksa põh-jalikuma ülevaate Tartu uuemast avangardist ja eksperimentaalkir-jandusest leiate Aare Pilve artiklist „Väike teatmik (Tartu) paranoia-kriitilise risoomi kohta“, mis peaks varsti ilmuma ajakirjas Methis.

Kõigepealt meenutagem 1990. aastate algust, seda sotsiokultuuri-lise vabanemise ja määramatuse, ka märkimisväärse materiaalse puu-

duse perioodi; aega, kui õhk kõndis väikse puust linna tänavatel ning aguliköökides keedeti mürgiseeni. Tol ajal sattus põhiliselt Supilinna pesitsema värvikas galerii kirjandus- ja kunstiinimesi – Mehis Heinsaar, Martiini, Juka Käärmann, Marko Kompus, Margus Kiis, Psaiko, jt. „Need kõik on tyybid, kellele ebakonventsionaalsus (kutsuge seda syrrrealismiks, „mugivaks“, zenilikkuseks või milleks tahate) on maailmaga suhtlemise loomulik eeldus,“ nagu on kirjutanud Lauri Sommer, arvustades Heinsaare debüüttest „Härra Pauli kroonikad“ (Vikerkaar 1/2002). Sellest seltskonnast ongi „Mitte-Tartus“ esindatud Heinsaar.

Millalgi üheksakümnendate keskpaigas aktiveerus kuskil Tartu ja Mitte-Tartu vahepeal küllaltki arvukas ulmeseltskond, kes korraldas regulaarselt kokkusaamisi, tegeles aktiivselt ulmekriitikaga, hakkas välja andma ajakirja „Algernon“ ja kelle rüpest sündis mitmeid märkimisväärseid kirjanikke. Teiste hulgas ka üks huvitavamaid eesti ulmeautoreid Meelis Friedenthal, kelle romaanis „Kuldne aeg“ (2004) võib täheldada Aardla kandi raudteeäärsete jäätmaade ja daatšarajoonide viljastavat mõju.

1995. aastal sündis ka rühmitus Erakkond, mis juba oma nimes manifeesteeris aktiivsest, avalikust kultuurielust vaikselt ja isepäiselt eraldi seismise. Erakkonna liikmete hulka kuulusid ka eelpoolmainitud Supilinna absurdistid Heinsaar ja Kompus. „Mitte-Tartus“ on erakkondlastest esindatud veel Berk Vaher ja Aare Pilv, kellest eriti viimane on oma psühhoogeograafilisi uitamisi Mitte-Tartus ning mujal ohtralt kirjandusse talletanud.

Aastal 2000 sündis ambitsioonikat teatriuudust taotlenud Teatrilabor, mida juhtis esimestel aastatel andreas w ning aktiivseks kaasosaliseks oli Jaak Tomberg. Teatrilabori kõrghetkeks ning ühtlasi eesti teatri ajalukku jäi nende etendus „Aurora Temporalis“. Vaimselt väga pingestatud Teatrilabori-mikrokosmoses segunesid muu hulgas ulme (eeskätt küberpunk), postmodernismi teooria ja avangard. Mul on hea meel, et „Mitte-Tartust“ leiab ka andreas w mõlgutusi äärmuslikust

jooksumeditatsioonist ning et ta üldse viimasel ajal taas rohkem kirjutama on hakanud. Teiseks tuleb rõõmustada siinse kogumiku mahuka teksti, Tombergi kümnest jutust koosneva seeria üle, mis taasveenab lugejat, et kuigi Tomberg on end viimastel aastatel tõestanud võimeka kirjandusteadlasena, on tegu ka hea ilukirjanikuga.

Kuigi Erkki Luuk on Tartu desolaatsetel tühermaadel aktiivselt hulkunud juba 1980. aastate lõpust peale (deklareerides oma loengus „Tartu ja selle saadused vms“, et „Tartus ei ole väga palju mahajäetud hooneid, kus ma ei oleks sees käinud“ (Vihik nr 15/2010)), andis ta 2002. aastal välja oma esimese raamatu „Ornitoloogi pealehakkamine“ ning tasapisi moodustus tema eestvedamisel avangardistlike ambitsioonidega grupp, keda on hakatud nimetama lihtsalt „eksp“. Ekspi-kambaga seostusid ka kunagised supilinlased, eeskätt Martiini, vähemal määral ka Heinsaar ja Psaiko, kuid ega erakondlased Berk Vaher ja Aare Pilvgi ekspist kaugel seisnud pole. Küllalt aktiivselt ühendusid ekspiga ka tuntud kunstnikud ja kirjanikud Kiwa ning Tanel Rander (tuntud ka pseudonüümide all chaneldior ning c:), kelle tekste samuti „Mitte-Tartust“ leida võib. Tanel Rander muide pole Mitte-Tartuga tegelenud mitte ainult kirjanduslikust, vaid ka distsiplinaarsemast, keskkonnaesthetika perspektiivist lähtudes.

Lisaks kõiksugustele loomingulistele sõpruskondadele, kes üksteisele vastastikust abi ja inspiratsiooni pakuvad, on Mitte-Tartus leidunud alati ka tõelisi erakuid, kes otseselt ühegi kambaga seostumist pole taotlenud. Neist inimestest on oma tee „Mitte-Tartusse“ leidnud eesti kirjanduse üks andekamaid uustulnukaid nullindatel Lauri Pilter ning noored paljutöotavad luuletajad Maarja Pärtna ja Joanna Ellmann. Ka „Mitte-Tartu“ avaloo autorit Anti Saart võib pidada pigem oma suveräänse tee käijaks, kuigi ta on olnud sage külaline eksp-üritustel. Omaette radu on kõndinud ka „Mitte-Tartu“ arvukate fotode autor Kaja Pae, kes võttis kogumiku tarvis ette ambitsioonika projekti – käia läbi ning pildistada üles Tartu linna piirid. Oma refleksioone sellest üritusest väljendab Kaja Pae oma essees „10π“.

Mitte-Tartu kirjandusega seoses oleks veel põhjust kõnelda 2002. aastal Berk Vaheri poolt asutatud avangard-ajakirjast Vihik (mida praegu toimetab Jaak Tomberg), 2004. aastal sündinud ID Salongist (eestvedajaks Andres Keil) ja sellest välja kasvanud Eclectica festivalist (esialgseks korraldajaks taas Berk Vaher), Kiwa koostatud eksp-kirjanduse antoloogiast „Kangelasema toitepiim“ (2006) ja mitmest olulisest kunstisündmusest, kuid sellest kõigest lugege eelnimetatud Aare Pilve artiklist. „Mitte-Tartu“ mõtteliste eellastena tuleb veel nimetada eelmisi kirjandusfestivali Prima Vista tarbeks valminud psühhoogeograafilisi proosakogumikke „Mehed ei nuta“ 1 ja 2 (2009 ja 2010, koostaja Berk Vaher), mille raames saadeti kirjanikud paariks nädalaks elama nende jaoks võõrastesse Eesti paikadesse.

„Mitte-Tartu“ kirjutajad on küll erineva taustaga ning vormiliselt erineva suunitlusega, kuid kõik nad liiklevad olemise ja tähistamise hämaratel äärealadel, vaimsetes mitte-kohtades. Võibolla on see põhjuseks, miks üks põlvkond Mitte-Tartu kirjanikke tunneb keskmisest suuremat huvi neid ümbritseva linnaruumi vastu. Neid kõiki ühendab Mitte-Tartu, kus nad enam või vähem elavad. Sellepärast nad kolavadki ringi kohtades, mille sobilikkuses ühele väarikale ja lugupeetud literaadile tuleb kahelda.

Mu meelest ei ole teistes Eesti linnades sündinud kaugeltki nii palju olemise äärealade kirjandust – sürrealismi, avangardi, alternatiivset ulmet, eksperimentaalkirjandust, „müstilist“ tekstiloomet – kui Tartus. Ega ma täpselt ei tea, miks see nii on. Kas saab seda seletada vaid lähedusega vaimule (ülikoolile) ja kaugusega võimust ja rahast? Või tuleb tõesti nõustuda romantiliste kujutelmadega sellest, et Tartu ongi üks täitsa teistmoodi, kummaline paik? Et maailma mastaabis on sedavõrd suur suveräänsete, eksperimentaalsete, otsivate vaimude kontsentratsioon nii väikses linnas erakordne? Või arvan ma seda kõike sellepärast, et ma ise siin linnas elan ja selle värgiga pidevalt kokku puutun? Ega me ju reeglina ei tea hästi, mis toimub läti, leedu, vene või soome kirjanduse äärealadel ja ega nemadki seal meist eriti tea.

SVEN VABAR

Tänapäeval on välismaise väärtkirjanduse tõlkimisega mõlematpidi kehvasti.

Tühermaade ja äärte suhted keskmega on olnud keerulised. Vahel on tunne, et Tartu ja Mitte-Tartu on nagu kaks täiesti erinevat linna, mis asuvad küll ühes ja samas geograafilises ruumis, kuid millel ei ole suurt midagi ühist ja mille elanikud kunagi kokku ei puutu, umbes nagu China Miéville'i ulmeromaanis „Linn ja linn“. Ainult üksikutele individidele on lubatud Tartu ja Mitte-Tartu vahel liigelda, ülejäänutele mõjub piiri ületamine letaalselt. Aga nende kahe linna konfrontatsioon on samuti omaette keeruline teema.

Osalt ka sellepärast panin kokku proosakogumiku „Mitte-Tartu“. Toda tabamatut ja laialivalguvat vaimset keskkonda tuleb hoida ja kaitseda – mõnikord ka Tartu eest. „Mitte-Tartu“ autoritest vaid viis on Eesti Kirjanike Liidu liikmed. Ülejäänud pole endale seal kohta leidnud. Nad kas pole tundnud selle järele vajadust või siis otsesõnu vastanduvad ametlikule keskvälja kirjanduspildile. Aga mitte-koht kirjandusilmas on ebakindel. Nõnda kipuvad paljud mitte-tartlased endale koha leidma kuskil mujal. Siinse kogumiku autorite hulgas on aukartustäratav hulk doktorikraadiga või peatselt doktoritöö kaitsmiseni jõudvaid võimekaid humanitaarteadlasi, keda mitmed vägagi maksujõulised rajatagused ülikoolid juba himuka pilguga jälgivad. andreas w mässab kübermaailmas. Kiwa ja Tanel Rander on pigem tuntud kui kunstnikud. Kaja Pae on füüsik ja arhitekt. Mul oleks kahju, kui üks või teine „Mitte-Tartu“ autor edaspidi eesti kirjandusest kaoks, sest eks te näete nüüd varsti edasi lugedes ise ka, et tegu on heade kirjutajatega. Samuti loodan, et sel kogumikul õnnestub inspireerida järgmist põlvkonda olemise ääre-alade kaardistajaid leidma end linnast nimega Mitte-Tartu.

*M-Tartus, Y-galeriis
märtsis 2012*

Anti Saar

Ernst

Case study

Kaotsimineku võimalus Tartus pole kaugelt mitte pelgalt teoreetiline. Kui paljud meist on kuulnud Sinirao tänavast? Kui mitme inimese meelekindel jalg on astunud neile lugematutele treppidele Raadi parkis, Toome idanõlval ja füüsikahoone tagusel kõnnumaal, mille ülemine ots küünitab õhku, alumine aga siseneb otsustavalt mättasse? On põhimõtteliselt kindlaks tegemata, missugust rambet ootamatust varjab Lehola, Näituse ja Nõva tänavatest joonistuv kolmnurk.

Inimene elab oma paratamatusega. Üks budistlik tähendamissõna võrdleb inimeseks sündinud elajat pimedada kilpkonnaga, kes ujub kord saja aasta jooksul ookeanisügavusest pinnale ja satub pead pidi lainetel hulpivasse puust karjaikkesse. Küsimus pole selles, kas taoline ettemääratus on hea või halb, kuid ühe- ja samasugust iket pidi on inimene laulatatud nii oma kehaga kui kohaga, millesse ta sünnib. Ja kui inimene on mugav, mida ta enamasti on, teeb ta kõik selleks, et oma sattumuse ja sättumuse vastu tegutsemast hoiduda. Paik ei tee inimesest seda, kes ta on, vaid võtab temalt viimase võimaluse üldse keegi olla. Inimene on ämbritäis mõrti paiga raketise vahel.

Ja kui uhkelt kõlab ometi inimene – öelgem, et Ernst, sest kes ta muu olla saab –, rääkides oma paikkondlikust identiteedist, esitledes aimamatuid otseteid ja kobades tuttavaid nurgataguseid ... nagu keha, mis omaenese puudutusest kõdi tunda ei suuda. Tema meeled on tõntsid, tuttavatest aistingutest kängunud. Ta teatab targalt: ma ei või teada midagi, mida ma varem pole teadnud, ega tunda midagi, mida varem pole tundnud. Kuid ta ei kuule ega maitse ega haista, sest kõik, mida ta kuuleb ja maitseb ja haistab, on tema enese jõmin ja maitse ja hais.

Kuid et inimene on lammas, võib temaga juhtuda. Mis eeldab oma korda, et inimene on endas alal hoidnud eksimisvõime, kaotsimineku kapatsiteedi.

Esimese lapsepõlvejärgse kaotaminekukogemuse jaoks piisas Ernstile vähesest: ühest majast tema igapäevasel üksluisel teel, ühest jöletumast puulobudikust, mis oli üleöö loovutanud oma koha eimiskile. Sara oli maha tõmmatud ja selle asemel avanes Ernstile vaade, mida tema ihusilm veel eales varem polnud tunnista saanud. Hetkeks, ainult silmapilguks, oli Ernst omadega päriselt kadunud – aga see silmapilk oli olnud võrratu.

Ernsti maailmapilti murdusid täiesti uued perspektiivid. Mis muud on juhtumine kui juhtimise enesekohane vorm – nii oleks Ernst arutlenud, olnuks tal vähegi rohkem oidu. Ent seda sõnamängu polnud Ernstile vajagi, piisas aimusest, et juhtumusi on võimalik suunata, ise esile kutsuda.

Ja nõnda näemegi Ernsti, keda iseloomustame läbinisti alalise, paikse ja kohtlasena, igal pärastlõunal jalgratast saduldavat, nina tuulde pööravat ja minema uhavat. „Ernst läheb kaotsi,“ mõtleb inimene endast kolmandas isikus, „oo, Ernike, täna lähed sa täiega kaotsi!“

Jah, Ernst läheb kaotsi. Ta lähtub punktist A. Ernst pole päris loll, ta teab kaotamineku kohta põhilist. Ta teab, et asjad kaotsi ei lähe – läheb inimene, jättes asjad sinna, kus need on (teadmata hiljem vaid, kuhu). Enda kaotamise sihiga aga tuleb inimesel korruga püsida ja liikuda, kaotada end silmist ja jätta end maha.

Inimene pole loll, ta kõlab uhkelt! (Ernst!) Ta teab hästi, et linnast välja minnes ei lahku ta endast, vaid satub võssa või põllule, vagude vahele. Kuid on ometi selge, et kaotsi ei minda nii nagu poodi või postkontorisse. Pigem käib see nõnda, nagu minnakse närvi või haisema. Minek on tinglik, ent seda otsustavam, mõnel juhul koguni pöördumatu.

Meie, kes me näeme Ernsti nüüd oma aiast või trepilt või rõdult mööda väntamas, taipame tema sõidusihhi tinglikkust kohe. Ja taipame sedagi, et spordiga seob ratturit vaid highi. Seljas nahkpintsak, suusamüts peas ja õlitamata ülekaned kuldnokaparvena säutsumas, täidab ta meie meeled nii täienisti, et nendes isegi fantaasiale ruumi ei jää – unustame ta niipea, kui ta on nurga taha pööranud.

Kogu esimesele kaotamiseks eelnenud elu oli Ernst samastanud end linna lihakehaga, õigemini selle vankumatu fossiiliga. „Minu kodu, samunegi,“ oli ta ebamäärase enesekindlusega enda ümber viibates öelnud. Ernstil ei tulnud mõttessegi, et miski võiks olla teisiti. Vähegi dünaamilisem enesekuvand, samastumine millegagi, mis ise samana ei püsi, polnud Ernsti pähe iial mahtunud.

Nüüd aga, ratta seljas, püksisääred tuules laperdamas, samastus Ernst ühtäkki puhta mootorikaga, liikumise endaga. Ernst ja ratas olid nüüd üks organism: Ernst liigutas jalgratast, jalgratas Ernsti, nad läksid teineteiseks sujuvalt üle. Neil olid ühed hammasrattad ja ühine närvisüsteem. Vasakpöoretel tundis Ernst oma kehaga masina haavamatus ning Ernsti rattaid läbis valulaine, kui ta sõitis hooga terava kõnniteeääre vastu. Ernsti individuaalsus polnud enam üheselt paikapandav – Ernst oli enda ja ratta vahel laiali. Ja laiali oli Ernst ka mööda linna.

Ernsti enda kontseptuaalse mõtlemise võime on pehmelt öeldes puudulik. Peaks ta aga tabanduma pilgust, mida suunab eritlemisvõimeline vaim, täheldaks see temas midagi säärast: paatosega „tunne oma kodukanti“ pole selle inimese ringitallamisel küll vähimatki pistmist. Inimene läheb kaotsi, olgu nii, kuid sama hästi võiks tema tegevuse kokku võtta järgmise vormeliga: inimene otsib ennast enda eest pagedes. Ja taevas tunnistagu, et naeruväärsemalt, kui see kõlab, mõjub see, kelle kohta seda öeldakse. Vastuoksus kehastub inimeses kui kirves meepotis – sellel viivul on inimene väga õrn ja haavatav. Ja olukorrast tingituna võib seda pidada tema eeliseks. Kaotsi minna, see tähendab: püüda keskkonda enda jaoks mitte tuttavaks teha, vaid võõrastada, ennast tema sees võõra, abituna, kuid seda enam iseseisvana, indiviidina tunda ... justkui poleks selle linna identiteedist talle küllalt, justkui ei võiks ta korraga enam leppida, et kogu tema *ise* Tartu omaga piirdub – justkui kardaks ta nüüd ühtäkki nende kattuvust.

ANTI SAAR

Ernst läheb kaotsi regulaarselt, igal õhtupoolikul, poole nelja ja kuue vahel.

Kaubamaja ning Ülikooli tänava vaheline haljasala, millega ühegi tartlase peas ei haaku ainustki mälestust, kalda raudtee, mille tammi-del karjatavad Vase tänava mustlased oma hobuseid, lhaste pärannipp, kust võib siivselt linna naasta või ka otse Kabina peale keerata, kesklinna hoovid, milles lumi aasta ringi ei sula, Ilmatari ja Võruvälja tänavajupid ja Sirbi kaar, mille tagaaedade kaudu võib hooletu jalg sattuda Via Balticale, Laadoga äärde või valtsplekist garaaži, kus tegutseb komisjon, Raadi kruusaauk, millesse süvenemise riskid on hindamata, kurikuulus Läänekallas oma asundustega, kahe raudtee vahelised aiad, milles kord inimelu jooksul õitseb imekaunis Variku põisjalg, Anne mikrorajoonid, esimene ja teine, millest mõlemasse on õieti võimalik kaduda korraga, Voolu tänav linnast väljapoole vaatavate *palazzodega*, koera ja hundi ühendusest siginud murdjatega väravatel, alabastrist ja pääsusitast fontäänidega aedades, ja sealsamas – sealsamas teed ja trassid, mida ääristavad pärnad ja vahtrad ja kased läbisegi armeeritud betoontulpadega, millel pimeduses süttivad laternad, vesi, mis jookseb otse läbi linna ja millest üle pääsemiseks on rajatud sillad, üks ots ühel, teine teisel kaldal, hulk inimesi, kes väljuvad üheaegselt suurest tahukakujulisest hoonest ja pudenevad linna, teiste hoonete suunas laiali, hooned, millest hangitakse süüa, et mitte ära surra, hooned, kus võetakse karva ja viilitakse küüsi, hooned, kus istutakse ridade kaupa ja vahitakse tüünelt enda ette, inimesed, kahesilmsed ja ühepäised, paela otsas karvased nelja jalaga loomad, vihmad, leitsakupäevad ja lehesadu, seintega piiratud õhk ja torudesse kängitsetud vesi, asfalt, kips ja profiiplekk, terved kvartalid, mida ei leidu mujal kui väljamõeldistes, ning sellised, mida pole neiski, ja seal, kõige selle keskel, koha ja ruumi hõredas üleminekuvööndis – oo Karlova karstialad ja Veeriku pasunad! – kõikjal on nüüdseks nähtud ahasveerust, igavest Ernsti.

Ernsti juhtum väärib veel mõnd märkimisväärset märkust.

Eksib see, kes arvab, et kaotaminek teravdab inimese korrataju. Seda mitte. Harjumuspärasel ümbruses orienteerub inimene korra järgi, mida ta tunneb, ning kõik *sellest* korrast irduva nimetab ta just sama koduselt korrastuseks. Korras nagu Norras, kostab ta siin, seal aga: mäherdune korralagedus! Kuis on aga lood korraga kadunud peast? Pea kaotanud peast?

Tuleb öelda, et see, mis kaotsi läheb, polegi õieti inimese pea (mis ju õlgadel edasi õilmitseb). Kui ollakse kaotsis, nii et pea enam ümbrust ei *jaga*, on see nähtavasti muutunud võimetuks tajuma suhtelisust, seda kogemuse kriteeriumide kriteeriumi.

Ja nõnda ongi, et kui kaotsiläinu täheldab korda, on see kord korraga kõiges, mida ta oimab: ühevõrra on seda raekoja kellamängus ja penide lõugamises laohoonete hoovidel, akantusornamendis hauplatside sepisvõredel ja kasevõsas, millesse on kasvanud hurraa-arhitektuursed silikaattelistest ahervaremed linna serval.

Kõik, mis pilgu alla satub, ilmutab veendumust oma asupaiga ainuõigsuses, kõik, mis liigub, näib liikuvat vääramatul määratud kursil – olgu keskuses või äärealadel, büroohoonete esisel sillutisel või Raja tänava metsistunud õunaaias. Ja nii on ka loomulik, et kui kaotsiläinu peast tärkab kahtlus – ja kahtlus tekib, tekib varem või hiljem, igal juhul – saab selle objektiks mitte nii- või naasugune kord, vaid kord kui selline. Ja siis ühtäkki pole kord enam kui tolmukord, mis tuuletõmbuses lendub.

Kahtlus tekib ja selle ohvriks langeb igaüks, ka kõige tervemõistulik inimene – saati siis Ernst. See algab läägest kõdist kõhukoopas, kerkib õõnsaks iivelduseks südamesse ja pöörituseks pähe, ajab kukla märjaks ja silmad jõlli ning paneb jalgealuse kaotanu endalt nõudma: kuidas nii? Kuidas ometi? Kuidas nii, et on majad ja inimesed nendes üksteise kohal ja kõrval ja all, erinevates asendites, erisuurustes rühmades; et nad on tänavatel ja käivad üksteisest mööda, nagu sellest polekski midagi, ja et nad on sõidukites, karjakaupa bussides ja ühe-

ANTI SAAR

kaupa autodes, ja istuvad nõnda, vaevalt pool meetrit maast, põlved nõtkus ja käed sirgelt ees, silmad tulukestel, mis teatavad, millal on nende kord oma istepaika ruumis muuta? Kuidas nii? Issand hoiatage, kuidas nii?

Sel äratundmise või – mis asja? – äratundmatuse, ülima võõristuse hetkel tahaks inimene hilbud seljast heita ja ennast kämmaldega maa sisse kraapida või rabada rinnust esimesel vastutulijal ja kriisata talle näkku: „Mis toimub? Mis teil arus on? Mõtlete ka?!“

Ja pangem tähele, et taoline absurdisööst saab ikka alguse kõhk-lusest, mille käivitab kaotsimineku kogemus ning mida igapäevases olmerutiinis keegi vaevalt karta või oodata võib. Sestsaadik kui korra ja korratusemulje on öelnud üles oma suhtelisuse ja saanud absoluutseteks kategooriateks, löövad need vilkuma nagu kujutised kaksipidipildil: vaasi kontuuridest joonistuvad kaks tõtt vahtivat profiili, ilma et selle nõiduse nägemiseks tuleks silmigi kissitada.

Mida lisada? Korra ja korratuse absoluuti kaotsi läinule sõidab tuttavlik alati sisse ei millegi muu kui suhtelisusena. Ja poleks Ernst selline tainapea, nagu ta on, võiks ta omast kogemusest öelda, et vägevaim pinge – see, mida kaotsimineja kardab ja ihkab ning mille eest ta võiks sõna otseses mõttes kõik loovutada – just seal, absoluudi ja suhtelisuse vahel säriseb. Või kuidas muidu suhtuda Ernsti tunnistustesse nende puhtjuhuslike ja ootamatute naasmiste kohta, millega iga kaotsimineku paratamatult päädib?

Need on imelised hetked: tuttav tänavanurk, maja või korsten ilmutab end äkitselt seal, „kus see kohe kuidagi olla ei saa“, ilmutab end korraga kogu oma „sealsuses“. Ja et see sündmus – siinse ja sealse ehk suhtelisuse korda naasmine – on nimetatud imeks, siis mitte seetõttu, et sellest kujuneks rõõmus taaskohtumine tuttava ja turvalisega – sündigu seegi, kuid alles hiljem –, vaid et kõige esimeses järgus, sekundi murdosaks, on see miski, mis pildi täielikult sassi lööb: kui *see* on *seal*, siis kus olen *mina*? Oo taevalik hetk, milles kadumine ja leidumine langevad ühte! Oo imeline *for-da*, mida ju kuresaapais mänginud Ernst!

Berk Vaher

Baltijos Cirkas

*Now –
The mist across the window hides the lines
But nothing hides the colour of the lights that shine
Electricity so fine
Look and dry your eyes*

Joe Jackson, "Steppin' Out"

Sügisest jääd isapuhkusele. Kui Kastekarik paariks tunniks tööle läheb, mähid Põpiku kandelinasse ja asutegi uitamisretkele. Sinu keha soojus uinutab ta üsna pea magama; nii ei näe ta neid teid ja tänavaid mujal kui unes. Ikka fantoomkvartalitena, kuhu ta eluaja unedes naaseb ja mis mõnel äkkärksal ilmsihetkel argilinnast läbi kumavad.

Nii nagu ta und hoiab sinu südame rütm, nii vahetab ses pilte too sähvak, mis sust läbi käib, kui kohtad tundmatut. Te satute nüüd ju aina ja üha paikadesse, mis su kodulinnas on vööraaks ja kaugeks jäänud. Selles linnas, mida alles hiljaaegu vaat et valitsema trügisid – ikka seal, linna keskel, nagu annaks oskus selles liigelda ka voli kõige muu üle! Nüüd vaid näed, kui vähe teadsid, ja nii käib ses korduvas sähvakus röömust läbi ka häbi.

Nüüd vaid, tundmatust ära tundes, hakkad taas ekslema linna keskelgi, algul tolles aina iseendasse keerduvas ja pettevihjeid poetavas kungastikus, siis juba tavatänavail, kus fantoomkvartalid tungivad läbi fassaadi.

BERK VAHER

Samavõrd kui õlgades ja taldades on retke lõpuks raskust, on meeles kergendust, et midagi on siin linnas *veel*, midagi on *alati* veel. Need kohad, linna süvamõõtmed polnudki sinust igavesti välja suletud, kui hakkasid nende otsimisele eelistama võimu või edu või lihtsalt netis jõlkumist. Sinus leidis veel aega ja ruumi nende avamiseks. Seesama laps, kes ilmsi vaatab sind su enese silmadega, annab sulle unedes tagasi aja ja ruumi, mille jaoks sündisidki.

***

Kas ei tule see nüüd kõik liigagi ruttu? Kas oskad pidada piiri või ahmid kõike kärsitult endasse kartes, et peagi see kaob? Kui oled nüüd selles linnas lõpuks päriselt kodus, miks siis tunned end iga käigu järel üha võõramana? Ju siis mitte võõrana linna suhtes, vaid selle suhtes, milleks sa seda linna pidasid ja kelleks sa ennast seal pidasid. Aga seda, kes sa selles uues või just vanas, tegelikus linnas oled, sa veel ei tea – sa pole ses mõttes päevagi targem lapsest, keda sa kannad.

Kui oled nüüd õnnelik, siis miks näed jõeveere puiestee lõpus lagen-dikuserval üht tohutut punast revolvritoru linna südamesse sihtimas?

***

Või mida sa *üldse* näed, kui palju *näed* sellest, mida vaatad? Mitte ära-tundmise, vaid silmade jaksu mõttes? Suvelõpu sekeldustes, sotsiaalses võimlemises ja lakkamatus loomemajandamises hakkasid sul silmad ühtäkki nii virvendama, et peagi ei tundnud sa enam tänaval tut-tavaid ära ja teretasid võõraid tuttavate pähe – nägu oli hägu, ainu-üksi miski kehas või kulgemislaadis avaldas kedagi. *Iga kolmas inimene meenutab kedagi teist. Või ikka esimest, laialivalgunud palet noil foto-del.*

Ja öised ülesehmumised Põpiku nutu peale, arvutiga muusika miksimine, lugemine-kirjutamine lauspäikeses või videvikubarjus, üleüldine kirjumirju su haralikippuvas ajus – kõik lisas kiude ja käände su silmasäbrutusse. See kõik kokku ja miski veel – kõik veel, kogu elukulu.

Siis pidid muretsema endale valgustundlikud prilliklaasid ja kui need nüüd viimaks oled ette saanud, siis esialgu ei tajugi muutust (on juba süvasügis ja ilmad aina vilud), kuid ühel laupäeval otsustad Põpikuga tungida veel ühte seni läbimata paika, kus tänav nõrgub linnast välja, rohtunud vabrikuvaremete vahele ja kaob hüljatud lennuvälja võsastikku. Ja kõrval – garnisonigootika paju- ja prügipadrikutes: pilparäsu, poolikud toolid ja kuhilais kaltse, õlist muda, masinajuppe, koduta koerte haiglasi haukeid ja tuulekülvi ülekoormatud ametiruumidest kaugemale kandunud pabereid. Nende vahelt seentena müksumas kolalaod ja lokukojad.

Põpik suigatab taas sinu rinnal; sina oled valmis teda padusaju eest kaitsma, sest ümberringi on ilm nii hallraske ja ähvardab iga hetk kukile murduda – ent ometi, kusagilt katkiselt aknalt või väändunud vihmaveetorult pääseb silmanurka ere valguskiir. Tõstad prillid – see somp oli nende teha; on hoopiski kirgas, päikest on küllaga pilvede vahel ja sees ja su klaasid on tõmbunud mustaks kui kivi kirikuseinas.

Kas ma nüüd hakkangi maailma sellise sombusena nägema? Just siis, kui teistel on päike? Kas see linn saabki mulle nüüd vaid niimoodi avaneda – ja ikka hiljaks jäin ma selle äranägemiseks? Kulutasin silmad ära muule... Olen nüüd küll vaba tõusma ja kõndima omas ajas ja ruumis, kuid mu võrkkestade trellid ei lase mind endisest enesest ikkagi kaugemale.

Võid ju tõsta prillid ninalt, et näha pärisvärve. Nii teedki, aga vaid viivudeks ja käikudeks, mil autod teist mööda ei trügi ja lombid teed ei

BERK VAHER

neela – sest nõnda, paljassilmi, on kõik udus kui unes. Piksleist saavad piisad, sa astud allee akvarelli ja justkui ujud läbi vanaroheda une – justkui Põpik oleks su unne kaasa tõmmanud, justkui oleksid nüüd sina tema kandelinas. Kuni võpatad, astudes lompi, ja oimad lagendiku lõpus tohutut punast revolvrit. Langetad kähku visiiri.

Pildi teravus taastub ja tumeduse kiuste tunned ikkagi ära, et revolvritoru jõe ääres osutub mingi suure veoki hüljatud järelhaagiseks. Punasel taustal on ellipsis kiri:

Baltijos Cirkas

Võtad rahunenult kursi linna südamesse. Põpik ärkab ja naeratab.

Joanna Ellmann

maa-alused väljad

lennuvälja all on mülkad
kus hiilivaid uudistajaid
kohtab harva
hõljukid lendavad üle
siin nad enam ei peatu
heli aurustub uduks
mis katab betoontühermaa välja
sekundid mööduvad
mõnest üksikust tondist,
kes eksind on sinna
lilli siin ei kasva kuid
vesi veel õitseb pinna all
lauldes endale laule.
maa all elavad mägilased,
kes on kinni jäänud oma mõtteisse
seal elavad nälkjad
inimtaolised olendid
otsides pääsu välja.
siin on palju käike.
miski viib raekoja platsi
ent on ammu kiilunud kinni.
on veel vaid augud
viivad kuskile
kaugele sildade alla
viivad müüride,
majadeni
viivad linna, kus

JOANNA ELLMANN

kõik oleme olnud, kuid
mis ometi ei ole
siit tulles seesama
jalutame puude ja
loomade keskel
kevade kurnavas lõhnas
kuid ometi meid ei nähta
oleme tulnud
ununend paigast
minnes uude
ununend paika,
jõuame tagasi lennuväljale
õhk saab otsa
siin ammu hüljatud maal
linna vappuval äärel
vahel keegi veel kondab
silmates kivist
tühermaa välja
selle maa-aluseid
ilmu,
kust järgmisel hetkel
lahkub.

Maarja Pärtna

1.

võiks arvata, et peale seda, kui nendes enam ei käida, saabki kõik läbi, aga tegelikult ei saa miski läbi vähemalt senikaua, kuni kivi veel kivi peal püsib. hetk, mil viimane vajalik mööblitükk rändab välja ja uks langeb selja taga viimast korda lukku, ei tähista mitte lõpp-punkti, vaid ühe hoopis teistsuguse oleku algust.

see on saamine mingil kindlal otstarbel ehitatud ja kasutatud *kohast* eikellelegi kuuluvaks, eimillekski vajalikuks *mitte-kohaks*. vabanemine utilitaarsest funktsioonist, vabanemine kellelegi millegi jaoks kasulik olemisest. ning ühtlasi ka saamine rohkem või vähem juhuslikule läbiastujale sissepääsupaigaks vabasse, piiripealsesse tsooni.

aga võib öelda ka nii: kui hoone langeb kasutusest välja, saab sellest *piiri-paik*: ohtlik ja ometi ligitõmbav koht-kus-võib-kõike-juhtuda. tagasivaates tundub varateismelise julgus avastada keelatud paiku, nõukogude aja lõpust alates tühjadena seisnud maju parajalt pöörase ja eluohtliku mänguna. see oli mäng – paeluv ja keelatud, ning ühtlasi ka selline, milles puudus arusaamine sellest, *mille* varemete vahel õigupoolest uidatakse, millist lugu need majad räägivad (teadmatus, mis sellised mängud ülepea võimalikuks muudab) –, olime lihtsalt maadeavastajad, seiklejad, usaldavad ja põnevil. ning võib-olla oli puhas juhus, et hing üldse sisse jäi. õnn, vedamine – ka selles, et vajadus uudishimu rahuldada ei jäänud õnnetusehirmu läve taha pidama.

hilisemas elus tuli muidugi arusaamine, et siis, kui meie lastest noorteks täiskasvanuteks saime, oli üldse üks *ülemineku-aeg*. ja kui minna eneses piisavalt sügavale, siis jõuame ka seal põhja puudutades *mitte-kohani* välja.

2. Sild

kui lähen mööda Turu tänavat kesklinnast eemale, jõuan lõpuks kahe ristuva teeni, mille alumine osa viib mööda jõekallast linnast välja, teine – ülemine – langeb Karlova kõrgendikule ehitatud puumajade vahelt alla, tõuseb siis uuesti üle sileda vee viivaks kaareks ja pihustub seejärel Annelinna südamikus. see sild on öösooja, suvise jalutuskäigu pikkune; autod enam ei sõida, sillapiiretest jäävad kuuvalguses selged varjud, kaldaveeres tumedad paadid, jõgemööda allapoole linn ise – kõik tuttavad paigad. Sõpruse sild, „Preimani purre“*, nagu seda ehitamise järel linna täitevkomitee esimehe järgi olevat kutsutud, on justkui kogu lähedaloleva tööstusliku ja liikuva kontsentratsioon, tume rasvane joon, mille otstarbeks on olla Annelinna-koha üleminek Karlova-kohaks.

sillaalune ruum on sillapealse lahutamatu, paratamatu osa. selle alla sattumine on hoopis teistsugusesse, tihkemade ja tihedamate helide keskele, varjust ja lõhnadest rikastunud ruumi sisenemine. veepiiril paistab selgelt kätte sillatugede seismine vees, nende ulatumine teisele poole välja; autode rappuv ülesõit pea kohal ning seljatagune möödavuhamine, möödauramine, kahte sõidusuunda eraldav hõredatest ribidest vaheosa. sild nagu avatud tunnel, kummaline kõhn kalaluu üle vee; silla all seisjad suure kala kõhus.

suvel ilmus Karlova-poolsele tugisambale üks Tartu tänavakunstniku Edward von Lõnguse raamiga inimestest (või peegligna inimestest – miskipärast meenutas see esimesel kohtumisel seljaga vaataja poole pööratud peegligna seisvat inimest). hubase puidust Karlova ja Annelinna magalate piiril muutub identiteet raskestimääratletavaks, ebapüsivaks. sildu ehitatakse ju ikka sillapealse pärast. silla otstarbeks on *viia üle*. sillaalune on aga täiesti kasutu, üleliigne paik, sealtkaudu *ei saa kuhugi*.

---

* 5. detsembril 2011 sai silla avamisest 30 aastat. Ehitamine jäi vahemikku 1977–1981. Jätakuvalt peaks tegemist olema Eesti pikima sillaga (488,2 meetrit).

võsasse kasvanud raudteel kogunevad suvisel ajal kodutud. kui sillaalune ruum kellelegi kuulub, siis nendele, kellel ei ole kohta. inimene silla tugisambal seisab, raam käes, aga raami sisemusest ei paista vaatajale midagi, on ainult kandjat kandev taust, hele kivi: tagurpidi pööratud peegel, peidetud identiteet, või seisjat tühistav, lõhustav raam. *street art is ephemeral*. tänavakunst on kaduv. sillaalused tõmbavad tänavakunsti ligi.

3. Mitte-Tartu

esimene maastik, millesse me sisse kasvame (või mis kasvab meisse sisse), ei unune võib-olla kunagi – see jääb põhimise maastikuna alati kohale. hiljem kerkivad ja õõnduvad selle peale, üle ja sisse teised – mõni vööram, mõni omam, omasem.

ma mäletan tehismägesid, ja raudteed nende vahel, ja seda, kuidas vihmavesi kogunes väikesteks ajutisteks tiikideks – rohi õõtsus nende sees, veetaimedeks muutunud lehed. ja kuidas metsatukas olid raketibaas ja sõjaväeautode angaarid – kõrged, pealtpoolt murukamaraga maskeeritud. ja puude vahel sõjaväelaste elamud, mis jäid lõpuks tühjaks, katused langesid sisse, tubadel ei olnud enam võimalik vahet teha. kitsed käisid sügisel aias puude alt õunu otsimas. ja jõekäärus võsas liinibussid – kaks tükki, roostetanud, puuvõrad akendest sisse kasvamas, istmete vahel aknaklaaside nurgelised, sätendavad killud. ja põllud, mis ulatusid nii kaugemale – sealtkaudu läksid kõrgepingeliinide üksildased, väärikad read.

põhimine pole mitte selle kaardi inimesele kuuluv külg, inimese poolt maha jäetud, loovutatud, ajutiselt allutatud maastik, vaid see teine, akendest sissevohav, otsiv ja juurduv, kattev ja kaotav risoomne ning edasitungiv vohamine.

MAARJA PÄRTNA

aga isegi selle all on veel midagi – mälestused heinateost, kuiva heina värsked ja tugev lõhn. puhast vesi ja see, kuidas see juues jahutab. kuidas õhk korraga muutub ja metsa tagant hakkab midagi kerkima – tume, tuuline.

ja selle all veel midagi, mis ei kuulu ainult mulle enesele, vaid tuleb kusagilt kaugemalt – veelgi hämaram, veel jõulisem, veelgi kaugem paigatundmine. kui see peaks võimalik olema. mulle tundub, et on. ja võimalik on seegi, et kogetakse minugi kaudu – minu vaatamise ja puudutamise kaudu – nende poolt, kelle nimed on ammugi unustatud, aga kes elavad edasi selles lihtsas jagatud sõnas: esivanemad.

4. Kodu

kosmiline kodusolemine. inimene oma kodu-ruumi sisemuses, maailma eest varjatud; kuigi ainult väga õhukese seinaga eraldatud, siis ikkagi omaenese privaatses ruumis, oma kodus – omaenese paiga peal.

inimene, kes on kodus, asub otse maailma mõnusas keskpunktis – ja nii igal pool: igas majas, igas linnas, suurtes ja väikestes kohtades, Karlovas ja Annelinnas – igal pool ikka ühtmoodi. inimene kodus – pähklikoorde suletud mõõtmatu ruumi kuningas. inimene kodus – nagu nõel läbi putuka keha. inimene kodus – maailma ainuline keskpunkt. ja nii on see igaühega, nii on see igaühega alati olnud.

õues on tuuline, vihm piitsutab akent; vihma piitsapiulöögid vastu akna klaasi. ahi on köetud. täna õhtul ei liiguta mind siit küll ükski vägi.

17. detsembril 2011

Tartus

Kaja Pae

10π

Linnade äärtes on enamasti kulmineerunud üsna alastunud ajastu pragmatika. Seal ei kiputa varjama ega ilustama. Kuigi tegu on sageli tõepoolest üksnes funktsionaalsuse-ilmutuslike vabriku- ja laohoonetega, mõjub see alastunud funktsionaalsus võõralt. Seepärast võib ta näida ulmeline, võib näida poeetiline, võib osutada, et mõte kaugeneb reaalsusest. Otsustasin Tartule tiiru peale teha ja uurida seda pragmatika ja poeetika pingevälja. Mu senine arvamus, et linnaääred on pigem ühetaolised, kummutus võrdlemisi ruttu, leidsin äärtelt üllatava hulga pealtnäha eriilmelisi ruume ja teekond ise osutus kujutletust märksa pikemaks, üsna mitme π pikkuseks.

Ühes laupäevahommikus lumesajus seisid vangla ees bussipeatuses kolm vangi, kes arutasid, millistes vanglates nad on istunud ja vahetasid kogemusi; ise rõõmsad ja itsitavad nagu lapsed. Tõttöelda polnud ma mõnda aega nii rõõmsat seltskonda kohanud. Tundus kuidagi indikatiivne, kuidas siin, ääres, hakkab kõik järsku omal veidral, aga vääramatul moel kristalliseeruma. Aga need kristallid on mitmik-murdvad, su jutustaja hääl ja nägija pilk võivad kogu aeg sattuda erinevatele trajektooridele.

Annelinna ääre kortermajad on nagu raadiod. Risti-rästi raadiote maastik. Raadio on kõige vastuolulisem instrument. Kõige põhilisem, harilikum, kodusem, aga lapsele ikkagi kõige müstilisem. Transformaator täies hiilguses, mille tegutsemiskood jääb saladuseks; isegi kui elektromagnetlainete transformeerumine mõnele varaküpsel poisikesel järsku argiselt läbinähtavaks muutub, ikkagi jäävad need sahinad, võõrad keeled, mis näivad omavahel lõputult vaidlevat, sest ei jõua kunagi samale „lainele“. Kui on projekte, mis kunagi ei lõpe, alastavat äraseletamist ei leia, siis üks neist peab olema raadio.

KAJA PAE

See raadiote maastik meenutab mulle üht internatsionaalse arhitektuurikooli Moskva planeerimise projekti, mille käigus vaadati tõtt ühtaegu oma võimetuse ja Venemaa irratsionaalsusega ning viisaka linna-planeerimise projekti asemel uhati keset Moskvat üles kolossaalne risttahuka-kujuline kortermaja. Näiliselt tumm ja ükskõikne nagu kala, ilma igasuguse arusaadava programmita. Ma ei tea mitte kedagi, mitte ühtegi arhitekti, kellele see projekt oleks sümpatiseerinud. Autoreid kutsuti hulludeks itaalia kommunistideks. Varsti loobusin selle vaimustunud ümberjutustamisest. Jäin ainult omaette imestama ja hämmelduma. Mind painab ja kütkestab see korraga. Kolossaalne raadio! Raadio, mis püüab kinni kõik võimalikud lainepikkused, püüab isegi universumi sünnist pärineva reliktkiirguse ja võib-olla neutrontähtede undamise, ja artikuleerib need meie jaoks. Niiviisi, et kogeme oma tohutute abstraktsioonide olemasolu, iseenda mõistust ja kujutlusi, aga korraga kaasnevad nendega evidentsed vilinad, virvendused, kajad. Annelinn on nagu raadiote parv. Vinisev-pusisev vastuvõtjate ja edasiandjate pesa. Tartu Keskjaam.

Too hiigelkortermaja Moskvast ja paljudki kontseptuaalsed paneelmajade konglomeraadid on vististi sedasorti arhitektuur, mis proovib inimest teha suuremaks ja õilsamaks kui too olla suudab, ulatuda üle inimeste. Küllap ta sellepärast polegi ühelegi südametunnistusega arhitektile niiväga meeltemööda. Taolised kontseptuaalsed paneelmajade rajoonid on väljamõeldised läbi ja lõhki, kütkestavad oma väljamõeldislikkuses, vähem kütkestavad tegelikkuses.

Need kohad mõjuvad eemalt vaadates poeetiliselt nagu futuristlik unistus, mis kulmineerub ühiskond-mehhanismis. Kiirelt ja veatult töötavas masin-ühiskonnas, kus aine ja aru tulv on lõimitud vaheliti ja veatult, ilma ühegi konfliktita, ilma süsteemi tühistavate singulaarsusteta. Aga vististi on nii, et aine ja aru päris põiming ongi võimalik ainult singulaarsuste läbi. Sealne kirjeldamatus lükkab käima kirjelduse, paneb aine ja aru flirtima.

Taolistes kohtades elades asendub poeetika pragmaatikaga. Kas on võimalik, et rohkemal määral kui kusagil mujal? Kas on võimalik, et aine tulvabki neis vääramatumalt kui kusagil mujal? Sellisel määral, et tulv haarab su kaasa. Elades ühes neist nägin hommikul, kuidas lahtist piima müüdi auto järelkärlult otse purki. Mulle kangastus inimese kõige põlisem võimetus. Mingisugune alastav olemise võimetus ja olemise sunnitus. Mida ma endaga peale hakkam? Ma võtan purgi ja lähen sappa. Ma joon piima. See piim täidab mu elu. Ma voolan hapuks läinud piimana mööda äravoolutorusid. Ma olen klaustrofoob. See on mu elu kulminatsiooniks: voolata hapuks läinud piimana mööda äravoolutorusid.

Ma tahaks nendest kohtadest rohkem aru saada. Ma tahaksin, et mul oleks seal üles kasvamise kogemus (aga ma ei taha olla seal tegelekult üles kasvanud). Võib-olla see ongi kõige isiklikum ja ausam, mida ma saan nende kohtade kohta ütelda. Ma elasin seal ühe aasta. Ja see aasta on mu kõige eredam. Ma olin täiesti üksik. Ma mäletan sellest aastast ainult iseennast. Kuidas saab see olla võimalik? Ma ei mäleta isegi, et ema tolle aasta jooksul helistanud oleks. Ma tean, et nende arvates, kes ei elanud siin, ma valetan. Siinse ja sealse vahel peab olema mingi väärmatu ja vältimatu lääts. Ja nagu iga lääts, on see ka pisut prisma. Ta lahutab midagi lahti, aga paneb ka teisiti kokku. Lääts paneb kokku ühe pildi, aga peale pildi annab ta alati tunnistust millestki muust, veenab meid mitmesugustes olemisvormides – nagu gravitatsiooniläätsed veenavad meid tumeda aine olemasolus. Veenmise käigus läheb alati midagi kaotsi. Kas sellist läätse on üldse võimalik uurida? Mulle tuleb hirm peale mõeldes, kui paratamatu on ühel või teisel pool läätse olek. Ja kas tolle läätse olemasolugi ikka on usutav? On lihtsalt erinevad jutustajahääled. Mõni võib olla usutav, mõni mitte eriti.

Üks tuba mu üürikorteris oli lukus. Imelikul kombel ei huvitanud see mind tollal üldse. See tuba tuli mulle alles nüüd meelde. Võib-olla ongi teda võimalik uurida ainult tagantjäreli, kirjutades. Ja mis seal üldse

KAJA PAE

huvitudagi, arvatavasti oli see lihtsalt kola täis. Mahajäetud asjad on sellised, nagu oleks neilt midagi ära võetud. Neil on kasutamisläbimõeldud, aga eriomane oskus neid kokku panna, neid igapäevaselt just niiviisi kasutada, nagu omanik seda tegi ja millest on jäljed järel, on koos mahajätmisega kaotsi läinud. Neid nagu ei osataks enam kasutada. Selline mahajätetus pidi valitsema ka lukustatud toas. Nüüd saan ma aru, et see tuba levitas visalt hüljatuse hõngu ka ülejäanud korterisse. Räägiti, et nõukaajal elasid selles majas ohvitserid. Ma tundsin ennast kogu aeg külalisena, ma ilmselgelt ei teadnud, kuidas selles majas tegelikult elama peab. Ma ei saanud isegi päris hästi aru, et see maja on päris linna ääres, sest ma ei liikunud kunagi ääre suunas ega ka sinneriiki, kus sõjavägi oli olnud. Isegi oma põhimise liikumise kaudu olin linna võrku seotud teisiti kui toonased päriselanikud.

Mul on lapsepõlvest üks kogemus, mille tegelikkuse määra ma pole kunagi osanud hinnata. Võib-olla oli tegu lihtsalt unenäoga, aga kui oligi, pole mu mälestuses selle kohta tõendeid säilinud. See mälestus asetab mind ühte kindlasse kohta kodu lähistel, kust avaneb mõjus vaade, mille horisonti piirab laugelt tõusev voor. Ja korraga – ma näen ühe selle voore. Ma näen samaaegselt mitmetest vaatepunktidest, erinevatelt kõrgustelt. See kogemus on nii terviklik, et ma tunnen, et see ei ole enam kinni ajas. See maastik esindab maailma antud hetkel täielikult. Kuigi ta on ikkagi ainult see maastik. Ja ma tunnen, et ma saan sellest maastikust täielikult aru. Võib-olla tunnevad midagi sellist autist-arvutid, kelle jaoks arvud ei ole lihtsalt arvud, vaid „vanad sõbrad“, ja nende arvutamiskiiruse saladus peitub selles, et arvutamise kestel asuvad nad niisamuti väljaspool aega, paljudes vaatepunktides. Siis ma langen sellest seisundist välja, aga ma langen kellegi üsna võõrana tunduva inimese ellu. Ma käitun asjatundlikult, nagu ma teaks, kuidas ta elu tuleb elada. Aga mul ei ole ta mälestusi. Ma ei tea temast (endast) tegelikult mitte midagi. Siinkohal mälestus katkeb. Ma ei tea, kuidas ma olen pääsenud tagasi oma ellu. Ma ei oska seda seletada.

Tartu piiridel hulkudes sattusin mitmeid kordi kohtadesse, mille olemasolust polnud mul varem aimu. Need kohad mõjusid mingil viisil mitteusutavalt, näis võimatu, et selliseid kohti Tartus üldse olemas on. Arvatavasti ongi see koha kõige märkimisväärsem kvaliteet, kui tundub olevat võimatu teda välja mõelda. Ta ei ole mingisugune kombinatoorne sünnitus, vaid suveräänne koht, milles viibides tekivad ühendused teiste kohtadega, kergitades omakorda esile tillukese eneseküllase maailma.

Satun esialgu segadusse. Näiteks: mispärast see võsa? Kuigi mulle tundub, et ma tean, et ma pole siin kunagi käinud, tundub mulle ühtlasi ka, et ma tean, et sellist võsa ei ole siin mitte kunagi. Aga nüüd on see võsa siia ilmunud. Ja ta on samasuguses olemise-küllastuses nagu vooremaastik. Ka see võsa muutub mu vanaks sõbraks. Aga ta ei ole midagi sellist, millest oleks üldse võimalik üle näha. Ta on täiesti kahe-mõõtmeline serv. Mitte linna serv, vaid ruumi serv. Küllastuses on mulle selge, et kui selle taha saaks minna, oleks seal mu lapsepõlvkodu. See tähendab, et kui võsa siin ei ole, on selles suunas tõesti mu vanematekodu. Miks ma seda võsa üldse oma sõbraks nimetan? Aga just sellepärast, et ta toob mu lapsepõlvkodu praegusesse aega. Ja enam ei ole sugugi selge, kumb lahutus on lõplikum ja raskemini ületatav, kas ruumi või aja oma. Praegu tundub, et ma ei jõua mitte kunagi selle võsani. Näen, et võin ta poole liikuda ja liikuda, päralt jõudmata. Võib ka olla, et ükskord ma lihtsalt kukun kolinal sellesse võssa sisse. Samuti võib olla, et see võsa ongi singulaarsus, mis aitas mind mälestusteta elust välja, aitas jälle kätte leida omase miljardik-kübekese.

Tartu servadel on võrdlemisi palju varemeid. Mulle tundub, et lagunev maja omandab peaaegu tingimata mingi irratsionaalarvulise mõõtme, umbes nagu fraktalid. Lagunemise käigus sünnivad kummalised vaated läbi maja. Maja maastikus olemine omandab nende vaadete

KAJA PAE

läbi sügavama kinnituse. Enamasti on uued majad täpselt kolmemõõtmelised. Koos lagunemisega näib algavat mõõtmete murenemine. Tundub, nagu seoksid tasapisi ilmuvad augud maja maailmaga rohkemal või teisemal määral kui alguses. Seoksid taeva maaga. Nagu oleks maja selle irratsionaalarvulise lõputu jada abil pöördumatult maailmaga seotud.

Ma ei tea, kas mõni arhitekt mõtleb kunagi sellele, kuidas maja laguneda võiks. Kas ei oleks kütkestav püstitada ehitusplatsile vastvalminud maja kõrvale tahvel pildiga, mis kujutaks seda maja lagunemas? Tartu piirideltki võib leida lagunemise esteetika mitmesuguseid avaldumisvorme. On šikki ja väljapeetud lagunemist – niiviisi lagunevad peamiselt betoonpaneelidest ja silikaattelistest hooned, nad säilitavad enamasti oma kandilise ja tehisliku vormi, lihtsalt augustuvad ja ajavad naha maha, palju prügi ei tekita, ei lõhna. Puust, savitelistest või krohvitud majad lagunevad teisiti. Mahajäetus tundub neid kulutavat ja lihvivat, umbes nagu rändjää maastikku, kuni nad saavadki ühes oma koobaste ja urgudega maastiku kuppeljaks osaks. Nad käärivad, hallitavad, sünnitavad. Hadrianuse villa Rooma lähedal on enam kui poolel teel muutumaks miniatuurseks kuppelmaastikuks. See on üks neid kohti, mida pole võimalik ette kujutada, ta rabab oma ootamatu amorfse orgaanilisusega.

Räägitakse, et Iisraeli sõjavägi on võtnud kasutusele taktika, mille käigus murtakse tihedates linnapiirkondades strateegilised liikumisteed läbi hoonete sisemuste, et ennetada ja takistada vaenlasel konventsionaalsema väliterritoriumi hõlvamist. Ruumi endised omadused polegi enam tähtsad, ta on korrapealt saanud ettenägematu, hoopis erisuguse rolli; järsku on oluline, mil viisil teda lõhkuda saab, mil viisil ta laguneb ja ei lagune ühtaegu. Järsku leitakse lagunemise algetest uued teed, uus liikumisloogika.

Linnaserval leidub kummalisi liiklusmärkide kombinatsioone. Nagu oleksid mõned märgid üle jäänud ja nad oleksid pandud sinna, kus nad kõige vähem tülitada võivad. On märke, mis hoiatavad jökke sõidu eest, seejärel keelavad peatumise ja soovivad võtta kiiruseks 10. On jalakäiguraja märke tühjal kõnnumaal. Võib täheldada kultuuri jäägistumist – kultuur satub väljapoole iseennast ning püüab reguleerida põllu ületamist ja jökke uppumist. Ma ei suuda uskuda, et inimesi on tõesti nii palju, et kuskil leidub keegi, kes on isegi siin päriselt mõelnud mu põlluületamise peale.

Mul on kogu aeg tunne, et linnaäär ei ole sugugi nii juhuslike objektide kogu. See, et ma olen tuvastanud erinevaid objekte, võib olla koguni eksitav. Võimalik, et nende panus linna äärde on juhuslik, sest see äär on ka tervikuna vägagi äratuntav. Miski peab selle ühtsemaks siduma. Siin on kogu aeg toimimises mingisugune jääk. Linn ajab välja mitmesugust sodi ja siin pole see enam viisakalt kastidesse pakitud. Siin ei kipu keegi oma tegevuse järgi varjama. Siin-seal võib leida ennetavaid silte „Prügi mahapanek keelatud“. Nende siltide kiuste aga ei tegeleta siin varjamise ega näimisega, siin heidetakse kõik välja ega küsita, mis mulje see jätab.

Tõepoolest on see ju enamasti kõige puhtakujulisem pragmaatika, mida linna äärtel leida võib. Me oleme kultuuri nii sisse mähitud, et see „puhtakujuline pragmaatika“ mõjub võõralt. Peaaegu kergemeelselt ulmeliselt ja poeetiliselt. Ma sorgin iseenda väljaheites teesklemata huvi ja üllatusega. Ja valetamata leian seal tundmatuid, kultuurile kodustamatuid objekte. On see siis üksnes võõrandumise poeetika, mis siin haarab?

Aga see pole ka ainult väljaheite avalikkus, mis linna äärt moodustab. Siin on peaaegu midagi näivalt vastupidist jäägistumisele. Ma ei tea, kui lähedale ma oskan ääre fenomenile pääseda.

Nägin, kuidas poisikesed jooksid mööda tiheda kuuseheki harja, nagu oleks see maapinnast kõrgemale tõstetud kolmemõõtmeline tee.

KAJA PAE

Siin, ääres, tuleb endalegi uuesti meelde mööda kuusehekki jooksmise võimalikkus. Kas see on see, et need võimalikkused tulevad uuesti meelde? Miski on siin lihtsamini ilmnev? Siin ei ole mäletajat, kes teab, kuidas asjad kokku käivad, siin peab nendega uuesti toimetama hakkama, nad uuesti mängu võtma. Või ise uuesti mängu astuma – seegi suhe pole päris selge. Kas see kõik, mis äärtel toimub, võib olla põhjustatud suhete ununemisest?

Tartu piir on märkimisväärselt konkreetne – kui välja arvata topeldus Raadil, endisel sõjaväealal. Peale Raadi ei tekkinud mul kusagil kõhk-lusi, millist trajektoori linna piiril liikumiseks valida. Kaasaja tohutute, valguvate linnastute taustal on selles selgepiirilise jälgimise võimalikkuses kammerlikku luksust. Võimalust uurida linna piiri algupära nüüdisajas.

Annelinnas on kohti, kus piir ilmutab ennast iseäranis selgelt. Järsku lõppeb kortermajade jõuline lahmakas ja algab võsa. Ilma igasuguse sissejuhatusest; ainult majade hoovidest lähtuvad jalgteed hajuvad võsa vahele. Selline on traageldus linna ja maa vahel. Võsa sunnib inimest väljapeetud esteetika rüpest lahkuma.

Jätsin sealkandis linna piiri kõrvale, lonkisin jupi mööda hämarat kõnnumaad, et pildistada Luunja kasvuhoonete kuma. Räägitakse, et see kuma paistab kosmosesse. Ilma jahe niiskus, tihe lumesadu ja kujutluslik valguse lühiühendus kosmosega tekitasid pika (linnast) äraoleku mulje. Annelinna ilmutuslikule, tänavalaternate poolt väljajoonistatud piirile tagasijõudmine tundus kõigi tagasijõudmiste, päralejõudmiste arhetüübina.

Linna tagasi jõudmine. Ma olen pabervalge teadvusega humanoid, kes jõudis lõpuks pärale. Lõi hamburgeriputka kõrvalt leitud looma veidi uimaseks ja sõi isukalt. Kaste nirises mööda suupooli alla. Siis heitis kondid prügikasti, silus esijäsemetega oma suurt, munakujulist pead,

hüppas bussile ja sõitis oma ootamatult avarasse, valgusküllasesse urgu. Bussis õppis ta oma häälightsusi paremini artikuleerima, siis hakkas üle ta huulte – sealt, kus enne olid segunenud majonees ja veri – tulvama Hammurabi seaduste kogu, mille ta kandis ette üle bussi karjudes nagu kurjast vaimust vaevatud meedium. Varsti kiilusid Hammurabi sekka kümme käsku, mis suubus ulysseslikku teadvusevoolu. Kui ta oma urgu tagasi jõudis, rääkis ta juba kõigis keeltes läbisegi. Siis loopis ta võsa tulle, et soojendada oma külmetanud jäsemeid, avastas kerge imestusega oma suunurgast karvatombu ja sülgas selle refleksina välja, halises veel olemisest ja eimiskist ja keeras paljale põrandale magama. Nagu polekski vahepeal olnud mingit äraolemist, auku tema isiklikus valguses.

Aare Pilv

Servad

(Katkend „Aeglaste“ V osast)

[---] Võimalik, et pärast neid aastaid polegi ta ikkagi tegelikult Tartus elanud – selles mõttes, mis paljude jaoks Tartu on. Ta ei ela kunagi Supilinnas (kui välja arvata mõned õndsad kuud Tähtvere tänaval, mis aga ikkagi on vaid supitaldriku serv, kuhu pannakse leivatükk), ei vee-da seal ka väga palju aega, Supilinna-romantika jääb talle ikka mil-lekski, mille jaoks tema vaimus pole piisavalt dekadentsi, tema jaoks ei asu seal ruumilisi ega mentaalseid keskmehid (ehk tajub ta seda oma ktoonika-armastuses sellena, millena too sündinud on – linnamüüri taguse aiamaade platsina, mille linn oli suutnud mõisa käest välja kaubelda?); ta ei hakka kunagi jagama pelgu tolle suvise tolmuse Chirico-Tartu ees, mis inimesi siit maale, saartele, folgile, isegi Tallin-nasse peletab (päikesest tulvil, asine, tavaline suve kulgemisse kuh-tuv sisemaalinn kaugel merest, midagi väga loomulikku, mida ta juba lapsena teisel kogeb); peaaegu kogu ta Tartu-aeg möödub venelas-test naabrite kõrval – neilgi on oma Tartus elamise minevik.

Aga loomulikult elab ta Tartus, nõnda, et mõne aja pärast tunneb selle linna ruumi, teid, kurve, nurkade tagant avanevaid vaateid juba osana sisemaastikust, tunneb, et on Tartuga hästi sobitunud, on muu-tunud anumaks, mis on Tartut täis (ja mitte vastupidi). Jõuab kätte hetk, mil ta on Tartus elanud enam-vähem täpselt pool oma elust. Ja ometi pole Tartut tema kõige sügavamates ruumi- või linnataju kih-tides, Tartu on tema jaoks hilislinn, Tartut peaaegu pole tema jaoks olemas, kuni ta siia kord lõpuks tuleb. Isegi Tallinnast jääb talle vara-aegseid poolunenäolisi pilte (kollakaspunaka õhuga väga lai suvine tänav, mille kohal palju traate ja juhtmeid ning mille ääres tume kin-nine tolmunud maja, mille nimeks öeldakse müstiline ja arusaamatu „punanerett“ – ilmselt ta ürgseim Tallinna-pilt; heleda päikse käes loomaaiapuud, mille rohekast klaasist seinaga vastu sülitab kaamel tema suunas süjeläraka, varjukate ja kaharate puudega tänav, mida mööda

AARE PILV

nad loomaaiast tulevad – neid puid pole seal enam kolmekümne aasta pärast), ka Mõisakülast, Valgast, isegi Pärnust. Tartust aimamisi vaid üks vihmane üle suure silla sõit (mis aga võib vabalt olla – ja ilmselt ongi – hoopis üle Pärnu jõe või hoopis üle Daugava jõe sõit, sest sild on meeles pikana – aga meel ise on ka pikk). Neil pole Tartus midagi peale ühtede pisut kaugemate sugulaste, kellega nad aga kohtuvad pigem Võrumaal suguvõsa suursündmustel.

Ta hakkab Tartus käima põhikooli lõpus kevadeti, märtsikuus, kui ülikoolis toimuvad olümpiaadid – nii kuni keskkooli lõpuni. Võõras linn, mis näib oma tundmatuse tõttu veelgi suurem, kui ta tegelikult on, ja ainsateks mälestusteks jäävad neist käikudest suur Treffneri gümnaasiumi aula, kus olümpiaatorid ridamisi pandud laudade taga vaikusel oma ülesandeid lahendavad, aeg-ajalt lauanurgale kosutuseks jäetud šokolaade krabistades; suur valge ülikooli aula, kus lõpuks auhindu jagatakse; ja öömajad, mis asuvad kuskil linna servas, kas Tähtvere tagaotsas kurtide laste kooli ühikas või Põllu tänaval – sinna sõidetakse linnaliinibussiga pikka aega, ja nii jääbki talle mulje, et Tartu on väga suur, sest ta ei tea, et asutakse linna servas. Kevaded, murdeea kevaded, kui maa on just hingama hakanud, isegi halupuud kuuris näivad lõhnavat käärimise järele, äkitsene päike bussiaknast sisse, kui nad sõidavad öömajakohta, ta seisab püsti ja hoiab käega bussipingi seljatoest, nii et ta käe alla jääb pisut tüdruku juukseid, kes sel pingil istub ja keda ta imetleb (häbelikult, kartlikult, kohmakalt, saamatult, uskumatult); hiljem tunneb ta selle tänava ära – Puiestee tänav ülal mäenõlva pidi, nii et päike tuleb üle oru ja linna, õhtupoolik. Aga see ei puutu tegelikult Tartusse, see on kodulinna hingeelu põgus põige oma pärismaastikust välja.

Ülikool asub tagahoovis – tullakse kesklinnast ja sisenetakse kesklinna tagahoovi, just selline mulje jääb, sest nad lähenevad sellele Ülikooli tänavat pidi ning Werneriga koha peal pääseb läbi vaid piki kitsast koridori, mis on laudseina ja Marksu-maja (mis tema jaoks jääb tol korral veel ilma nimeta) vahel – poolakad restaureerivad kohvik

hoonet ning on peaaegu kogu tänava ära eraldanud ja kinni pannud. Aga see on tee, mis viib ülikoolini mitu aastat (kui mitte kõik need aastad?). Selle koridori põrand on tol aastaajal alati lopane, jäässe sulanud ebamugavate libedate ümmarguste lombikestega.

Ja kui ta viimaks pärast keskkooli lõppu Tartusse tuleb, on Tartu tema jaoks ikkagi veel võõras, nii et ta hakkab seda alles nüüd avastama – alustades Annelinnast, tagant otsast, millest ometi on hakatuks küll ja veel.

Tulevad kaks talve viiekordse maja ülakorrusel, mis on poole tunni kaugusel kesklinnast, kuid tegelikult asub teises aegruumis, mille piiriks on Jaama tänav. Aeg-ajalt paistab õhtuti või öiti aknaisse punane kuma – järjekordne majake on põlema läinud või põlema pistetud. Neid maju nimetatakse barakkideks, aga tegelikult on nad lihtsalt väiksed vene talumajakesed, mille aed on prahti ja sodi täis. Mõnedes majades elatakse niinimetatud normaalset elu, neil on koer õues ja satelliidipann katusel, aga on ka üks võssa kasvanud piirkond, kus majad on maha jäetud ja neis elavad kodutud. Keegi ei tea täpselt, kas lähuvad nad niimoodi süsteemselt põlema sellest, et kodutud teevad neis lõket, või pistab mingi kuri käsi neid põlema, et maa vabaneks kiiremini uueks kinnisvaraarenduseks – neidki jutte räägitakse. Hiljem, kui ta on sealt juba ära kolinud ja satub aastate pärast juhuslikult samasse kanti, näebki ta, et kunagiste külähüttide kohale on kerkinud moodsad kortermajad ning novaatorliku arhitektuuriga lasteaed, mida on isegi auhinnatud ja telekas kultuurisaates näidatud. Linnaku teises servas on pikad ühekorruselised barakid, sinnagi ta satub. Linnaku sissepääsu juures on kahel pool teed nood kaheksakandilised putkad (mäletate? kui jah, kuulute ühte teatavasse kogemuslikku kogukonda), ühel pool teed õlleputka, mille ees paari laua taga istub ikka mingi vene meeste kamp, teisel pool on putka, kust saab niisama suitsu, saiakesi ja jooki, muuhulgas troinoid. Selle teise ümbruses liigub ikka mingeid bomže, üks neist on nooremapoolne ühe jalaga habemik mees, kes istub välimise leti peal serva pool ning nurub mõnikord suitsu või raha. Ta kohtab

AARE PILV

toda habemikku taas ühel õhtul, kui ta läheb õue suitsu ostma, on varatalv, pehme lumi on maha tulnud ning habemik putka juures on hädas – ta ei saa oma ratastooliga läbi lume enam koju. Ta nõustub ratastooli lükkama, mees õpetab teda, kus majanurga juures pöörata, rattad jätvavad kolme sentimeetri sügavused jäljed puhtasse lumme, ja lõpuks jõuavad nad barakini, habemik kutsub ta sissegi – see on ühe-toaline elamine, kohe esimene uks vasakut kätt, aken on kardinaga üleni kinni kaetud, tuba on räpasevõitu, kuid mitte üleliia, ta istub hetkeks mahagi, nad teevad ühe suitsugi (ta on habemikule ostnud ühe paki Red & White'i), too räägib, et on kunagi rongi all jala kaotanud, tööd ei ole, Eesti passi pole samuti, nii ta siis saadab oma päevi mööda Hiinalinnas ringi liikudes, ikka kuskilt saab pala süüa või natuke raha.

Kümmekond aastat hiljem püüab ta habemiku nime meenutada, kuid see ei tule meelde. Igal juhul on tolle habemiku suguseid seal Hiinalinna sügavustes ja servades tõenäoliselt kümneid, ilma omasteta, ennast haigeks joonud, passita surnud hingi. Kui palju neist noil talvedel põlevates majades hukkus, ei tea ta samuti. Ja kuhu nad üleüldse jäävad? Suletud, kinnine linnaosa veel kümmekond aastat pärast Vene võimu lõppu, veel on käigus bussiliin, mis käib hommikuti ja õhtuti Hiinalinna ja Ropka vahet, vedades inimesi jumal teab mis tehasesse tööle ja sealt koju – ta ei näe seda bussi kunagi, näeb ainult selle bussi sõidugraafikut bussipeatuse tulba küljes. Ta ei tutvu ühegi naabriga, välja arvatud hoopis teises trepikojas elav ühistu esinaine, blond keskealine naine, kes on säilitanud noorusest kõik ilunipid ja peab kodus terve maja kohta väga korras kartoteeki, kus kõigi meeste kohta on sõjaväekohusluse lahter, ta on ilmselt endise lennuväelase lahutatud naine; tema kõrval elavad imekombel eestlased, kellel on aga lollid näod ja kes regulaarselt tülitsevad köögis, mis jääb tema töötoa seina taha, kus ta ühel maikuul õiti valgenemiseni oma lõputööd vihub kirjutada ja saab külge intensiivse suitsusõltuvuse. Ainsad tõelised sidepidajad muu majaga on prussakad, keda näib siin tõesti palju olevat ja kelle pärast ta koos naisega sealt lõpuks lahkubki. Linnaosa, mis on korraga ebaisikuline paneelmajadest

eeslinn ja looduslähedane vene külake, majauste ees on pingid, kus vanamutid istumas käivad, mõnikord panevad kutid kõlarid akendele, et üle kogu hoovi lasta mingit vene räppi või kräppi. See küll pole kindlasti Tartu, kuigi mõnesaja meetri kaugusel üle Jaama tänava on kuuekümnendate individuaalmajade rajoon, tüüpiline eesti nõukogude väikekodanlik kobar, mida nimetatakse Võrukülaks, sest selle olevat – veel enne, kui selle ümber püstitati Annelinna kõrghooned – rajanud Võrumaalt Tartusse ümber asunud kolonistid, biitmuusika ja inimnäolise sotsialismi poolt juhitud välja tulnud oma metsatagustest kolkasovhooosidest uut elu nuusutama. Aga see on teispool piiri, siinpool on puhas Venemaa. Keset Hiinalinna on väike väljakuke, mille servas kase all on väike putkapoeke, sellest üle tee maha jäetud suurem kauplusehoone, klaasseintega karniisiarhitektuur, otsekui olekski ta hüljatud just seepärast, et ta on siinses keskkonnas liiga läänelik. Ühel talveõhtul läheb ta sellesse kase all olevasse poekesse ning tee peal vastu tulevad vene noormehed ütlevad talle batja, peavad teda mungaks, sest tal on pikk must mantel, koonusjas villane müts ja väljakasvanud habe. Paneelmajad ise on sõdurite ehitatud, seinad pole sirged, kõikjal on paneelide kipakaid üleulatuvaid nurki – aga see-eest on majadel väga paksud seinad, ilmselt kaitsekaalutlustel, et majad lööklainele vastu peaksid – aknalaudu saab ikka korralike riulitena kasutada, seinad on oma nelikümmend sentimeetrit. Ühel talvel kirjutatakse lehtedes, kuidas metsistunud koerad purevad siinsamas lähedal tühermaal ühe poisi surnuks.

Ta asub sealt ümber, kohta, kust on tehtud juba Liivi sõja ajal puulõikeid Tartu panoraamvaatega, millele on lisatud pommitrajektorid – sellelt mäelt oli hea linna pommitada, hea ülevaade, kus miski on. Seegi on tegelikult venelaste kant, see ongi see päris venelaste kant, sest mäenõlva all oli juba sajandeid tagasi vene kaupmeeste eeslinn koos väikse kirikuga, seal on veelgi Vene tänav, mille ääres pole enam aga ühtki maja, pole siltegi tänavanimega, ta on mandunud üheks sillaäärse ristmiku pikendusharuks. Kirikust kahel pool on siiski alles vanad vene laadis kaupmehemajad.

See kant on tegelikult Tartu linn olnud juba palju varem kui olid olemas Supilinn, Karlova ja Tähtvere, siia kanti hakati matma Tartu surnuid, kui Katariina taudide takistamiseks keelas Vene riigis kirikute ümbrusse matmise, siia majutati sõdurid, siin elas vaene agulirahvas. Teispool järve aga oli uhke mõis, kus leidis isegi Düreri gravüüre ja mille mõisnik tegi oma teises mõisas Setumaa külje all omakandi talude päriksostjatele soodukat, et mulgid ja lätlased Vastseliinat ära ei okupeeriks. Revolutsiooni ajal käis agulirahvas siin kartulivarusid ja viinakeldreid rüüstamas, hiljem elasid agulis Alver, Talvik ja Ristikivi oma väikestes üüritubades.

Siia ta nüüd tuleb, jälle majja, mis oleks ehitatud otsekui pommi-varjendiks, sest ta seinad on poole meetri paksused ning kelder on nii sügaval, et aknaid polegi. Vundament, nagu näib, on ehitatud paekividest – paekivid Tartu linnas! – aga seda pole väljapoole näha, see on näha ainult keldrist seestpoolt. Siin elab veel rahvast, kelle ühisminevikuks on „telefonivabrik“ või „postkast“ koos sealt uude aega kaasa võetud tutvuste ja vimmadega – „juba osakonnajuhatajana oli ta selline!": venelasi, ingerlasi, ukrainlasest vanamees oma Riiast pärit Lidušaga, kes on meisterlik surnuksrääkija isegi siis, kui kuulaja vene keelt ei mõista (naine meenutab, kuidas nad viiekümnendatel siia äsja valminud majja korteri said, too õhin kütab veel nüüdki paari kooselu; vanamees tuleb uusaastaööl ukse taha ja ütleb rõõmsalt „Heatudaastad!“, lõpuks kolivad nad Annelinna tagaotsa, sest seal on puhutam õhk ja rõdu), peipsivenelasi, kes on võimelised poole lause pealt keelt vahetama.

Kui kõndida mõisa poole, on kunagine võllamägi – sinna ehitatakse uus maja ning majaanu kaevamisel tuleb välja kunagiste kurjategijate kolpasid, mis vedelevad mõnda aega augu serval möödakõndijaile vahtida. Sealt edasi minnes tuleb suur mahajäetud kruusakarjäär, mille põhjas on piklik ühekorruseline maja, kus, nagu ta teab, on millalgi peetud metalimeeste klubikontserte, aga mis tema ajaks on juba hüljatud ning tema sealoleku aja lõpuks lammutatud. Ta kujut-

leb ikka, et kui karjäär lastaks vett täis ja karjääri põhjas oleks see veealune maja, mis siis oleks. Mis siis ikka oleks. Veel edasi tuleb park ja päris järv, järve kaldal vana punamonument ja vene sõdurite hauad, mille tahvritel kunagised viisnurgad on asendatud õigeusu ristidega; ausamba äärisel otse järve serval saab istuda ja üle vee mõisavaremeid vaadata. Mõisaallee puud on veel suured, paplite allee läheb piki järve-kallast väravast mõisani, down by the salley gardens my love and I did meet, she passed the salley gardens with little snow-white feet, she bid me take love easy as the leaves grow on the tree, kuid olin noor ja rumal ja ma ei olnud nõus – need paplid elavad siin oma viimaseid aastaid, mõis äratatakse üles, vanad paplid juuritakse välja ja istutatakse väikesed eblakad puukesed asemele, nii nad ütlevad, et pappel ongi lühiealine puu, aga nemad ja tema ja meie oleme samuti lühiealised ega näe võib-olla enam oma eluajal kõrgete puudega alleed selle järve kaldal, and now am full of tears.

Kümne aasta jooksul, mis taseal elab, kaob muudki. Kevadeti kostab kõogiaknasse konnade pulmalaulu, see tuleb siit lähedalt Peetri turult, mis vist kunagi polegi päriselt turg olnud, ainult kavatsetud selleks, aga selle platsi ühes nurgas on tiik, kus need konnad kogunevad; ja neil õhtutel kõlab konnakoos, nagu oldaks maal, juutide ja vanausuliste surnuaiadki on seda konnalaulu kevadeti täis. Ta ei tea, kui kaua on need konnad seal kudemas käinud, võib-olla juba sellest ajast, kui seal veel polnudki linna, või kaevati tiik samal ajal majade ehitamisega? Aga kui kümme aastat saab täis, siis on tiik umbe kasvanud ja kevaded vaiksed. Suve teisel poolel laulab terve öö kuskil üks lind, üksik lind, hõigub midagi õrnalt, pikkade pausidega, ööst öösse, nii et lõpuks, kui ta ühel suvel enam ei hõigu, pannakse tähele, et ei.

Ja ometi jõuab ta mõned kohad oma ümbruskonnas avastada alles siis, kui ta juba teab, et peab siit lahkuma. Kruusaugust teisel pool teed on üks teine kruusaauk, autotee ja surnuaia vahel, selle põhjas on küll mingid majad, mida ta augu serval kõndides on näinud, aga ta pole kunagi ise käinud selle augu sees, ja kui ta siis lõpuks läheb.

AARE PILV

Siis seal linna pole. Seal on olla nagu metsas, hoolimata sellest, et augu ühes otsas on majad, mis pealegi on mingid töökojad, ja augu teises otsas on korralikult sissesõidetud rattarajad, isegi trampliinid, mida mööda saab ägedat ekstreemkrossi sõita. Ometi on see koht oma põhiloomult mets, maa sisse on uuristatud anum, mille servad hoiavad ümbritsevat sisse valgumast, sest anum on ise täis. On kevad ja esimesed liblikad tiirutavad mööda seda avarat anumapõhja ringi, neid on siin tõesti palju, põiklev lend üle juba kuivaks tõmbunud lehepudi. Puude otsas vaikivad linnud, metstujud, hoopis teistmoodi oma linnasugulastest, ükskõiksed, rahulikud, aga valvsad, nad võõristavad teda, püüavad käituda nagu metsas, olla märkamatud, ja kui ta siiski üht vahtima jääb, seistes puu all liikumatult, ei pea tuvi vastu ning lendab teise puu peale pisut eemal – aga tema lendaminegi on kuidagi mõõdetud, vanapärase, metsik selle sõna kõige rahulikumas mõttes. Oaas, kuhu Tartu pole veel jõudnud, linna-eelsus, mis on maa seest välja kaevatud, kaevatud kruusast on ümberringi majad ehitatud, mõned pommivarjenditekski, aga siin on veel metstujud oma häirimatus ärkvelunes.

Ja siis lükatakse seal muinasorus vurr keerlema, ta kihutab oma telje ümber teraval tipul, nii et tema mustrid sulavad pelkadeks joonteks, kuni ta hakkab aeglustuma ja kukub lõpuks külili ühel veebruariõhtul, täpselt sel hetkel, kui bussikonferansjee teadustab „Televisiooni“ – aga näha pole ometi kuigi kaugele, on juba pime, keerlemisest veel uimane pea vaid teab, et kuskil siinsamas pimeduses kõrgub mast, mis püstitati kunagisse linna serva, püstitajat ei taha enam nüüd keegi mäletada, kuigi ta on paar aastat tagasi avaldanud mälestusteraamatu oma veerand-aatelisest kõrgametnikuelust, ja masti ümber kasvas individuaalelamute kõrb, kus pole kohati isegi kõnniteid, kui ongi olnud, siis nüüdseks kinni kasvanud, sest siia käiakse ainult autoga, individuaal-Annelinn, ktoonilises mõttes pelk endine mõisapõld, Pätsuma ja Brežnevi-aegne kinnisvaraküla, mõnususe solipsistlik kõrb; siin käib ta ka juba varem, ära toomas võtmeid korteriperenaisele, keda pole

kodus, ja kui ta siis pistab need võtmed värava küljes olevasse postkasti, läheneb puudealleed mööda üks ratturmees, kes söimab teda juba kaugelt ja ähvardab politsei kutsuda, sest arvab olevat tabanud ajalehevarga, ja tal tekibki varga tunne, otsekui teeks tollesse linnaossa sisenemine ise juba vargaks, ta lahkub sealt häbistatult ja vihaselt. Tookord on vihmane kevadilm, nüüd pakaselõpp, kõlab sõna „televisioon“ siin keset linna sisse tekkinud rahvusromantiliste tänavanimedega kodanlasküla, otsekui kaugel avaratest suurlinnadest, osutades pimedas kõrguvalle kodukootud Eiffelile, mille jalomit ümbritsevad ustavaid koeri endas varjavad viljapuuaiaid koos moosimarjapõõsaste ja trimmitud muruga, mis kõik on praegu muidugi jõulu ja vastla vahelisse olematusse tõmbunud. Linn saab siin läbi, on juba möödas enne, kui on siia jõudnudki.

Ta istub eestois diivanil, vaatab aknast välja ja märkab taas heleda lauspilves taeva taustal seda ilma nimeta asja oma pilgu sees – otsekui klaasjas läbipaistev kõver ussi moodi või mõnikord lihtsalt mingi pusara moodi asi, mis on kuskil pilgu servas, nii et kui tahad pilgu sellele foku-seerida, liigub see eest minema; seda saab ainult märgata, aga mitte silmitseda. Aga see ei liigu silmaga sünkroonis, vaid pisut hiljem kui silm ise, nii et näha on, kuidas see pilgu eest ära vajub, ja kui silm endisse kohta liigub, liigub ka see asi tagasi. Vahel on võimalik päris mõnda aega seda jahtida. Ei teagi, mis nad on, mingid tolmutõmbemed või surnud rakud vikerkesta pinnal? Ta piilub üht sellist mitu minutit, kuni saab selle kuju lõpuks enam-vähem selgeks, siis tüdib, võtab vurri rohelisest nupust, ta on seda hiljuti õigesti sõtkuma õppinud, nii et see püsib püsti, väntab selle käima, natuke igav mänguasi, ta tegeleb sellega praegu puhtalt selle pärast, et nüüd ta oskab sellega ümber käia. Ta veedab aega. Ta ei mõtle veel, ta puhtalt mõlgub seal, mõlgutab pilgu eest libisemist ja keerlemise püstiseismist. Tartut veel polegi olemas, veel on ees see hetk, kus Tartu osutub olevat juba ammu olemas olnud.

[---]

Tanel Rander

Odessa vői São Paulo?

*„Kas Annelinn on Tartu, ma ei tea, see on hoopis midagi muud?!“
Jaan Kaplinski Ööülikooli saates „Minu Tartu“*

Kaheksakümnendad

Garaažid, plekist või telliskividest ja tõrvatud katustega, mitmekorru-selised garaažid, ja nende vahel tolmavad teed. See on nimetu piir-kond, mis jääb Anne, Kuuse ja Rimmelga tänavate vahele. Niikaua, kui need garaažid on seal olnud, on ka teed tolmanud. Sealsamas mängi-sime meie, Annelinna lapsed, eestlased ja venelased, üheskoos. Gaasi-mask oli laste seas tavaline mänguasi, ehitusmaterjalid veelgi tavali-semad. Põnev oli jälgida, kuidas karbiid veega reageeris ja imelikku lestakala praadimise lõhna levitas. Tegelikult oli see plahvatusohtlik gaas. Liftipiitade vahelt kakuti niisama mingit nätsket ainet. Suurtest pigikamakatest lõigati taskunoaga tükke välja ja näriti kui nätsu. Must näts – igatsus kauguste järele. Mäletan üht suurt „SovTrans“-kirjadega veoautot, mis mu kodukandi majade vahel peatus. Mäletan, et oli loo-jang. Veoautojuht istus kabiinis ja rääkis ühe mehega juttu. „Ma pean veel täna Odessa poole liikuma hakkama!“ ütles ta. Odessa... Veel praegugi kujutan ma teda ette oma müriseva masinaga Kaunase puiest-tee mööda Odessa poole sõitmas. Kui mööda Kaunase puiesteed otse lõunasse liikuda, tuleb Moldova kohal vasakule, Ihaste poole hoida. Maastikul liikumine on ihaprotsess, me kanname oma maailma kõik-jale kaasa.

Kujutage nüüd ette kesksuvist Annelinna kaheksakümnendatel. Ga-raažidevahelised teed tolmavad, päike kõrvetab ja kütab kuumaks ga-raažide katused. Paplid õitsevad, õhk seisab. Ainult pääsukesed lenda-vad siristades majade vahel nagu nooled. Ja söesilmsed sõjaväelaste lapsed söövad suuri magusaid mureleid. Lapsed käivad kalonka juures

TANEL RANDE

joomas ja veesõja jaoks vett võtmas. Kalonka – see on arteesiakaev praeguse Rimmelga ja Lepa tänava vahel. Tühermaa tagant paistavad lennukisabad ja alalõpmata õhku tõusvad või maanduvad sõjaväelennukid. Tihti on kuulda nende mootorite spetsiifilist vilinat, see kõlab jäiselt ja ohtlikult nagu külm sõda. „Reaganil on kahvel kõhus, Gorbatšovil munad õhus,“ laulsime meie, Annelinna lapsed. Me ei teadnud, et igale meessoost tartlasele oli ette nähtud üks gaasimask, me ei teadnud, et Raadi sõjaväelennujaama pärast olime me ameeriklastele tähtis sihtmärk. Kõikide nende mälestuste helgust ja ilu, pilvitut taevast ja tolmavaid teid, Emajõe luhta ja Anne kanaleid illustreerib hästi Jean Michel Jarre „Oxygene 2“, mis tuli tol ajal raadiotest väga tihti. Selle loo atmosfääriline süntesaatoriheli on nagu tuumaplahvatuse järgne radiatsioon, mis levib lainena üle Luunja, kattes kogu maa alates Emajõe suudmealast kuni Ülenurmeni. Roosaks tõmbunud taevast läbistavad üha uued ja uued raketid ja hävitajad, justkui üle Peipsi madalike sööstvad kalaparved. Meist poleks niiviisi ilmselt midagi järele jäänud, oleksime kadunud ühte ajastusse. Võib-olla oleks see kadumine kaasa toonud kogu ülejäänud maailma kadumise.

Üheksakümnendad

Kui me isaga üheksakümnendate keskpaigas üle Uue silla kodu poole sõitsime, vaatasin ees laiuvat Annelinna justkui pilvelõhkujate kompleksi või kõrbekanjoniit. Päike soojendas suurte punakaspruunide paneelmajade kesta, mille vahelt aeg-ajalt vilksatas üksikuid siniseid, päiksekiirtes aknaid. Majahiiglased elunesid kobaras koos, näisid justkui nõu pidavat selle üle, mis vahet on kõrbekanjoniil ja pilvelõhkujate linnakul. Nad olid ise midagi vahepealset. Aga tol ajal levis ju kõikjal kaugusteiha. Mina kui tüüpiline MTV generatsiooni esindaja kujutasin ennast Seattle'isse. Ja see polnud sugugi keeruline. Seattle'is pidi tingimata olema teravsinine taevast, pilvelõhkujad, kauguses helendav

mägi, sadamakaid, kaubalaevad, ookean. Mõtlesin kõik Annelinna majad suuremaks ja kandilisemaks kui nad olid, ahmisin endasse linnas tasapisi võrsuvat kapitalistlikku arhitektuuri. Iga Nirvana lugu oli seotud mõne Tartu kohaga. Kõige paremini töötas Nirvana mingipärast Ropka-Variku-Tammelinna piirkonnades. Uuelt sillalt Seattle'i siluetti imetledes Nirvana pähe ei tulnudki, pigem Smashing Pumpkins või Soundgarden, midagi kergemat ühesõnaga. Hilisemast ajast mäletan Edwyn Collinsit Annelinna kohale kerkinud massiivsete rünkpilvede taustal kitarril keerutamas, mind kitarristsaga sihtimas, minu suunas näpuga viibutamas. Oma fantaasiates pean Edwyn Collinsit ikka Jõgevamaaga seotuks – kujutan ette, kuidas ta sõidab tsikliga keset avarat vooremaastikku, mööda tühja maanteed Peipsi suunas. Sama teed pidi sõideti ka Radioheadi videos „Karma Police“, sama maanteed kasutasid Sailor ja Lula David Lynchi filmis „Wild at Heart“, tol ööl, kui nende autos mängis Chris Isaaki „Wicked Game“. Kõik need sünesteetilised ja apofeensed teekonnad on seotud pigem ajaga kui ruumiga, nad kulgevad läbi isikliku mineviku, teisele poole, umbisikuliselt, ainult maastikuga seotud minevikku. Edwyn Collins ja teised on justkui teeviidad ajalisel mõõtkaval. Rändaja on nad sinna ise varem kinnitanud, küllap selleks puhuks, kui on tarvis tagasi minna, olevikust minevikku.

Nostalgiat või kohaarmastust

Oma esimest pilvelõhkujat nägin veel enne seda, kui kapitalistlik arhitektuur Tartusse jõudis. See oli üks imelik peegelpinnaga kaetud risttahukas, mis mööda Emajõe allavoolu ulpis. Hiljem selgus, et see oli Jaan Toomiku kosmopoliitne installatsioon „Teekond São Paulosse“. Nägin seda kesklinna piirkonnas triivimas, ja üks ta sinna kuskile Pärnivabriku käänaku taha kadus. Küllap takerdus kuskile kaldasse ja läks idanema. Aastaid hiljem erekteerus sealkandis plasku. Küllap see

TANEL RANDER

Toomiku installatsioon oli seemneks. Teekond São Paulosse mööda Emajõe... Seattle'i projitseerimine Annelinnale... See kõik põhineb asjaolul, et 1989 õhiti Berliinis hiiglaslik tamm ja selle taga seisnud globaalne ookean valgus üle Ida-Euroopa. Pööras kõik pea peale ja tekitas segadust.

Võrrelgem omavahel kaht ideed. Ühe idee kohaselt jõuab mööda Kaunase puiesteed Odessasse, teise idee kohaselt jõuab Emajõe kaudu São Paulosse. Need on kaks erinevat maailma. Mööda Kaunase puiesteed on tõepoolest võimalik jõuda Odessasse, aga mööda Emajõe São Paulosse nii lihtsalt ei jõua.

Ometi on São Paulo tänapäeva Eestile justkui lähemal kui Odessa, sest see kuulub konventsionaalsesse ihasüsteemi. Odessasse reisimine on pigem reisimine ajas. Retroturism. Ajamasinaks on nostalgia. Samas kui Odessasse minek on maastikulises mõttes väga lihtne, ühtegi märkimisväärset katkestust peale soise ala Lõuna-Valgevenes ees ei ole, infrastruktuur on olemas. Ainus katkestus, kahjuks ületamatu, on poliitiline ja ideoloogiline. Idas ja lõunas, seal, kus maastik inimest toetab ja kannab, on müürid ees. Põhjas ja läänes, seal, kus maastik lõpeb ja algab meri, ootab lennuk või laev, ja teisel pool on ukсед avatud. Seetõttu on domineeriv ideoloogia kõrvale tõrjunud Ida-Euroopa identiteedi ja marginaliseerinud need piirkonnad ja maastikud, mis seda identiteeti kehastavad. Kirde-Eesti pole Eesti, Kagu-Eestist ei räägita, Annelinn pole Tartu, jne.

Selleks, et São Paulosse jõuda, tuleb esiteks sisse lülitada satelliit-programme mängiv telekas. Natukese aja pärast hakkab Edwyn Collins end Jõgevamaa taustal keerutama. Peagi muutub kogu pilt nii silmipimestavaks, et isegi Annelinn näeb välja nagu Seattle. Seejärel ei jäägi ilmselt midagi muud üle kui tuleb ehitada üks klaasist, betoonist ja terasest koosnev pilvelõhkuja. Siit saab alguse lõputu ihade kett, sest tõelisest Seattle'ist jääb ikka midagi puudu. Ei aita muu kui osta lennukipilet ja minna vaatama tõelist, autentset Seattle'it. Lõpuks ei paista ka Jõgevamaa enam välja nende tagant, kes tema taustal

end keerutavad. Maastik ei ole enam oluline. Ta on kas (muuhulgas ideoloogiliselt) ekspluateeritav ressurss või anonüümne loodus. Maastiku enese identiteet on aheldatud rahvusliku ideoloogia külge. Ja see läbi kinnistatakse ta inimihade süsteemi ning kaubastatakse. Kapitalism armastab konstrueerida või ära kasutada igasugust singulaarsust ja unikaalsust. Kuivõrd sellega kaasnev representatsioon on alati ühesugune – st ühtviisi reklaamitakse nii masstoodangut kui kohti – muutub iga paik üheks turismiobjektiks miljonite hulgas ja kaob naudinguprintsiibil toimivasse erakordsuste massi. Seda esitletakse kui paljususe ookeani, mis arendab silmaringi ja avardab maailmapilti. See on praeguses maailmas valitsev mentaliteet, mille on kujundanud globaliseerumine ja õhustransport. Emajõe voogudes triiviv installatsioon on üks selle kahjutumaid sümptomeid.

Nostalgia puhul eristatakse selle peegeldavat ja taastavat versiooni. See viimane paneb inimese tegutsema mingi kindla eesmärgi, nt kaotatud kodu taastamise nimel. Eesti domineeriv ideoloogia, mida juhib liberaalkapitalism ja saadab rahvuslus, kätkeb endas nostalgiat, mis on suunatud Nõukogude Liidu okupatsiooni eelsesse minevikku. Samas on see kogemuseväline minevik, sest suurem osa elusolevate inimeste elust möödus Nõukogude Liidus. Igatsust nõukogude maailma vastu tuleb seega otsida valdava enamuse alateadvusest ja teatud tüüpi käitumisest – millegi aktiivne tõrjumine, halvustamine jne. Annelinna puhul on räägitud majade amortiseerumisest ja hävitamisest, mitte kunagi aga restaureerimisest, samas kui Kaarsilla hävitamine ja Kivisilla taastamine koos mõne sõjaeelse kvartaliga on olnud justkui enesestmõistetavad teemad. Kellelgi ei tule pähe Annelinna restaureerida ja selle üksikuid piirkondi taastada. Jaama tänava vastas asuvale tühermaale ehitatud uuselamurajoon näib isegi teiste omasuguste seas erakordselt ajutine – mõeldud justkui ühekordseks kasutamiseks. Kui lihtne oleks seal taastada kadunud tühermaa! Annelinn on kaugelt vaadates nagu kõrbekanjon, igavesest ajast igavesti oma kohal. Kõik pole veel kadunud. Stepimaastik koos paplite ja pajudega

TANEL RANDER

on alles, pääsukesed tiirlevad endiselt majade vahel, kalonka voolab kuskil maa all edasi. Tema taastamine on vaid mõne labidalöögi kaugusel. Nostalgial ja kohaarmastusel on kohati vaid õhkõrn vahe.

Калонка, калонка, калонка моя!
В саду ягода малинка, малинка моя!

Ühel märtsikuisel õhtul kohtusin oma kolleegiga kuskil Kaunase puies-tee läheduses. Päike oli loojunud, osa taevast oli veel sügavsinine ja selge. Tohutud hakiparved lendasid üheksakordsete majade vahel ringi, katuselt katusele. Avaldasin kolleegile unistuse asuda jälle Annelinna elama, soovitavalt oma vanasse korterisse, ning igapäevaselt käima vaid neid radu, mida mööda sai käidud kunagi varem, et neid mantraid järgides saavutada püsiv minevik, ilma igasuguse kulgemiseta. Jah, tõepoolest, see võibki olla õnne valem, arvas kolleeg.

Meelis Friedenthal

Kass

Hennu keerab end näoga seinale poole ning tõmbab teki üle pea. Kui niimoodi tekk üle pea olla, siis läheb varsti soojaks, kui silmad veel kõvasti kinni suruda, hakkavad laugude all värvid keerlema, on peaaegu nagu suvi. Ta lesib alati nii, kui õde õhtul tööle läheb ja alles vastu hommikut tagasi tuleb. Kui ta niiviisi öösiti üksi on, ilmuvad maja tagant iga kord tiigiveest vaimud välja ja hakkavad ringi kõndima. Pikka kasvu vaimud, kes tilguvad ja sahistavad, nad astuvad läbi majade, nagu oleksid need udu. Hallid ja lainetavad näod kummarduvad magajaid vaatama, solistavad huuled ütlevad mingisuguseid sõnu. Teisi inimesi vaatavad vaimud niisama, aga just nende majas jäävad nad omavahel midagi arutama ja kisuvad siis pikkade sõrmedega tema luudest niite välja. See on väga valus, Hennu karjub, aga keegi ei kuule, või kui kuulevadki, ei tule. Ta kardab neid vaime väga. Kui õde siis lõpuks vastu hommikut koju tuleb ja on sõduritelt saanud viinast purjus, haisev ja kurnatud, ka siis ei julge poiss ikka veel püsti tõusta ning teeskleb, et magab. Õde variseb raskelt õlgedele ja jääb sinna sirakile. Piilkases pimeduses ei ole teda näha, on kuulda vaid ähkvat hingamist ja tunda viinalehka. Aga vaimude helehallid kujud paistavad pimedas hästi ja liiguvad majade vahel ja sees kuni koiduni. Edasi-tagasi, edasi-tagasi.

Kohe aga, kui taevast heledaks läheb, on Hennu üleval ja veab end ukse juurde. Mõnikord on õde talle öösel lauanurga peale tüki leiba jätnud, ta võtab selle kaasa ja istub uksepakule. Ta sööb väikeste ampudega, see on nii magus, aga kunagi ei kaota ta valvsust. Hennu nimelt ootab, ta varitseb, ta kõigutab end. Vanamees Thies rääkis talle korra, kuidas nõiad kassi seinale sisse müürisid. Panid rabeleva looma teki sisse ja ladusid kivid ümber. Thies oli siis ise poisike olnud, kräunumine oli ta üles äratanud. Kassid on ju nõialoomad, nende abil saab vaime käsutada. Kui on kass käes, siis saab rahulikult oma nõiatempe

MEELIS FRIEDENTHAL

teha ja julge olla. Vaimud ei saa sust siis jagu. Sarnase maja müürid leiavad arheoloogid mõne sajandi pärast, tõstavad ettevaatlikult kivid üksteise pealt ja avastavad kassi luukere, siin-seal õrnade luude kõrvale on näha kõdunenud riidetükke. Kaitsemaagia, seletavad asjatundjad. Ütlevad, et kasse seostati katku ja haiguse vaimudega. Põhimõtteliselt isegi õigustatult, kassid püüavad ju hiiri ja rotte, kes on peamised katku kandjad. Seega hoiavadki nad ju kurja eemal. Henu seda tahtiski, et vaimud ta rahule jätaksid. Aga nad tulid ikka ja jälle tiigiveest välja ja piinasid teda. Ning kasse ei paistnud kusagil, kõik kassid linna peal olid juba ammu ära söödud. Aga ega tal ei ole päeva ajal midagi muud teha ka. Ta kõigutab end, edasi-tagasi, ja põrnitseb tühja hämarduvat tänavat. Niimoodi kõikudes on miskipärast kõige vähem valu. Kuigi see väsitab, muidugi. Aga juba õige varsti peab tupp minema, praegu on päevad nii lühikesed. Hakkabki vaikselt hämaruma. Õde läheb jälle tööle ning tema jääb üksi. Päril üksi. Tänaval ei ole ühtegi inimest, kõik on ilmselt linnas. Kui läheb pimedaks, siis tulevad nad tagasi, igasugused hääled. Ta kuuleb, vaidlemist ja praalimist. Hädaldamist ja vandumist. Poiss kõigutab end, edasi-tagasi.

„Kass!“

„Kus?!“

„Elus kass. Näe seal.“

„Oi vennake, püüa kohe kinni!“

Poiss ajab end vaevaliselt püsti. Kaasasündinud süüfilisele tüüpiliste, paistetunud ja kõverate, saablikujuliste jalgadega jookseb ta kaardades eemal aia ääres istuva looma poole. Kassi ei olnud hallide majade taustal peaaegu üldse näha, ta polnud alguses uskunudki, et see tõepoolest elus loom on. Nii palju kordi oli varju liikumine seinal või rohukõrte värin teda petnud. Poisi paljad jalad vajutavad porisse sügavaid jälgi, libisevad. Inetu nägu kisub nutule, ta sirutab käed peaaegu paluvalt välja. Ta ei ole harjunud jooksmas, jalad on kanged ja valusad. Kandilise pea ja katkutud kõrvadega kass silmitseb enda poole vaaruvat kogu igavledes. Ükskõikse näoga ootab ta kuni viimase het-

keni ning siis napilt enne, kui poisi sõrmed oleksid teda puudutanud, volksab loom roigasaia peale ja sealt edasi sama hooga üles maja katuse alla. Kass teeb seda nii kergelt ja kiirustamata, justkui meelega näidates, kui painduv, tugev ja täpne ta on. Hallitriibuline saba vilksatab korraks, kostab krabinat.

Hennu jääb seisma ning vaatab tühja pilguga loomale järele. Isegi mõni aasta tagasi, kui tal jalad veel paindusid, ei oleks ta kassi katuse alt kätte saanud. Praegu on olukord täiesti lootusetu. Käed valutavad, jalad valutavad, kogu keha, iga väiksempi luu valutab nagu haige hammas.

„Kuhu ta läks?“

Õde jõudis lõpuks talle järele ja küünitab vaatama, kuhu poiss näitab.

„Sinna üles?“

Otsustavalt hakkab tüdruk end aia peale vedama ning katsub käega palkidest tuge otsides katuse alla piiluda. Seal on pime, õhtuses valguses on võimalik vaid üksikuid piirjooni eristada, heledamad hallid ja tumedamad mustad laigud. Kass võib seal olla ükskõik kus.

„Kss, kss, ksss. Kiisu, kiisu, kiisu.“

Tüdruk kutsub ja kiisitab tükk aega, aga kass ei anna endast vähimatki märki. Võib arvata, et see ei ole loomal esimene kord niiviisi inimeste eest ära lipsata. Kõik vähegi usaldavamad loomad olid ju juba ammu kätte saadud.

„Karin, mis teed seal üleval?“ kraaksatab äkki keegi kähiseva häälega. „Vargile tahad sinna minna või?“

„Kussa...“

Tüdruk vaatab roigasaia peal tasakaalu hoides alla. Muidugi, niimoodi võõra aia otsa ronides võis ei tea mis mulje asjast jääda. See maja, mille räästa küljes ta praegu rippus, kuulus ühele mornile endisele sõdurile, kes pärast 25 aasta pikkust teenistust lõpuks erru oli saanud. Nende aastate jooksul teenitud palga (ja sosistati, et surnutelt röövitud sõrmuste ja ehete) eest oli mees endale ostnud siin Vene agulis väikese

MEELIS FRIEDENTHAL

maja, millest poolt üüris ta välja. Kogu see Meltsiveski tiigi äärne kant oli sellised maju ja sarnaseid omanikke täis ning need valvasid pidevalt, et mõni üürilistest vargile ei läheks. Muidugi õigusega, siin varastati üksteise tagant üsna palju. Isegi mitte vajadusest, vaid pigem mingisugusest kohustusest iga väiksematki võimalust ära kasutada. Ajad ja olud olid nii majaomanikke kui ka üürilisi õpetanud, et kui midagi kusagil ripakil on, siis tuleb see sisse vehkida. Vaid loll jätab võimaluse kasutamata, eksole. Pärast saab otsustada, mis sellega peale hakata. Kuna aga kellelgi midagi eriti väärtuslikku siin ei olnud – muidu ei oleks nad ju sellises kohas elanud –, ei tekitanud vargused kunagi suuremat probleemi. Sajatati ja neeti üksteist, kiristati hambaid ja klatšiti naabritega, mõnikord kakeldi, aga võimude juurde ei mindud peaaegu kunagi. Need hakkavad ju igasuguseid asju küsima, võivad hoopis sind ennast süüdistama hakata.

„Mina...“ Karin mõtleb pingsalt järele. Kui ta nüüd selle endise endise sõduri ka kampa võtab, siis jääb neile ühest kassist küll väheks. Samas aga pole vennast suurt kasu, kui ta nüüd kassi välja ehmataks, siis paneks loom poisi kohmakate käte vahelt kindlasti plehku. Mehest aga oleks püüdmisel abi.

„Sa Hans, vanamees, mine teisele poole. Üks kass läks siia katuse alla!“

„Assaraisk,“ kropsab vanake kohe näidatud suunas minema ja hakkab pooljooksu pealt vana sinelit seljast ajama. „Nii, hakka tulema. Ma saan ta raisa kindlalt kätte.“

Karin vinnab end üles. „Hennu, mine sina ka kaasa, aita onu,“ hõikab ta vennale, aga see juba lähebki teisele poole, endal silmad hiilgamas peas.

„Nii, valmis!?“ hüüab Karin. „Kõtt, kõtt. Kšš, kšš.“

Käpukil madala lae all küürutades hakkab ta talade peal tasakaalu hoides sügavamale pimedasse ronima. Äkki kostab krabistamist ning ühest madalast nurgast sööstabki kass välja. Kiirete hüpetega lipsab ta üle palkide ning kaob.

Alt kostab rüselemist ja sisistamist. „Raisk, kus küünistab! Assa!“

Kui Karin jõuab teisele poole ja pea õlgkatuse alt välja pistab, näeb ta, kuidas Hans püherdab oma sineli otsas. Lõpuks saab mees selle kuidagi kokku volditud ning surub rabeleva ja põtkiva puntra põlvede alla. Poiss liipab sinna juurde ja vaatab, kuidas vanake hakkab sajata-des ja needes rusikatega pundart taguma.

„Säh sulle, fertamnt, toifel!“

„Nii, hoia ilusasti kinni. Ega me teda muidu surnuks ei saa, kui tuleb noaga kõri läbi lõigata. Veri vaja niiehknaa ju ka enne välja lasta,“ hakkab Karin õpetama, suu kisub naerule. „Lähme minu juurde tuppa, enne veel kui keegi tuleb.“

Ta libistab end katuselt alla ja nad kiirustavad kolmekesi mööda teed tiigi poole. Sealne kõige kaldapoolsem maja on nagu teisedki ühe-korruseline ja õlgkatusega, aga ka korstna ja ühe kiviseinaga. Pärast ema surma on nad seal kahekesi vennaga elanud. Karinil on seal päris korralik metallpada ja isegi kuivi puid on varutud. Kui nad saavad kolmekesi kassi ära jagatud, siis saab igaüks sellest paraja kõhutäie, kui hästi arvestada, siis mitmeks päevaks. Kindlasti aga tuleb kiirustada, sest üks teisigi näljaseid on ümberringi. Juba tükimat aega ei olnud vaesemal rahval lootustki kõhtu täis süüa, linna viljatagavarad olid otsakorral, leib maksis hingehinda. Vaid soldatitele andis linn korralikumalt toitu, aga nemad muidugi oma varusid niisama ei jaganud. Sellest hoolimata oli siia igasuguseid kerjuseid kokku kogunenud, need halasid ja kaeblesid linnavärvate juures ööl ja päeval, lootsid kõige väiksematki hallitanud leivatükki.

„Ma lähen toon allikalt vett, oota siin,“ seletab Karin Hansule.

Hans istub piduliku ilmega pakule ning surub pambu kassiga vastu rinda. Henu sätib end tema kõrvale ja vahib üksisilmi mehe süles olevat pundart. Kuidas küll peaks ta selle kassi kätte saama?

Karin astub tuppa, valab vee patta ja viskab paar oksa tuleasemele. Kummardub siis maha ja hakkab tuld suuremaks puhuma. Söed hõõguvad.

MEELIS FRIEDENTHAL

Poiss kõigutab end edasi-tagasi, silmad poolkinni.

„Hennuke väsis ära. Oota vennake, kohe varsti saab, vaid veidi veel,“ lohutab Karin teda vaadates. „Kohe teeme süüa. Sa pole ju nii ammu liha hamba alla saanud,“ soiub ta justkui iseendale. Ta seletab veel midagi endamisi ja pöördub siis Hansu poole. „Kas sa saad ise lõikamisega hakkama, või pean seda mina tegema?“

„Eh, eh,“ muigab vanake. „Ma olen elu jooksul ikka kõvasti kõrisid maha võtnud. Kui sa ainult kinni hoida mõistad.“

Tuli lahvatab tugevamalt põlema ja valgustab ruumi punakaks. Väljast ei paista enam sisse peaaegu üldse valgust, pinguletõmmatud põiega kaetud aknaruut on kottpime.

Karin läheb ukse juurde ja paneb selle kõvasti kinni, siis viskab kontrolliva pilgu üle toa, et ega kassil pole mingil võimalust plehku panna. Ei paista.

Ühe käega nuga välja tõmmates paneb Hans sineli aeglaselt lauale. Õde-venda harutavad puntra lahti, kass on sirakil, meelemärkuseta ja lõtv. Katkutud karva alt aimuvad ribikondid. Kui inimesed nälgivad, siis ega loomadelgi parem elu pole. Kusagil ei vedele toidujäätmeid, lauda ukse taha ei panda väikest kausikest piimaga. Karin rabab kassi käppadest otsustavalt kinni ja noogutab. Vanake tahab noaga tõmmata, aga hetkel, kui tera kõri puudutab, krapsab Henu äkki lähemale ja tõukab teda kõigest jõust.

„Raisk!“

Jalad kaotavad tasakaalu, käsi vääratab, nuga lõikab looma käppa. Raskelt räntsatab mees vastu lauda, kass krampub pingule, kräunatab korra ja viskleb metsiku jõuga rabeledes üllatunud tüdruku käest lahti.

„Pagan sind võtaks,“ neab Hans, ajab end püsti ja äigab käega poisile vastu kõrvu. Henu ei ütle midagi, ta otsib kassi.

Kass aga üritab segadust kasutades varjupaika leida ning surub end nurka, otse voodi kõrvale.

„Henu!“ kisab Karin pahase häälega.

Poiss kergitab ennast ja viskub tekiga kassile peale. See hakkab kraapama ja küünistama, Henu pigistab ja hoiab täiest jõust, valuga ta on harjunud.

Äkki jääb loom vakka ning Henu teeb silmad aeglaselt lahti. Kass vaatab talle otsa, nagu öökull, väikesed hambad verised ja suu lahti nagu raipel teeveeres, keel naljakalt kurgulaes. Aga ei, surnud ta veel ei ole, ümmargustes helkivates silmades sädeleb mõistus, elu. Solinal jõuavad kassi peast Henu kõrvu sõnad.

„Ära söö mind ära, vaimud tahavad mind endale. Kui sa mind neile annad, siis jätavad nad su rahule.“

Poiss põrnitseb kassi. Muidugi, muidugi. Seda rääkis ka vanamees Thies, seda tahaks ta kõige rohkem, eriti praegusel sügisesel ajal, kui pimedus saabub nii vara, kui ööd on nii pikad. Seda ta ootas kõik need päevad. Henu mähib kassi teki sisse ja trügib väljapääsu poole.

„Mis sul arus?“ küsib Karin, aga Henu ei vasta.

Üllatunult vaatavad Karin ja Hans, kuidas poiss ukse riivist lahti teeb ja järve poole luukab. Sinna, kust vaimud tulevad, mõtleb Henu. Saabunud pimeduses näeb ta juba esimeste veest kerkivate lummutiste piirjoni, uniselt ajavad need end tiigiveest välja, ringutavad. Henu koperdab sinnapoole, vaimud kummarduvad tema kohale ja silmitsevad huviga kassi. Pikad ja tilkuvad käed libisevad üle poisi, läbi tema rinna, tema valutavate luude ja südame. Esimene neist sirutab sõrmed välja ja tahab tema luudest niiti välja tõmmata. Henu põikleb. Ta peab selle kassi allikale viima, päris alla, siis saavad vaimud oma toidu kätte, siis nad ei tule enam kunagi välja. See kass on seal ees nagu kork, kogu linn saab siis vaimudest vabaks.

„Henu!“ karjub Karin ja jookseb vennale järele. Erusoldat Hans kappab särgiväel temaga kaasa, nuga püsti käes.

„Lollakas, anna kass sial!“

Järvest välja viiva oja kaldale on ehitatud väike vesiveski. Tuul ja vihm on hoonet hävitanud, must ja hall, mäda ja lagu on maad võtnud. Veskiratast on küll aeg-ajalt parandatud, kui keegi uus mölder on

MEELIS FRIEDENTHAL

veskisse tulnud, aga pikaleveninud vaidluste tõttu raha ja omanike üle on veski olukord kogu aeg ebakindel. Vahepeal taheti see isegi Tartu Ülikoolile anda ning sinna sisse paberiveski teha, mille toodangut siis ülikool saaks ära kasutada. Et saaks muusadele pühendatuimas linnas trükkida omaenda paberile disputatsioone ja luulet, saaks kirjutada hanesulega kirju. Isegi üks proovipartii paberit tehti valmis, halli ja koredat. Seal veskitammi juures on allikad kõige tugevamad, kaldaservas võib näha, kuidas liiv kobrutab, kui kusagilt maa sügavusest külmad voolused end välja pressivad. Ktooniline katel, kuhu paigutatakse paari sajandi pärast torud, mille kaudu ehitatakse välja kogu linna veevärk. Just selle tiigi vett hakkavad kõik inimesed Tartus jooma. Talve ajal on seal jää nõrk ja salakaval, nii et iga aasta mõni laps kogemata sisse kukub ja vahel ka ära upub. Sinna Henu jooksebki.

Tilkuv koll ajab end allikast pooleldi välja ja teeb suu väga lahti. Poiss kukub tema ette põlvili ja hakkab teki sisse mähitud kassi vette suruma. Alla, alla, pundar mullitab ja põtkib.

Vanamees Hans on lõpuks kohale jõudnud, ägedalt rehmab ta Henu kõrvale, see kukub istuli. Poisist rohkem välja tegemata sasib vanake lainetaval pinnal siplevast pambust kinni ja annab sellele paar noahoopi.

„Vat nii, kohe oleks pidanud ära torkama.“

Punane veri valgub vee peal pikkade peenikeste niitidena laiali. Vaimud tulevad allikast välja, hakkavad neid niite harutama, solistavad ja tammuvad. Nad punuvad ja sõlmivad, pikad sõrmed liiguvad vilkalt. Valgest kerast võtavad nad Henu luude pealt tõmmatud niite, kassi verest punaseid niite, koovad kampsuni. Suure suuga vaim tuleb poisi juurde ja paneb talle kampsuni selga, see imbib ta naha sisse, tõmbub luustiku ümber koomale, mähib end tema sisemusse. Henu vaatab, kuidas õde hingeldades järvekese kaldal ähib, kuidas Hans harutab palaka seest surnud kassi välja. Ta tõuseb ebaledes püsti, kusagilt ei valuta enam. Punavalge kampsun on talle pisut suur, ulatub peaaegu põlvedeni, aga sellest pole midagi. Ta astub sügavamale allikasse,

selle vesi läheb tema jalgade sisse, ta tunneb, kuidas ta venib pikaks nagu kuusk. Vaimud astuvad talle väga lähedale, kiidavad teda ja patustavad talle õlale.

Hennu pöörab ümber ja vaatab kuidagi väga kõrgelt, kuidas ime-likult väikeseks muutunud õde raputab madalas kaldaäärses vees ühte veidralt kõverate jalgadega poissi, kuidas selle ebaloomulikult suur pea edasi-tagasi loksus. Edasi-tagasi. Ta naeratab ja kummardub õe kohale, aga õde ei näe teda. Võibolla ei ole veel piisavalt pime.

„Mis sa tegid, hull vanamees!“ karjub Karin Hansule.

„Ei miskit, ma aind korra tõukasin. Kurat sa lärmad,“ põhjendab see kuidagi kurvalt ja kougib tiigiveest tilkuvat teki välja.

„Mis nüüd saab?“

„Mis ikka...“

Karin mõtleb, kuidas ta oli paar aastat tagasi viinud ema üles Toomele kiriku varemetesse, matnud sinna pühitsetud mulda. Pannud talle hauda kaasa headelt inimestest saadud väikese kuuendikööri. Just eile oli tal saanud ühe soldati käest samasuguse. Valurahaks, nagu mees muiates oli öelnud.

Lauri Pilter

Rälby* ja Tarby

---

* Küla Vormsi saare põhjaosas, esmamainimine aastal 1526: Reuelbue, rootsi keeles „Revali küla“

„Hanesulgedega on mul paha kogemus, need on meie ainsa hane, kes küll elas kogu oma elu Veemehe juures ja kelle sulgedest on mul siiani padi. Vaat see padi ongi paha kogemus, sest suled pudenevad sealt välja. Ma pole hanesulega kirjutada proovinud, küll olen neid noppinud, pesnud ja padjakotti toppinud. Aegajalt tuleb suled padjakotist välja võtta, panna ühte õhemasse kotti ja koos selle kotiga pesta ja siis kuivatada. Nõukogude ajal oli suuri raskusi söögihankimisega. Eriti siis, kui polnud tutvusi kaubanduses. Minul polnud Haapsalus ühtegi klassiõde, kes poes müüjaks ja seepärast jäin kõigest paremast, mis poodi üldse tuli, kindlasti ilma, seda jagati leti alt tuttavatele. Et aasta vahetuseks midagi lauale panna, tuli juba varakult mõelda. Tekkis plaan, et kui Veemes ja Helmi hanesid peavad, võiks seal olla ka meie hani. Me lihtsalt pidime neile andma hane jaoks süüa ja raha, jõuludeks tappis Veemes mitu hane, ka meie oma, keda me küll isiklikult ei tundnud. Selle hane saime kätte koos sulgede ja sisikonnaga. Pidime ta tegema selliseks, et saaks ahju pista. Tuli kõht lõhki lõigata, sisikond välja võtta ja suled ükshaaval seljast välja kiskuda. Suured suled kõlbaksid ehk tõesti kirjutamiseks, aga meie viskasime need lihtsalt ära, jätsime alles ainult udusuled. See sulgedega tegelemine on kole, nad haisevad, pole just puhtad ja kipuvad lenduma ja ajavad aevastama. Kui kokku on kogutud udusuled (riidekotti), tuleb need kotiga koos sooja seebivette pista, seal kotti liigutada ja soputada, siis vett vahetada, loputada ja lõpuks see kott, täis väikeseks kompsuks kahanenud märgi sulgi, üles riputada. Ma ei mäleta, kaua see sulekott kuivas, aga kui kuivaks sai, olid suled puhtad ja kohevad. Tuleb meelde, et ega need udusuled nii mustad polnudki, aga kogu see sulevärk oli must ja ropp.

Hani ise osutus vintskeks vennaks, küllap oli palju jooksnud. Sulepadi on mul siiani alles, mitmekordselt padjapüüride sees, sest suled tulevad muudkui läbi riide. See padi on väikeses saunatoas. Huvitaval

LAURI PILTER

kombel ei mäleta isa üldse seda hanelugu. Kui mul poleks seda patja, võiks arvata, et olen kogu loo välja mõelnud. Nagu sa aru saad, me lihtsalt ostsime Veemehe käest ühe hane, aga see sai varakult kokku lepitud ja minu teada maksis isa talle jupphaaval ette hane kasvatamise eest.“

„See on vahva lugu! Selle hane nimi oli Mårten. Ta ei jäänud ellu, sest polnud Nils.“

„See oleks küll kole, kui see hani ikka veel oma kõverate jalgadega tühjal Veemehe õuel paterdaks. Tema eluajal oli seal Pootsman, suur must koer, mäletad. Pootsman ei lasknud kellelgi tulla ega minna. Valvas ka hanesid. Ma võiksin veel pajatada, kuidas me ise verivorsti tegime ja Thelma käest majoraani saime. See oli vist kaheksakümnendatel. Keset Haapsalu linna oli vorstivabrik ja tapamaja, mõtle, seal Maire maja ees tapeti iga päev loomi, neid sõidutati tapamajja veoauto lahtistes kastides, nad möögisid, ruigasid ja kiunusid. Igal päeval tekkis tohutult soolikaid, verd ja liha. Lihast tehti vorste ja veeti Venemaa-le, Haapsallu lasti müügile konte, sabasid, magusid ja muid rupskeid. Poest oli ilma tutvusteta võimatu süüa saada (mammal oli Tallinnas Ailu, kelle kaudu sai süüa ja kohvi). Meie olime Haapsalus uued tulijad, kellel polnud klassiõdesid ja sugulasi müüjateks, kõik tuli ise välja nuputada, kust süüa saada. Kui rootslased go. aastal Haapsalu lihakarni sisse astusid ja magusid ja sabasid nägid, hakkas üks meestest nutma. Aga meie ise ei nutnud, me nuputasime, kuidas süüa teha. Nende aastate jooksul olime ise teinud lihakonserve (keegi jahimees müüs metslooma liha) ja ühel aastal otsustasime ise verivorste teha. See on väga keeruline: on vaja kruupe (neid oli võimalik osta poest), soolikaid, verd ja maitseaineid – teatavasti oli nõukogude ajal põhiliselt kahte maitseainet saada: soola ja musta pipart. Aga verivorsti sisse on vaja mitut rohkemat, ilmtingimata majoraani. Verd saime minu mäletamist mööda ühe mehe abiga, kes oli tuttav fotoklubi kaudu ja kes töötas vorstivabrikus. Tema kaudu saime ka soolikaid. Nüüd oli veel vaja riistu, vorstipritsi, see on sihuke riistapuu, millega vorstisisu (kruu-

pide, vere ja maitseainete segu, vist oli seal ka veidi seapekki) lastakse soolika sisse. See mass on palav, kui üks hoiab soolikat ja teine selle riistapuuga laseb toda massi soolika sisse. Meil läks soolikas algul katki, kõik oli seda sisuplõga täis, sest lasksime liiga palju, peab olema mõistlik, mitte liiga palju ega vähe, parasjagu, ja ma ei mäleta, kuidas need vorstiotsad sulgesime. Kõige raskem oli maitseainetega. Selgus, et Thelmal on, võib-olla oli Natalie neid Rumeenias käies toonud ja talle kinkinud, igatahes tuli juba pimedas ette võtta käik Thelma juurde, kes elas seal Kuursaali lähedal väikeses puumajakeses, kuhu kõrge veetaseme puhul vesi sisse tungis. Selle fotoklubi mehe kaudu saime verd ja soolikaid. Thelma käest saime majoraani."

1991. aasta sügisel üritasin ma põgeneda Eestist Valgatabalvesse, kus kõneldakse lõunakorea keelt. Ma ei pääsenud sinna. Orava jaamas enne Vene piiri tõsteti mind rongist maha, sest mul oli ainult Ameerika viisaga Nõukogude Liidu välispass ja kehtis juba Eesti Vabariik. Siis tegin ma oma Valgatabalve Airootsist. Lühidalt öeldes, ma sain õige ruttu aru, kui väga te oma Eesti Vabariiki armastate. Äkki armastate hoopis Soome Vabariiki? Hea, kui üldse midagi armastate! Niimoodi põhinesin Airootsil paarkümmend aastat, siis sidusin end jälle tihedamini Tartuga. Ma hakkasin uskuma, et see, kuhu Sven Vabari jutu must lennuk Tartu asotsiaale viib, on Valgatabalve. Juba risticõdade ajast alates oli Valgatabalve olnud saladusloori hõlmas. Läti Hendrik ju kirjutab, et seda ala ei tulnud mõõgaga usku pöörata, see jäi kuhugi hämarasse eraldatusse, ja võib-olla elasid just seal heledama hingega inimesed. 1991. aasta kevadel, mis oli nii õrn-niiske-roheline, ühel öisel noortepeol Northamptonis Massachusettsis head rokki kuulates, kui mulle tutvustati siredat brünetti neiu, kes ütles, et ta on Mississippist, rikkusin ma kõik ära sellega, et hakkasin vatrama Yoknapatawphast. Siin Eestis olen kapanud Yeatsi näidendite seljas, kus kuskil silmapiiri taga ikka kenitlevad mehepeadega linnud ja linnupeadega naised.

2001. aasta augustis hakkasin kirjutama oma mälestusi kümne-üheteistkümne aasta eest Ameerikas veedetud aastast ja järgnenud üheksakümnendatest Eestis kuni minu mõttelise kokkuvarisemiseni kokkupuutel ja -pörkel Ameerikast tulnud magistri-õpetajannaga. Isa ja külamehed ehtasid samal ajal uut kuuri-eluaseta, mille materjali ja ehituse raha oli isa teeninud oma tollimaaklerifirmaga. Septembris oli seinalaudis paigas, isa pani liiste ja võretas õhutavasid, mulle andis ta tööks seinalaudad rootsi värvi punaseks värvida. Otsmistest viilualustest pidin laudad valgeks võõpama, ilm oli jahe ja ma kandsin tumesinist vattjopet. See sai valge värvi laiike täis ja isa oli pahane. Värvimise vahel käisin vana talumaja, nii-öelda maakodu südahoone taga vanade õunapuude ja kuuse all. Maa oli seal kuusekäbisid täis, kasvas nõgeseid, seina vastas maas oli redel. Puude tagant algas põld, päratu endine kolhoosipõld, veel oli alles jupike vana toigasaeda, mille kaheksakümnendate keskel olin ehitanud. Tegin maja taga õunapuude all suitsu. See oli esimene aasta, mil minust püsisuitsetaja oli saanud. Isa õiendas ja nokitses kuuri kallal, olin väga rahul, et ta mu ärakäimistest välja ei teinud, aga tema nähes suitsetada ei julgenud, ebalesin kogu aeg küsimuse kallal, kas ta seda ajunurgas teab või ei tea. Niisugune oli meie tempo ja tegevus ka siis, kui kuuris mängivast raadiost hakkas tulema ärevaid uudiseid ja reportaaže New Yorgist. Midagi oli seal juhtunud, mingi kõrge torn põles, teati mingist lennukist. Läksin vana maja kööki ja pesin plastmasspalis nõusid. Isa viis mind kella nelja ajal autoga pool kilomeetrit üle põllu pritsukuuri juurde bussipeatusse, sõitsin Haapsallu, isa loovutatud valge sügisjope seljas. Kui koju jõudsin, mängis emal elutoas televiisor, nägin sisse astudes pilvelõhkujat tolmutpilve saatel kokku varisemas. Mul oli majesteetlik tunne ja ma ütlesin emale, et see sündmus röömustab mind. Ema protestis. Selgitasin, et see sündmus röömustab mind kui saun uudistetootjate nahaalsele ajupesule. Muidugi olime kõik kogu aja olnud uudistevoo mõju all ja seega osalised massipsühhoosis, kui nii võib öelda, Serbia sõjad ja Clintoni suuseks Lewinskyga olid justkui

tähtsamad kui peresuhted ja asendanud isikliku elu rikkusi. Ma ei mõelnud sellele, et edastada uudiseid reaalsusest on kellegi leivatöö ja see pole väärtusetum kui süvapsühholoogilised abstraktsused, millega mina tegelen.

Sic transit gloria mundi, kõigil on nagu sipelgad püksis, et aga saaks maakerale kaksikümmend tiiru peale teha ja kosmopoliitsuse ladvaõunte järele ronida, arukas mees otsib rahu ja eneseteostust koduõues. Krasnogori haned. Valgatabalve haned. Vaiga haned. Haned vaiki. Mõtlesin eile oma hõimlaste kromolitograafia dünastia peale, kuidas sellest kumiseb nüüd kaduviku vaikus, jäljetu nagu kõik läinu, aga kui kõnekas viitamisi. Söön kartulite kõrvale lõhet ja kohupiima sibulaga. Hanedelt saab hanesulgi, nendega kirjutatakse. Haned ise on vaiki. Akka ehk kaagutab. Ma räägin sellistest, kellest meie oleme suuteliised kirjutama.

Mi volis farigxi unu rusa judo. Mi tradukis keltkajn de la militaj poeziajxoj de Siegfried Sassoon pri la Unua mondmilito el la angla lingvo ruse. Unu maljuna judo Boris de mia hejmurbo Haapsalu helpis al mi kun la tradukoj. Li devenis el la litova urbo Kovno kaj komprenis kaj parolis bone ruse. Mi veturis en la cxefurbon Tallinn kaj montris miajn tradukojn al la redaktorino de „Raduga“ aux „La cxielarko“, la ruslingva literatura revuo. Sxi akceptis miajn verkojn kaj dankis min pro ili. La poeziajxoj neniam aperis. Tio estis en 1999. Nun ambaux la maljuna judo kaj la redaktorino estas mortintaj.

Sur la musko, sub la arbaro proksime de la sabla strando de Jurmala – estis auxtuno kaj gxi pluvis la tutan tempon malvarme – mi medita-dis pri la ebleco de skribi la anglan lingvon kvazaux gxi estus esperanto, fonetike. En tiu auxtuno de 1998, en unu aleo en mia hejmurbo proksime de la domo de tiu maljuna judo, mi kolektis glanojn sub la kverkoj de la aleo. Mi iris hejmen kaj muelis la glanojn en la kafmuelilo de mia patrino en farunon, kaj mi bakis patkukojn el tiu faruno en la farnelo de miaj gepatroj. Mi portis la patkukojn al la maljuna judo. Mi

LAURI PILTER

diris ke ili estas faritaj el glanoj. Li hezitis, sed strexis la manojn kaj mangxis ilin. „Gxi komencis gusti al mi,“ li diris.

Mi deziris eklerni plekti korbojn el vimenoj. Mia patro tristigxis kiam li auxdis mian deziron. Vimenkorboj koneksigxis intuicie kun la maljuna grizbarba scienculo Madis Kõiv por mi, kio logxis en la sudestona urbo Tartu kaj kion mi konis.

Mi volis traduki la remerorojn de la sudestona fizikisto kaj verkisto Madis Kõiv en la germanajudan lingvon. Mi parolis pri tiu deziro al la judoj de Tartu. Ili opiniis – kaj diris – ke mi estas frenezulo. Mi acxetis fibrandon el la bazaro de Tartu kaj donis unu butelon de tio al unu maljuna judo de Tartu kiu kolektis posxtmarkojn. Li havis unu vendejon de posxtmarkoj en la urbparto Karlova en Pargi (Parka) strato. Sur la sxildo de la fibrandbutelo mi skribis mian omagxon kun la judaj leteroj. Mi volis edzinigi unu mezagxan korpulentan ciganinon kion mi renkontis en la tartua auxtobusa stacio. Mi acxetis unu lipsxminkon kaj unu orflavan glimantan robon por sxi en la bazaro. Sxi mem selektis la donacojn. Mi donis al sxi kelkcent da estonaj kronoj por ke sxi povus ludi kun la kazinauxtomatoj. Sxi diris ke sxi havas edzon sed ke sxi divorcos tuj. Sxia edzo estis cigano kaj sxi ne placxis aliajn ciganojn. Sxi diris ke sxia nomo estas Maria Kristjan kaj ke sxi edigxos al mi kiam mi lavos min, cxar sxi placxas purajn knabojn.*

* Ma tahtsin saada vene juudiks. Tõlkisin mõned Siegfried Sassooni sõjaluuuletused Esimese maailmasõja kohta inglise keelest vene keelde. Vana juut Boris minu kodulinnast Haapsalust aitas mind tõlgete tegemisel. Ta põlvnes Leedu linnast Kاونasest ning mõistis ja rääkis hästi vene keelt. Sõitsin pealinn Tallinna ja viisin oma tõlked venekeelse ajakirja „Raduga“ („Vikerkaar“) naistoimetajale näha. Ta võttis mu tõlked vastu ja tänas mind nende eest. Luuletused ei ilmunud kunagi. See oli aastal 1999. Nüüd on nii vana juut kui naistoimetaja surnud.

Jürmala liivaranna lähedal metsas sambla peal – oli sügis ja kogu aja sadas külma vihma – mõtisklesin võimaluse üle kirjutada inglise keelt nagu see oleks esperanto, foneetilises kirjaviisis. Sel 1998. aasta sügisel oma kodulinnas selle vana juudi kodu lähedal kogusin puisteel kasvavate tammede alt tõrusid. Läksin koju ja jahvatasin tõrud ema kohviveskis jahuks, ja sellest jahust küpsetasin vanemate ahjus kooke. Viisin koogid vanale juudile. Ütlesin, et need on tõrudest tehtud. Ta kõhkles, kuid sirutas käe välja ja sõi neid. „Nad hakkasid mulle maitsema,“ ütles ta.

Flip, Flop and Fly. See on lugu folkbluusi plaadilt, mida isa mulle CD-le ümber salvestas, 1966. aastal peetud festivalilt. Kuulasin seda kakeksaküm-
 nendate algul Haapsalus Mulla tänava elutoa aknal kõõludes, see on
 vist ainus rokklugu (väga rokilaadne bluus), mida olen kunagi tõesti
 hoole ja huviga kuulanud, nagu noored inimesed kuulavad. Leidsin Kap-
 linski raamatust flip-flop ja Silvet ütleb, et flip-flop tähendab taldadeta
 susse. See tuletas mulle meelde, et kui ma noor ja välejalgne olin, oli mul
 vahel joostes täitsa lendamise tunne, nii kerge, eriti siis, kui pimedas
 kuuvalgel kuskil külateel olin. Näiteks 1989. aasta septembris, kui olime
 ülikooli esimese kursusega Kasaritsas kartuleid võtmas, käisin enne
 magamaminekut hämarikus jooksmas, ja tundus, et lendan külateel,
 võiksin lõputult liuglema jäädagi, täitsa nagu Nils Holgersson Rootsi
 kohal taevas, nagu näeksin ilmsi und ihulikus aktiivsuses. Flip-flops on
 praegustes inglise keele õpikutes sees ja neid me tõlgime plätudeks. Eks
 see tähenda midagi lips-lops (saad kiiresti jala otsa). Kõigepealt tuleb
 enne lendamist ikka kõndida, siis joosta ja lõpuks ajad tiivad laiali ja len-
 dadki (või on selline tunne). Aga kõigepealt tuleb lihtsalt kõndida.

„Esimene asi, mida ma oma elust mäletan, on see, et ma olin umbes
 kolmeaastane, see pidi olema aastal 1927, ja me olime ema-isaga

---

Tahtsin õppida pajukorve punuma. Isa kurvastas, kui mu soovist kuulis. Paju-
 korvid seostusid mul vaistlikult vana, halli habemega teadlase Madis Kõivuga, kes
 elas Lõuna-Eesti linnas Tartus ja keda ma tundsin.

Tahtsin tõlkida lõuna-estli füüsiku ja kirjaniku Madis Kõivu memuaare jidiši keel-
 de. Rääkisin sellest soovist Tartu juutidele. Nad arvasid ja ütlesid välja, et ma olen
 hull. Otsin Tartu turult salaviina ja kinkisin ühe viinapudeli vanale Tartu juudile,
 kes kogus marke. Tal oli Karlova linnajaos Pargi tänaval postmargipood. Salaviina
 pudeli sildile kirjutasin talle heebrea tähtedega pühenduse. Tahtsin abielluda tü-
 seda keskealise mustlannaga, kellega olin kohtunud Tartu bussijaamas. Otsin tal-
 le turult huulepulga ja kuldsele sädeleva kleidi. Ta ise valis kingitused välja. And-
 sin talle mõnisada Eesti krooni, et ta kasiinos mänguautomaatidega mängida saaks.
 Ta ütles, et tal on mees, aga et ta varsti lahutab temast. Tema mees oli mustlane,
 aga temale teised mustlased ei meeldinud. Ta ütles, et tema nimi on Maria Kristjan
 ja et ta abiellub minuga, kui ma end puhtaks pesen, sest talle meeldivad puhtad
 poisid. (Esperanto keeles)

LAURI PILTER

oma Karlshofi Tähe tänava maja elutoas õuepoolse akna all söögilaua ümber, istusime kõrgetel toolidel, laual seisis samovar ja me rüüpasime alustasside pealt teed. Ja minul tuli sellest kohe kange uni peale ja isa võttis mu sülle, ma peaaegu magasin juba, ja ta viis mind üle toa ja pani mu voodisse. Ja järgmine mälestus on ka selle söögilaua äärest, see võis olla paar aastat hiljem, suured inimesed rääkisid süües sõjast ja minu kaheaastane vend seisis laua peal ja vaatas aknast välja, ja kui ta suurte juttu kuulis, hakkas ta jalgadega trampima ja karjus: „Ei taha sõda, ei taha sõda! Mina ei taha sõtta minna“. 1944. aasta augustis, 19-aastasena sai ta kaevikus granaaditabamuse kuklasse. Vaata, kuidas inimene tundis ette.

1929. aasta jaanuaris, kui ema läks Toomemäe kliinikusse Ossit sünnitama, siis ta nuttis, ju tal olid siis valud või mis. Ma mäletan nii selgesti, nagu oleks see praegu, kuidas ema läheb uksest välja, trepist alla Ossit sünnitama ja mina kõlgun uksele ja vaatan talle järele. Meie vanema vennaga olime siis ju peaaegu viiesed. Meile oli hoidja palgatud, noor tüdruk, ja see viis meid samal ajal, kui ema Ossit sünnitas, Toomemäele kelgutama, mis on see tänav, mis seal Tähe tänavaga risti läks, Vallikraavi vist, eks, ja me lasime seal ühest ja teisest kohast kelguga mäest liugu ja siis kukkusime ja juhtus õnnetus ja sellest tuli suur pahandus, ma ei mäleta, kas see asi ise nii suur oli, aga pahandus oli suur. Aga hoidja oli ju noor tüdruk, eks temal oli lõbus.

Mare, kes seal majas ikka veel elab, ta on seal üle seitsmekümne aasta elanud, 1938. aastast saadik, jutustas, et Tähe tänaval olid nii külmad talved, et kaev külmus kinni ja siis tuli kellegi vana triikraud punaseks ajada ja visata kaevu, et jäässe auk tekiks ja saaks vett võtta. Ja puid toodi hobuse ja vankriga turult, ja Mare nägi ise, kuidas üks hobune ja vanker Emajõkke vajusid ja uppusid, kuidas hobune oli kešet jõge veel jalgadega jääd kraapinud ja püüdnud end välja upitada, aga enam ei pääsenud, vajus sisse ja kadus koos vankri ja puukoor-maga.“

Ahi köeb. Tiit tagus hoovis vaipa raudposti vastu ja murdis pead, kuidas autost istmeid välja saada, kõik autovaibad lebasid murul vihma käes. Anneli abistas teda. Mina tõin puid, kummikud jalas. Kuuri on ukse taha tohutud pakud veeretatud, neist tuleb üle ronida. Tuli meelde, kuidas ma omal ajal iga kord kuuris puude otsas ronisin ja ukerdasin, vahel läksid saapad katki ja vahel jope. Ma küll arvan, et see puude kuurist kättesaamine võiks mõnevõrra normaalsem ja lihtsam olla, aga tore on ikka puid tuua, nostalgia mõttes, nagu aastatel 2004–2009. Üle ühe korvi ma küll korruga ei too, mitte nii nagu nendel aastatel, kui püüdsin vaeva ette ära näha ja vedasin kööki oma kakeksa korvitäit puid. Sõin kõvasti kama rõõsa piimaga.

Loen Tanningu Karksi murrakut, ainuke värk, millel on veel mingit loomulikku ilu ja võlu, kõik see rahvakultuuri sõnavara, pütsikud, vitsikud jne, kuigi see on juba kuuskümmend aastat vana ja need tarkused ongi ainult alles selles raamatus, mitte kellegi peas, ja neid ei loe keegi peale minu. Nagunii igatsugu setukesi huvitab ka ainult see, kuidas oma lapsed inglise ja prantsuse keelt lugema panna, lähed Mulgimaale ja oled ainuke loll, kes mulgi murdes midagi armsat leiab, nagu „päris-“vadjalased tõenäoliselt pidasid Aristet lollakaks ja nn liivlased Väär-rit. Salme Tanning 1904–1962.

Murrak on tore küll, aga oleks eksitav mõelda, nagu murrakus kõnelemine kedagi inimesena paremaks teeks. Eile istus Tartu bussijaamas mu kõrvale üits kurtumm miis. Tema viipe peale, kas istuda võib, noogutin. Isa, kes väljas suitsu tegi, jälgis mind murelikult. Pärast selgus, et selle kurtumma semu käis isa käest raha lantimas. Too semu polnud kurtumm, aga minu kõrvalistujaga suhtles nii kõneldes kui viibeldes.

Oli liikvel ka mustlasmoore, kes tegid noorte tudengineidude elu kibedaks, küll üritasid ennustada ja niisama kavalat juttu alustada.

Ma räägin sellest, et kuskil võiks veel olla aeglasem elutempo (mida selline murrak lihtsalt nagu peegeldab), kus tehakse tööd ja puhatakse mõlemat nii et kuskile pole ruttu ja loodusest ja teisest inimesest röömu tunda ja rahustust saada noh kas või nagu meie kaheksaküm-

LAURI PILTER

nendate suvedel Nigospel. See ei ole ju mingi utopia niisugune elu on olemas olnud või on see ainult minu unenägudes lapsepõlvest õunapuumaast jms ja pole ka päriselt kunagi olnud.

Mul oli juba paaniline hirm, et mu rahakott tõmmatakse viluks. Kui käisin WC-s, kontrollisin, ja mulle juba tundus, et polegi enam alles. See oli muidugi lihtsalt paanika.

Elan siin maailmas ja tunnen nagu elaks mingis Vaikse ookeani põhjas asuvas merikäsna kolooniais ma ei tunne endaga samast liigist olevusi ära kas need on inimesed kus on tänulikkus selle eest et nad on elus ja on inimesed ei mõtteid ei tundeid ainult impulsid kuidas üksteist koorida.

Mida ütles Lindgreni raamatus see miis, kelle majja lapsed ronisid? Oi need lapsepõlve muretud süütud mängud. Lapsepõlves pole tavaliselt lastel vastutust, kõige hullem, mis juhtuda saab, on karistamine (magustoidust ilma, nurka, peksa).

Ats helistas, ta ei saa tulla, sest ei saa kuskilt käru laenutada, kõik on juba välja laenutatud. See oli vanaema, kes ütles, et Ats juba sõidab ja ma panin riided selga. Ta sõitis küll, aga mitte Nigose poole, ta otsis käru.

Bussis oli nii palju rahvast ja üits naene minu ees luges kogu aeg. Isa tahtis teada, mis raamat see on, temale tundus, et arstiteaduseraamat. Olevat olnud nagu aju pilt. Noh, minu arvates oli see ilukirjandus ja see polnud mingi aju, vaid pliiatsijoonistus kaljust.

Mina siis panin ka lambi põlema ja tegin ristsõnu, no kõik ei olnud päris ristsõnad, lihtsalt mõistatused, kus tuli kirjutada. Sain päris palju tehtud. Siis vaatasin aknast välja ja nägin nagu merd, mis oli jääs või väga ühtlane ja selle taga rannajoonel mäed ja nende kohal valgus. Tegelikult polnud merd ega mägesid, silmapiir oli lähedal ja kõik see ilus vaatamäng oli taevas, pilved ja loojuv päike.

Siis läks pimedaks ja oli kole. Buss muudkui sõitis ja meile tundus, et vales suunas. Olime ise peast segi!

Haapsalus tulime mööda vihmamärja Niine ja Nurme tänavat, üks kott kahe vahel. Trepist üles tõi kotid isa, mina silkasin ees ja avasin

ukse. Lilled seise: alpinkannid väga ilusad: ratsuritähed ära öitsetand kaks esimest öit ja lahti teinud kaks järgmist (viimast). Kõige nirum krüsanteemidega, alles ja ilusad need sünnipäeva pallikesed, närbunud tavalise õiega heledad krüsanteemid.

Mul peseb Tartust toodud pesu täis masin. Pesin ka oma käimapütsid ära (need hallid), küll vesi läts mustaks.

Uuesti flip-flopist. See plätud on siis, kui on mitmus. Põhitähendus on heli, mis tekib, kui plätudega käid: plaks, plaks. See tähendab laulupealkirjas: kätega plaks-plaks ja lendad. Flip-flopil on ligi kümme tähendust, näiteks hundiratast tegema, aga põhitähendus on ikka see plaksuv heli, mis tekib ühe ja sama liigutuse kordamisel.

Helsingforsist põhja poole, järjest rohkem põhja poole. Seal on kased raudtee ääres. Lõputud madalad maastikud kaskedega. Ja siis Uleåborg. Ja üks madal, madala põhjaga praam libiseb hääletult üle tüüne, helendava, hilissuvised vee ja seal on Hailuoto – Silgusaar. Vaikides üle Põhjalahe põhjaosa uduhelgete, tüünete peegelsiledade legendike libisev praam nagu vananeva mehe piiskniiskes lapsepõlveunenäos, häälekas soome näitlejannade seltskond kaasreisijateks, madal ja võsane saar. Ja on augusti lõpp ja on õhtu ja talumajad, hooned, mis on püsinud ja mida on hoitud 1600-ndatest alates. Väsinud, paakunud, parkunud, kuivanud palkhooned. Lagedate kõledate sisemustega talutoad. Ja laua peal avali soomekeelne Piibel, määratu, määratu köide 1820-ndatest. Sõnad, millest paljud on ehmatavalt eesti keele sõnade sarnased. Ja see seisab seal tolmuses õhus. Ja õhtu Hailuoto läänekaldal. Üksildane trahter saare läänetipus, soe siseroom, kus kohevate kampsunite väel soome vanameeste ansambel laule esitab, selja taga aken õhtusse. Põhjamaa suvine päike langemas merre üle Põhjalahe põhjaosa, mille taga on ka maa. Meenub maikuu aastal 1988, kuskil Stockholmi lähedal järve ääres. Helendav õhtu. Californiast pärit armeenlanna, seitsme lapse ema, kes räägib, kui harjumatu on tal nii hilja õhtul valge käes olla. Rootsi noormehed ja Ameerika noormehed ja

LAURI PILTER

Eesti noormehed ja vist ka Belgia noormehed. Aga õhtu Hailuotol aastal 2010 augusti lõpus ja lebamistoolid terrassil, millelt sa vaatad purnase päikese aeglast vajumist sinakashalli vetevälja ja külma ja karge hilissuvisse põhjamaataeva kauguses silmapiiri alla ja vanad soome mehed, kes nii ilusti soome keeles seal kõrtsis õhtulaulu laulavad.

...Ja Laratsi vanavanemate kodus Tallinnas Ehte tänaval, magamistoas, kus oli vanavanemate uhke, tumedast puidust abieluvoodi, olid ka samast materjalist ja sama värvi kapid, ja kapiriivul seisis pehmeakaaneline, mõnusalt naksuvate kaantega Soome ajakirjade „Maailma ja me“ sari. Need ajakirjad nii Laratsile meeldisid. Maailma ja me. Ja oli kuidagi turvaline tunne. Ja Soome üldse oli kuidagi turvalisusetunde allikas. Ja Larats nägi vahel üle lahe sattunud värvilisi reklaamraamatuid noortest soomlastest – soome poisid ja tüdrukud ja noormehed ja neiud kootud mütsidega ja mõnusate kohevate kampsunitega, soojade pükste ja ilusate saabastega. Ja oli tunne, et elu on korras, et kõik läheb edasi ja paremaks. Ja et tore on olla selline noor.

Ja Laratsil oli vanatädi poeg, kes elas Kanadas. Ja kui tema Tallinnas külas käis, siis ta tõi kõigile Eesti sugulastele kingitusi ja Laratsile tõi ta suure kollaste kaantega, kõvakaanelise pildiraamatu. Selle pealkiri oli inglise keeles „Miki-Hiire seiklused Metsikus Läänes“. Seal oli palju põnevaid pilte ja kaktused ja Metsiku Lääne mäed ja kaljud, ja seal siis Disney loomtegelased ja kauboid ja röövlid ja igasugu Metsiku Lääne tüübid, muidugi ka indiaanlased siis omavahel jagasid arveid ja Miki-Hiir pidi varandust päästma kuskilt kaljukoopast. Suur kärutäis kulda. Ja see raamat Laratsile väga meeldis ja ta vaatas ja luges seda sageli. Seal oli ka natuke ingliskeelset teksti suurte tähtedega. Ja Laratsi vanaisa, emaisa, see, kes Ehtes elas, natuke enne oma surma, võib-olla pool aastat varem, kinkis talle neli koomiksiraamatut. Ja need olid kõik indiaanlastest. Värvilised pildid, violetsed ja roosatavad loojangud ja helekollaselt hahetavad koidikud kuskil Metsiku Lääne avarustes. Ja need olid soomekeelsed. Vanaisa unistus oli pääseda Tallinnast üle lahe Helsingisse, aga see unistus ei teostunud kunagi. Aga siis, kaheksa-

kümnendate aastate keskel oli Tallinnas mingeid Soome kaupmuu kuskil ja vanaisa siis leidis Laratsile neli sellist koomiksiraamatut. Ja need raamatud seisid Laratsi isa maakodus Airootsis klaasustega kapis. Neid ta luges ka päris palju. Soome keelest ta eriti aru ei saanud ega ole kunagi soome keele laienele päris jõudnud, aga kõik tegevus oli arusaadav.

Piiri taga on tühjad neemed. On Vanatühja neem ja Vanakadala neem. Need neemed ei ole kaljused, aga nad on kõrged ja rahnulised. Neemed peal elavad kaks viimast rannarootslast, kes mõlemad lähenevad sajale. Rootsi nad ei taha, nad on Rootsis käinud, ei taha sinna jääda. Ei taha üldse kuskile. Kes vähegi saab, leiab endale omad Lääne-Euroopa kontaktid ka kuskil ikka, olgu põhja või lõuna pool, mõnusa äraolemispesakese. Eriti mõnusa leiavad kõrgharitud. Meie rannarootslastega oleme kohmakad, ei oska endale tagavarapesi punuda. Kui surevad need kaks viimast rauka, on rannarootslastega lõpp. Jääb paremal juhul veidi eestirootslasi, inimesi, kelle eluolu pole enam paadid, kalavõrgud, natad, punased talumajakesed, rukkivihud, omanäoline murre, kangasteljed, kaltsuvaibad, vaid CD-romid, DVD-d, mälu-pulgad ja nutitelefonid. Randlastest jäävad *empty promontories*, mida mööda siis ainsana minagi valkjasse hallusesse kõnnin, kuni üle serva kaon. Tühjadel neemedel ei tehta enam midagi. Rootsi kuningas ja kuninganna ei tule siia kedagi tervitama. Chios, Lesbos, Rhodos ja Ithaka ning kogu antiikmütoloogia kaovad jäljetult kõigi mälust. Troopilistes tihnikutes algavad sipelgate ülestõusud ning imetajate, lindude ja roomajatega on lõpp. Vihmadelahes upub viimane purjekas ja jäävadki ainult kaks mõttetut neeme. Öö tuleb ja Völva tõmbab mantlihõlmad koomale kidura keha ümber ning vantsib minema.

*Esmailmunud Lauri Pilteri raamatus „Aerudeta köisraudteel“,
Charleston–Tartu, 2012.*

c:

Teekond põllule

Kui sa istud juhuslikult pingi peal, mis asub Kaarsilla ja Võidu silla vahel, kuskil Kaunase kõrval, siis näed, kuidas turuvarblased on turuhoone juurde kampadesse kogunenud ja kätatsevad, et saaks oodata õnnena sülle langevaid töötusi. Ootamine on Tartus hinnatud kaup. Kõik ootavad. Rikas ja kerjus ootavad kõrvuti. Körtsmik ootab ukstel. Pensionär ootab, kott käes. Lätlane ootab paljajalu vihma käes. Üliõpilased ootavad madratsi all. Mustlased ootavad nagu kaarnapojad pesades, nokad avalil. Turuvarblased jagelevad ootamise üle ja siis asuvad ootama – kõige esimesena kõige tugevam, kõige viimasena kõige nõrgem. Turuvarblased on lillade nägudega joobarid. Nad joovad odavat, zoo foorintit maksvat veini ja söövad ajalehe seest vettinud seekörneid. Nad tõllerdavad päevad läbi jõe ääres ringi ja korjavad prügi ja kõntsa, limukaid ja karpe. Talviti hakkavad nad külma tõttu jäseseid kaotama ja halvimal juhul riisuvad vanamutid nende jäseseid jõkke. Aga nende seas on ka viisakaid agulielanikke, kel seljas 150-aastane tõrvapapiga üle löödud ülikond. Sellisel juhul kostub 150-aastane hääl läbi tõrvapapiga üle löödud selja nagu kõuekõmin. Võtame näiteks ühe vanamehe. Endine jõekapten. Habemes kasvamas kahvatud kartuliidud, aga tõrvapapp seljal on nagu uus. Ja säärikute küljes on Peterseri kannuseid. Turuvarblastel on aga vuntsid, nahksed poisid suunurkades, meenutades mõnd pimedas jõe sügavikus ajalehe sisse tarunud lutsu.

Varblased on juba kogunenud ja olekski nagu kõik. Aga juurde hakkab tulema ka teisi! Näe, sealt Riia mäelt on saabumas ju täägleid! Ja nende taga eesli seljas saabub mukk! Ent ega rammusad Baieri puhkpilliorkestridki neist maha jää. Nad saabuvad turu ette nagu üks pann või rammusad põrsad. Või üks rammus karpkala jõusöödatiikide nuumast jõusöödatiikide nuuma ja tagasi. See on pärit vanajõe sonettidest. Või mõisast. Mõisa tiik, rasvaloputustiik, mõisaproua, mõisner,

C:

puuder, terjer, karp. Orus talumees sõnniga. Või pigem jahimees. Ükskõik! Ja teispoolt silda kostub metsasarve huik. Hämaras roheluses nagu kääbus, kuid ikkagi silmapiiril, seisab vanamees kähara pärna all. Hallitab kui kolle oma purukuivas kopravaikus, ise puu külge samaldund. Vahepeal langeb ses vaikus koprakarva. Ent mitte kõige kauem see vaikus just ei kesta. Sest Narva mäe punastelt varemetelt sööstab alllinna midagi pimedat, kriiskavat ja külma. Nagu ootamatult võimust võtnud vaimuhaigus. See lennuväljalt tulev radiatsioon, aeg-ajalt üle linna käib. Sada tuhat röntgenit. Sada tuhat iga päev. Kaudu kõrvale on selleks puhuks püstitatud ka monument. Kui kiirgus lõpeb, on näha Tartu kohale kerkinud potisiniseid äikesepilvi.

Turuesine ootamas. Rahvamas püstitamas jurtsid ja joomas kumõssi. Nõndaks, sealt tulebki üks valge järelkäruga mikrobuss. Sõidab otse turuhoone ette. Sõidukist astub välja kõhetu ja kahvatu, kondise näoga mees. Kõnnib joonelt tööd ootavate rahvahulkade keskele. Istub maha, võtab kumõssi ja jääb tööd ootama. Mitte midagi ei toimu. Logeletakse. See on see hetk, kus lind ei lenda ja latikas ei võta. Samas, kui kõik teavad, et väljaspool Tartut on ootamas üks põld. Tohtu tööpõld, iseeneslik kodu ja abikaasa. Aga tööandjat on vaja. Ja töölisi on vaja, ja põldu. Põld on, aga tööandjat pole. Tööandja on, aga töölisi pole. Töölised on, aga põldu pole. Mida iganes!? Kõhetu mees ei kavatse lillegi liigutada. Lõpetas kumõssi joomise ja katsus rakendust. Baieri orkestrandid on pasunad rasva täis valanud, rasv on juba hanguda jõudnud ja mehed imetlevad imelisi riistu. Kaksteistkümmend tääglit tukastavad. Ja mukk istub neist natuke eemal õhus, muru kohal. Eesel?

Äikesepilved näivad aeglaselt taanduvat. Umbes samal kiirusel näivad inimesed mikrobussi ja järelkärusse istuvat ja põllule sõitvat. Selle käigus tõuseb kõhetu mees püsti ja hakkab busi suunas kõndima. Turuvarblased panevad seda tähele. Higipisar voolab mööda kukalt ühel orkestrandil. Teisele orkestrandile saab ühtäkki selgeks, et maaliniide bussijaamas istub parasjagu üks komakujuline vanamutt, tumesinisekirju rätt peas. Silmad säravad peas nagu siilipoisil, samal ajal kui

esiletungiv lõug jõudsalt nina vastu käib, üles-alla. Ju mugib midagi isukalt nagu vanamutt. Tal on käes kilekott, mille sees on kaks paksu leivakääru, mille vahele on määritud rasva. Nagu vanamutil. Nüüd liigutab end mukk. Aga ta püsib ikkagi õhus edasi, sama koha peal. Eesel?

Millalgi hakkab äikesepilvede vahelt päike paistma. Sel hetkel on inimesed mikrobussi istunud ja istumist alustanud. Mikrobussis on veel mõni vaba koht. Mikrobussi sisemus on ropp nagu lihakombinaat, pelidik, hooramaja. Kui istuda istmel, ei saa selle üle sugugi uhkust tunda, vaid tuleb neelduda rusuvalt pruuni mistrasse. Tunned end paratamatult nagu Veerikul. Mõnes mistraga üle löödud korteris, millel kärntõbine ja kiunuv Sindi pätt akna sisse on virutanud. Mikrobussi sisemus – midagi sihukest nagu raua sisse keevitatud kosmos ja selle sees istuv Riia lits. Orkestrandid pakivad pille kokku, mukk joodab täagleid. Eesel? Kohe algab pikk teekond. Inimesed on muutunud ärevaks. Tehakse ettevalmistusi. Kondise näoga mees tõmbab närviliselt suitsu ja ei tihka veel rooli taha istuda. Sest veel on üks koht mikrobussis vaba. Ikka veel kõheldakse, enne kui hüpatakse pea ees väiksesse arestikambrisse, kuhu on järele jäänud vaid igavlev Sindi pätt. Nii mõnigi varblane on aru saanud, et tema jaoks bussis tähtsat kohta ei ole. Selle arusaamisega jääb ta paigale ja ei tee mitte midagi. Orkestrandid on aru saanud, et õhk ei käi läbi pasunate, sest rasv on ees. Mis siis!? Kohe algab ju pikk teekond. Inimesed on muutunud ärevaks. Tehakse ettevalmistusi. Isegi kondise näoga mees tõmbab suitsust viimaseid mahve, salgavalt nagu Asso Kommer. Siis saadakse aru, et vanamutt on lõpetanud oma rasvaleiva mugimise. Turuvarblased panevad seda tähele. Lahkuvad orkestrandid imetlevad rasva riistapuudelt.

Nüüd läheb lahti sõit – kes põllule, kes mägedesse, kes kõrbe. Kõik on juba valmis. Olukorra uba püstitub otsekui büst postamendil, iga paari meetri tagant. See on nagu lennukisse istudes – mitte midagi ei ole enam parata. Juba on näha Riia mäelt saabu vaid täagleid! Seal-samas kõnnib mukk. Eesel? Ja ennäe, kuis rammusad Baieri puhkpilli-orkestridki neist maha jää. Nad saavad turu ette nagu üks rammusid

C:

põrss. Kaks rammusid karpkala jõusöödetud ja näinud, kuidas uuemaid nuumismaid öösiti jõusöödatiikides kummatakse. Või mõisaid! Valge ihuga alasti prouat, mõisnik kääridega ukstel. Või kasvõi talumees sõnniga! Ükskõik! Peaasi, et teispoolt silda ikka metsasarve huik kostuks. Hämaras roheluses nagu kääbus, kuid ikkagi silmapiiril seisab vana-mehe kähara pärna all. Hallitab kui kolle oma purukuivas kopravaikus, ise puu külge sammaldund. Vahepeal langeb ses vaikus koprakarva. Vahel mitte. Ent üleüldse mitte kõige kauem see vaikus just ei kesta, sest Narva mäe punastelt varemetelt sööstab alllinna midagi pimedat, kriiskavat ja külma. Nagu ootamatult võimust võtnud soolenugilised. See on harilik radiatsioon. Sada tuhat radikat huugamas. Kaunase restorani paigaldatud radiaator. Kui kõik lõpeb, on näha Tartu kohale kerkinud röntgenpunaseid äikesepilvi. Kõik teavad, et väljaspool Tartut on ootamas üks põld. Ja abikaasa. Aga tööandjat on vaja. Töölisi on vaja, ja põldu. Põld on, aga tööandjat pole. Tööandja on, aga töölisi pole. Töölised on, aga põldu pole. Olukorra lahendamiseks tuleks kasutada mikrobussi koos järelkäruga, mis on juba põllu poole teel. Nii et peab ootama!

Ah, et tahate teada, milline on selle mikrobussi teekond?! Seda võib kirjeldada üsna lihtsalt. Vaatkem neid äikesepilvi, mis justkui järele annavad ja linna kohalt eemalduvad. Umbes sellisel viisil seisab buss, oma potentsiaali ja võimekuse tipul, turuhoone ees. Kõik vajalikud tegevused on sooritatud – Veerikult ja Lätist on kohale sõidetud, oodatud, inimesed peale võetud. Bussijuht on välja lülitanud mootori. Nõnda hoiab arukas juht kütust kokku. Juht, kes tõepoolest arukas ja töökas on, vajab puhkust. Teda ei tohi häirida. Suitsetab närviliselt välja teenitud sigaretti. Kütus kui teekonna ressurs on hetkel oma maksimumis. Puhkav juht viibib häirimatult oma maksimumis. Täitunud buss viibib oma maksimumis. Ent on seal teisi, kes bussi peale ei mahtund ja peavad alustama reisi kaugetele maadele? Mikk ja kaksteistkümmend tääglit on liikumas nagu äikesepilved Riia mäelt alla linna, kus mikk õhus muru kohal istub. Eesel? Telklaagris käib sagimine, juuakse

kumõssi. Latikas ei taha võtta ja lind lennata. Kondise näoga närviline bussijuht otsib taskutest suitsu. Ent juba on saabumas rammusad orkestrandid, kellel mõisnik, kirp ja proua, kellel tiik ja veski, kellel org, talumees ja sõnn. See on mööduv kära. Ja siis korraga see hatune vanamees, üle jõe. Nüüd eriti haruldases kopravaikuses, mida võib katkestada vaid üks briljant. Vahel langeb olukorda sammalt ja hattu, vahel ka karva, eriti kopra. Vanamees hallitab parasjagu roheluses, nii nagu kääbus. Ent samas jääb silmapiirile, kuna asub teispool jõge. Suure kähara pärna all, ise üleni puu külge sammaldunud.

Erkki Luuk

NÕIUTUD X

I PTK TARTU NII NAGU MINA SEDA MÄLESTAN

ühe asja teeme kohe selgeks – urartu (ka tartu, uriaat, uraanovite dü-nastia, uranism, las nüüd uräädnik tuleb, kurat) ilmub mu kujutlusse ikka kui midagi selgepiirilist, midagi nõnda-on-nõnda antut, et tekib kohe tahtmine lisa nõuda. sageli (v pigem kunagi) seda aga ei tule ega tule, nii et ei jäägi midagi muud üle, kui endale üht-teist moe- ning mee-lepärast juurde ning meelde tuletada. esimesed (ning tavaliselt ka ain- sad) asjad, mis sealjuures meenuvad, on enamjaolt järgmised (ülevaat- likkuse mõttes on järgneva entsüklopeedia sissekanded tähestiku jär- jekorras):

* disko. selleks tuleb minna raudteele. kui esimene (eelistatavalt kau- ba-) rong mööda sõidab, signaliseerib see ühtlasi disko algust. lood on alati samas stiilis, ebatavaliselt tantsitav, kolksude ja paugatustega, kergete chain reactioni mõjutustega vanakooli tehnoloogia. lugu kestab täp- selt niikaua kuni ta otsa saab, misjärel tuleb tavaliselt mõnd aega oodata järgmist, kuna vanakooli dj – rdtj disp – neid eriti kokku miksi- da ei viitsi, vaid parema meelega ajatäiteks midagi arusaamatut posti otsas paiknevasse krappi mögiseb

* elu. vt skulptuur

* galerii. ka selleks tuleb minna raudteele. liikudes piki vaksali-oina- muna ülekäiku vasakule, nähakse vasakut kätt meeleldi üht betoonist müüri, millele mitmesuguseid kritseldisi ning jooniseid tähele panna tasub. neid meie alg-pünklik kunileid siis huviga jälgib, tehes mõttes märkmeid autorite (tavaliselt väga rangetes raamidest püsiva) fantaasia,

ERKKI LUUK

joonistusoskuse, värvi-, motiivivaliku või mille iganes kohta. 3 populaarseimat sanri on: 1. kritseldis. 2. tääg. 3. gräffiti. kui viimase eesmärk on võimalikest üllaim – st tõuaretus, evolutsiooniline edu jne (seda muidugi alles kaugeimas (st tavaliselt mitte kunagi saabuvas) perspektiivis), siis teine täidab põhiliselt territooriumi, võimu- ja halduspiirkondade märgistamise ning iseenese identiteedi iseendale kinni(s)-tamise õilsaid huve. mis esimesse puutub, siis selle funktsioon jääb tavaliselt kuivalt ebamääraseks ning mõistetamatuks. kui mitmel pool avanevaid müüre ja seinu silmas pidada, jätkub see galerii ses meeldivas – ühtpidi etteaimatavas, teisalt täiesti hoomamatus – rütmis oma kilomeetri v vt et rohkemgi. huvitavuse huvides tuleb märkida sedagi, et ekspositsioon aastate, kuude ja vahel isegi nädalate lõikes teretulnult vaheldub. vrd skulptuur

* igavik. vt skulptuur

* kirjandus. vt rmtk v luule

* luule. vt luulnurk

* luulnurk. vt rmtk

* pidu. vt disko

* rahvaaed. mis on rahvaaed? kuidas teile seda seletada... olgu meil 1 park. võtke sealt ära kogu inimese loodud struktuur – teerajad, pingid, teised inimesed ning alleed. – see, mis järele jääb, ongi rahvaaed. nagu hästi teada, paiknevad tartu kuulsaimad rahvaaiad raudtee ümbruses

* rahvaaed nr 1. olgu meil 1 vähemkogenud viskaja. sellisel juhul on rahvaaed nr 1 ülekaigust nr 2 3e kanamunaviske kaugusel. seal on võimalik päevitada, seista (ühtlasi tuleb nentida, et -aed töötab (sh ka

puhkepäevadel ning riiklikel pühadel) ka rmtk-na – vt rmtk), seega ka lugeda ning üldjoontes ka luuletada (ühtlasi tuleb nentida, et rahvaaias nr 1 üks piirdeks on galerii – vt galerii). lugeda on võimalik: gugutse jutt, v mukk, vihik nr 3, heideggeri olemine ja eimiski – mõistagi eeldusel, et need teil kodust kaasa võetud on – ent ka vähemtuntud teoseid, sh betoonist liiprile kirjutatud stringi „roz“. lisaks ollakse sunnitud nentima, et -aias on võimalik ka süüa (kui söök eelnevalt rahvaaeda peidetud v kodust kaasa võetud on). sellises rahvaaias mõeldes ning uimastades jne

* rahvaaed nr 2. ei saa just öelda, et rahvaaed nr 2 rahvaaiast nr 1 v kaugel asetseks. tegelikult on ta peagu nägemisulatuses – kui ainult neid vaguneid v puuriitu (v kord üht, kord teist – kes sest ikka nii täpselt aru saab) ees ei oleks. igatahes on sinna võimalik jõuda, kui lähtuda rahvaaiast nr 1, ning piki rööpaid edasi minnes mitte ülearu valjusti laulda. tee peal ollakse sunnitud märkama ka mõningaid mürgiseid samblaid, mida teil sealsamas – mulla- ühes ja samblanäidis teises käes – eriti põske pista ei tasu. tegelikult oleks parem sammalt mitte puutudagi – las ta rohetab seal omasoodu, nagu radioaktiivne lomm. olles sellest kohast rohkem v vähem edukalt möödunud (kusjuures ma ei saa lubada, et teile allesjäänud elupäevist seejuures ruut-, ent miks mitte ka kuupjuurt võetud poleks) jõutaksegi pikale raudteele, mille kaugemas otsas – nii u 50–100 m kaugusel – rahvaaed nr 2 heidutavalt kolletab. kõik on siin, lagunenud tsehhi morni tellisseina vahetus ümbruses, kole nagu hull – lage liiv mõningate anonüümsete rohttaimedega, kunivärd ollakse jõudnud randa, mille kaugeima nuka rahvaaed nr 2 ettevaatamatult moodustab (vt rand)

* rand. ka selleks tuleb minna raudteele. seal on ju – juba mäletamata aegadest – üks pigi- v bituumentitiik, mille betoonist kaldapealsel te – otsekui kahemootoriline pühak – jumalikus rahus lasuda võite. kõne alla tuleb ka tiir ümberkaudsetel aasadel, mida on eelkõige 2 – 1 neist

ERKKI LUUK

mürgise õunapuu, teine liiva ning mõne anonüümse rohttaimega varustet (vt rahvaaed nr 2). olles 1 neist, kel on palju teadmisi (neid inimesi on 4), ollakse sunnitud ka teadma, et juba mäletamata aegadest on tartu posteljonksus ilmunud artikliseeria, mis antud vabaõhuhasseini kiruma ning maha tegema kukub. artiklid ilmuvad jumaliku ettehooldusega kord 8 a tagant, ilma et midagi (kui paar tähemärgi ümberpaigutust va) muutuks. kui see – oma olemuselt aastakümneid vältav – artikliseeria välja arvata, on (v pigem oli – vrd käesoleva ptk lõpp) olukord tiigi ümbruses pilvitu

* rmtk. sellekski minnakse raudteele (raamat – v muhk, g jutt, heidegeri olemine ja eimiski, vihik nr 4 või midagi sootuks ennekuulmatumat – peab teil muidugi eelnevalt kodust (v mõnest senitundmatust haruraamatukogust) kaasa võetud olema). seda sel avaravõitu alleel siis tudeeritakse ning loetakse. lugemissaaleis puudub küll termo- ja hüdroisolatsioon (rääkimata lauast, tooleist jne) kuid on küllaga värsket õhku ning – aasta- ja kellaaja sobival kokkulangemisel – isegi valgust (vahel isegi ülearu, nii et seda seks puhuks spetsiaalselt näkku kruvitavate suitsukvartsist lornjettide abil tumestada tuleb). (ka lornjetid tuleb muidugi kodust kaasa võtta.) raamatukogus on ka oma luulenurk, kus nii algaja kui ka juba kogenuim luulemänd – kodunt kaasa võetud pardisule, korgi, joodi ning vaiguga suletava seepiapoti ning pargamondirulli tõhusal kaasabil – meeleldi omavärra luuletada tasub – mispuhul pole välistatud ka nii mõnegi proosateose, essee-, esikkogu ning miks mitte ka mõningate hiljem mitmesuguseid nobeli- jms preemiaid saavate romaanide (pool)juhuslik sünd

* skulptuur (vrd galerii). eks tartus ole mitmeid vaatamisväärsusi, aga skulptuuri vallas paiknevad olulisimad neist kahtlemata raudteel. nii mõnigi neist on (eriti palava ilmaga) uimastav, nagu rajoonikomitee. — kange palavaga muutub nii mõnigi neist ka üha kineetilisemaks, nii et kogenud kunstivestjal on põhjust täheldada lausa ebatavalist vilkust ja

jõukust selle käärimise ja kihtide vahel. nii mõnigi pere on siis sunnitud oma puhkuseplaane ümber tegema, et – kunivärd tartus muid vaatamisväärsusi ju pole – mõnd huviäratavat skulptuuri õigeaegselt vaatlema jõuda. meie monotoonset ning pin(is)evat tähelepanu pälvivad neist eelkõige 2:

1. elu. sitast, rauast ja mädanenud svammist konstrukt, mis juba mäletamata aegadest vaksali ümbruses paikneb. „elu“ läbimõõt on u 20 cm, ja suviti läheb ta eriti hinda, kunivärd nii mõnigi mälestusväärne tõuk oma kuulsat ning läikivat pead mõnest selle avast tasuta paista laseb, mistõttu nii mõnigi pere on sunnitud oma puhkuseplaane korrigeerima, et seda tähelepanuväärset nähtust õigeaegselt vaatlema sunnitud olla
2. igavik. sitast, kangast ning meie hulgast lahkunud ja laiaks sõidetud rotist koosnev skulptuur läbimõõduga u 20 cm, mis, tõsi küll, viimasel ajal põhiliselt biomeedikumi ümbruses asub. see skulptuur on kineetiline otsekui pooljumal v -härra, kes (teatud tänu- ning tähelepanuväärsete vaklade vaikiva nõu- ning ühise jõupingutuse tulemusena) aeg-ajalt kuni kilomeetri sinna-tänna tasuta ümber asuda tasub

* suusatamine. sellekski minnakse raudteele. tuleb valida üks õige tu-me ja sombune ilm, kus liiper on ligane nagu latikas. ideaalne kuu selleks on november; parem kui tibutaks vihma või niiskus ripuks õhus nagu sump, kus koger lainetab. kui seista nüüd kahe jalaga liipril, viies keharaskust sujuvalt, kuid piisavalt otsustaval määral ühelt jalalt teisele, on liiper piisavalt libe, et jalg piki seda vabalt libiseks. kui lisada siia vabastiilile iseloomulik kätetöö, on efekt ühtaegu ülirealistlik, sõna otseses mõttes jalustrabav, ja kõige lähem suusatamisele, mida ühe koha peal asetsev (st geograafiliselt konstantne, st suhteliselt olematu ökoloogilise jalajäljega (eriti kuna ta seisab liipril, mis iseenesest on

ERKKI LUUK

juba tarind, mitte ressurs)) sportlane on võimeline saavutama. alaveril, pertsjonakil, üldisemalt – kõigil rohelise mõtteviisiga inimestel – (ent eelkõige pulleritsul) oleks siit nii mõndagi kõrva taha panna. sellise liikumisviisi ainus puudus – kui seda nii võib nimetada (minu arust ei või) – on see, et selline sportlane on võimeline sõitma vaid vabastiili

sellist tartut, nagu ma teile äsja ustavalt kirjeldasin, ei ole enam. see pühiti maamunalt millalgi (täpselt ei mäleta†) sajandivahetuse paiku. seda tegi laine jänes

II PTK POSTAPOKALÜPTILINE TARTU

tere

kui kõik läheb nii nagu jumal (st jänes) juhatab – st nii nagu alati – asenduvad tartus kõik inimesed monukatega. minu arvutuste järgi juhtub see enne 2040-ndat a-t, st meie (v teie v vähemalt kellegi) eluajal. nagu üldiselt teada, pole monuka puhul – vastupidiselt üldlevinud arvamusele – oluline mitte niivõrd see, kellele v millele, vaid see, kus ja milline. niisiis, kuigi monukad inimestele – sh nii mõnelegi urartu kodanikule – võivad mingil ajalooepohhil v mõne vaarao valitsemisajal saa-

---

† vb 2000, ent miks mitte ka 2002 (v mistahes muu sarnane arv). igatahes pole see seotud a 2000 veaga, mis (nagu juba ette teada oli‡) mäletatavasti ära jäi, mis muidugi ei takistanud mitmetel linnaosadel (eriti usa-s, ent mõistagi ka euroopas) vastava sündmuse ootuses end gone a varudega keldreisse betoneerimast ning kõiki avausi, lõõre ja juurdepääsuteid mineerimast

‡ luuk, e. 1999. „a2k ja apokalüptilise vea võimalus“, luup

vatada ülekaalu, ei ütle see midagi monuka kui sellise kohta, mis võib (sõltuvalt oma tehnilisest lahendusest) olla püstitatud v langetatud ükskõik kellele v millele v ka mitte millelegi. nagu tükk jultunud erinevust võib monukas kerkida olematusest, tähistamata seejuures mitte ainult mitte midagi või kedagi, vaid isegi mitte mingit erinevust millegi ja millegi muu vahel

tahtmata siiski üdini umbmääraseks ja ümarasõnaliseks jääda, ollakse sunnitud tooma mõningaid mäiteid. keegi palub kedagi vabandada, kui järgnev monukate valik kellelegi juhuslik v meelevaldne tundub – esiteks on tegu vaid paari mäitega, teiseks võib iga1 oma visioone ses vallas ise genereerida, lihvida ning levitada

1. nepomuk. nepomuki monukas on tõlkimatu nagu munakivi, mida ta õigupoolest ongi. asukohaks pakuks nt rahvaaeda nr 2
2. berk vaher (kavandi autor c:). berk vaher – tiitel, mis siinviibijaile erilist tutvustamist ei vaja – tähistab teadupoolest ka üht inimest, kes kunagi – ehkki küll jumal meid selle eest kaitsku – õnnetul kombel siiski ka hukka võib saada. kui see kurb sündmus aset peaks leidma, keedetaks tema liha kontide küljest lahuti, ning saadav skelett riputatakse kaela berk vaheri monukale, mis annab meile ühtlasi monuka mõõtmed (mis on hiiglaslikud). selline monukas saaks enestmõistetavalt paikneda vaid toome-mäel, kus selle pea puulatvadest läbi ja üle kõrgub, küna-juures sügistuules klõbiseva skeleti puhul nii mõnigi hiline möödakäija (nt veidemann) tohiks oletada, et üks ammune poodu kellelgi puu otsa ununenud on
3. pideva ja silmnähtava pöögelmann (kavandi autor c:). pjsp-i monukas on pigist, meenutades põhiliselt pigist kaliinini, tuglase, pöögelmanni v makaagi büsti. asukohaks pakuks jällegi mõnd

ERKKI LUUK

tartu arvukatest haljasaladest, ent miks mitte ka tondi kasarmute ümbrust

4. künri tänav – midamööda tänapäeval põhiliselt 2 pronksist tilli käest kinni olematusse tõttavad – oleks tuleviku tartus paksult samalaadseid jalutajaid täis – nii et kujutletav möödakäija (kui midagi sellist jänese poolt kavandatud tartus olemas saaks olla) nende vahele otsekohe kinni jääks. fantaasia mõttes oleme siiski sunnitud kujutlema, mida selline kujuteldav künri tänavale eksinud surija enesele mõttes ütleks (nn viimsed mõtted): „ennäe aga ennäe. vt aga vt. on aga ikka aga alles trt alles küll jne“. u sellised mõtted vihiseks läbi tema õnetu pea, samas kui monukate vahele kinnijäänud keha ennekuulmatult südantlõhestavat vaatepilti pakuks (viimast mõistagi vaid (täitmata) eeldusel, et oleks keegi, kes seda vaadata saaks)
5. erkki luuk. naerge aga naerge – kunagi tuleb aeg, kus mullegi monukas püstitakse. ning nimelt järgmine: kusagil on küntud põld, mis uskumatu täpsusega (nii et kanagi vahele ei mune) vastu tareseina küntud on. kusagil sel põllul on papist 2-möötmeline (lauamängu nuppu, nokkvõlli j/v v rohmakalt papist väljakäristatud päkapikku meenutav) monukas, mis osutab kohale põllul (osutav käsi on sama lai kui päkapiku keha pikkus), kus pole mitte midagi. kusagil mujal samal põllul on 1 pronksist vagu, mis risti vagu küntud on. vao all on tagurpidi (tera ülespidi) ader, mis selle vao (stsenariumi järgi) kündnud on. atra hoiab maa-alune adrahoidja, kes tagurpidi (pea alaspidi) pronksvao all sellega parasjagu tegeleb. adra(hoidja) materjaliks sobiks mõni metall (nt volfram), asukohaks pakuks mõne suvalise põllu trt-u ümbruses, ent miks mitte ka l-eestis

6. laine jänes on piisavalt oluline persoon, et tema monukate arv ühte ületama sunnitud oleks. 1 neist oleks muidugimõista jänese (nn laia tn) sild, mis oma vantidele truuks jäänuna kõleda ja tühja tartu kohal ustavalt undaks. teine oleks jänese vahakuju, mis istuks tema (st raekoja) kabineti tähtsa kirjutuslaua taga, vahast sulepea valvsalt käes, igavesti valmis allkirjastama oma viimseid visioone. tema vastas teispoole lauda, küljega jänese poole, ettepoole kaldus nagu suusahüppaja, kõnniks
7. margus hansonini monukas, mis kujutab endast ülikonda, mille kaalusel ja varrukaist kipsivalu välja porsub
8. seimo park. kuna seimo park on spets, poseerib ta ensestmõistetavalt alasti. tulemuseks on roosast marmorist üleelusuuruses lamasklev kuju, mis pidulikult lehivate lornjettide, konfettide ning paukherneste lakkamatu tärina saatel emajõe põhja sängitatakse
9. tume v külma suvi; on või on olnud sõda. emajõe kitsast, varemete vahel kulgevast sängist (kohast, kus praegu on restoran „kaunas“) püütaks (kui oleks keegi, kes seda teha võiks) tumeroheline ahven. kala pööraks maailmale oma laia, musta selja

III PTK TRANSAPOKALÜPTILINE TARTU

millegipärast leidub praegu tartus veel kohti, mida maamunalt pühitud pole. 1 neist on puunott, mis tartu (ja ka ümberkaudsete valdade) ela-

ERKKI LUUK

nike häämeeleks tartu ümbruses mitte hallitama, vaid sammeldama on läinud. teine kujutab endast mõnesugust lõssi v tolmu, mis suvel kange palavaga ühe pinnasetee väliskurvis ühte kuivanud lompi koguneb – seda saab seal siis supilusikaga tõsta ja langetada. võiksin olla ka täpsem – nimetada linnaosi ja tänavaid, majade numbreid ja sisehoovide iseloomulikke detaile – aga ma ei tee seda. muidu te võtaks mult selle viimsegi, mis mulle veel jäänud on

Tanel Rander

Jõgi ja jõerahvas

Emajõgi voolab läbi Tartu nagu tuiksoon. Voolab nagu läbi kehaorgani, loodest kagusse. Ja võiks arvata, et Tartu on nagu tuiksoone ümber tukslev süda, mis jõevoolu ringluses hoiab. Aga Tartust jõevool ei ole. Tartu on ja ei ole osa Emajõest, Tartu ja jõe vahelised suhted on vastuolulised. Vool kontrollib Tartut. Staatile pilt linnast, mida läbis- tab betoneeritud kallastega jõgi, sarnaneb normaalselt funktsioneeriva inimteadvusega. Selle foonil püsib aga pidev oht mässava psüh- hoosi vallandumiseks. Emajõe ürgorg, luhad ja kogu Tartut ümbritse- va maastiku keel kõnelevad muistsest ürgjõest, mille nime keegi ei tea. Tartu on tsivilisatsiooniga kattunud jõepõhi, majad on justkui kuivale jäänud jõekarbid ja inimesed on justkui luhale maha jäänud sääsevast- sed. Nende ümber kohiseb massiivne ja katkematu puuduolek, orgaa- niline ja pehme, intensiivne ja peibutav nagu jõe lõhn. Kevadised üle- ujutused mõjuvad alati ootamatult, ehkki nende saabumine on aima- tav. Ajalugu peab tähtsaks sellist inimtegevust, mis seisneb peamiselt jõega võitlemises – soode kuivendamises, jõevoolu kanaliseerimises ja töölerakendamises. Jõge austavad ja jõega ühes rütmis elavad rah- vad on justkui osa jõest, nagu pilliroog, mida agressor niidab. Oder- bruchi piirkonna (soine ala Oderi jõe alamjooksul, Saksa-Poola piiril) kuivendamist 18. sajandil on kasutatud näitena saksa mentaliteedist, millele vastandub soiste luhtadega sarnanev poola mentaliteet.* Maa- ilm tuleb muuta kuivaks kui kõrb ja maja tuleb ehitada kaljule. „Ja sadas paduvihma ja tulid veevood ja puhusid tuuled ning söötsid vastu seda maja, aga see ei varisenud, sest see oli rajatud kaljule.“ (Mt 7:25)

Tartu teke sai väidetavalt alguse Emajõe kõige kitsamast kohast. See koht asub praeguse botaanikaia all. Ja seal asub ka Tartu piiridesse

---

* Sellest kirjutab David Blackbourn artiklis „The Conquest of Nature“, kogumikus „Return of the Landscape“.

TANEL RANDER

jääva Emajõe kõige sügavam auk, mille põhjas lebab tükk hiigelsuurest laeva sõukruvist.* Mitte keegi ei tea, kuidas ja millal võis nii suur laev sattuda Emajõkke. Küllap on see eelajalooline sõukruvi, mis juhtis laeva hiigelsuurel ürgjõel, milletaolisi oli täis kogu maailm. Siis see ürgjõgede ajastu mingil põhjusel lõppes. Alles jäid tühjad orud, oma peremehe tagasitulekut ootama. Kõik jõed on omavahel seotud. Kui sukelduda Daugava, Dnepri või Doonau põhja, võib lugematute teiste seast eristada ka Emajõe nõrka kohinat. Igal hetkel võib see kohin muutuda kõrvulukustavaks mässuks. Kujutagem ette, kuidas vana ürgjõgi täidab oma muistse sängi! Kujutagem ette, kuidas veetulv ujutab üle kogu Tartu, kuidas ta tungib üle Sõpruse silla ja pühib viimaks minema ka lhaste. Ja kui see metsik ürgjõgi kunagi jälle alaneda otsustab, jäävad selle kallastele maha kivid, liiv, vesikupujuured, tühjad mudakuke kobjad, mõni lõpnud kala. Need on Tartu arhetüübid, vaimolendid, mis on liha luudele kasvanud ja kondavad inimese kujul linna peal ringi.

Emajõgi on inimtsivilisatsioonist üsna puutumata, sest jõge on alati ümbritsenud jõesõbralik jõerahvas. Kuigi Holmi saar hävitati ja jõesängi muudeti oluliselt, ning kesklinnas on jõeperv betoneeritud ja jõgi õhku lastud silla rususid ja prügi täis, on jõgi endiselt elus ja orgaaniline. Pole veskeid ega elektrijaamu, tamme ega lüüse. Kesksuvel on jõe kaldad paksult täis kasvanud, kõikjal on paju võsa, mis altpoolt näeb välja nagu mangroovitihnikud, aga ülalt paistab justkui bambussalu. Jõe kaldad kihavad elust ja jõge läbistavad kalaparved. Sellises keskkonnas elas jõerahvas, kohalik loodusrahvas, kelle elusid juhtis jõevool. Kindlasti polnud sel rahval mingit linnust jõe äärde ehitatud, kui Jaroslav Tark kohale saabus. Jõeäärsetes roostikes ja mangroovitihnikutes seisid üksikud hütid ja vaielamud. Liivakivisse olid kaevatud keerulised käigusüsteemid, mis ulatusid sügavale maa sisse. Seal sest kuivast pimedusest oli jõerahvas leidnud muistse ürgkala luusti-

---

* Fakt pärineb kutselise Emajõe tuukri Valdur Udumäe loengust 3. septembril 2010 toimunud psühhoograafilisel Emajõe ekspeditsioonil „Emajõe eksp“.

ku. See oli hiiglaslik ja lebas tükkaaval ajastute poolt moodustunud kivimikihtide vahele asetunult. Polikarpus – nii hüüti püha luustikku! Latikate jumal, noodaveo ja raskete venede, tarkuse ja armastuse jumal.

Jõerahval olid maagilised võimed kaduda siinpoolse mateeria kaudu teisele poole piiri. Aladele, mis olid täiesti reaalsed ja tegelikud, täiesti käegakatsutavad. Tartus võib siin-seal kohata üksikuid liivapaljandeid ja liivauuke, mille sisse hüpates võib leida end teiselt poolt, samas justkui siitsamast. Hüpates mõnda Karlovas asuvasse liivauuku, võib leida end kunagise Pannoonia ürgmere põhjast, avaratest steppidest. Kusjuures üleminek ühest kohast teise on sujuv, see toimub nii nagu libisetaks õrnalt üle Lõuna-Eesti kuppelmaastiku mööda siledat meridiaani otse lõunasse. Unenäoline kogemus. Tartus on otsesed metafoorsed viited Poolale, Rumeeniale ja Ungarile. Need viited tähistavad Tartu ümbruses algavat vöödet ja maastikuparadigma. Tartu ümbrus, mille kese on Emajõgi, on essentsiaalse Ida-Euroopa põhjapiir. Emajõest algav vööde katkeb Karpaatide all, ent jätkub mägede tagant kirendava roheline lauskmaana. Põhja-Euroopa paradigma asub fundamentaalse katkestuse – mere – taga. See paradigma on nõnda tugev, et ulatub läbi mere kaugele sisemaale, sasides tihti isegi Alutaguse metsade käharaid päid. Nõnda on arusaadav, et Karpaatide tagune ilmutab end Tartus üksikute paljandite ja laikudena. Liikumine Tartust lõunasse on loogilisem kui liikumine Tartust põhja, ehkki tõmme on suur. Nagu kisuks kellegi külm ja lubjakarva käsi sind üle vooremaastiku. Palju mõeldavam on liikuda lineaarselt lõunasse, stabiilselt mööda maastikku, kui lohiseda uppund kukena lõpuseid pidi mööda Soome lahe põhja, ja jääda mõne graniidiprao vahele. Tartu asub Ida-Euroopas, jõe ääres, sisemaal, mitte Põhja-Euroopa mereäärsete tsivilisatsioonide marginaalsel ääremaal.

Jõgi korraldab maa vereringet, jõeluht on kultuuri häll, üleujutused on ajaarvamise sõlmpunktid. Jõgedel, luhtadel ja üleujutustel põhinesid vanimad tsivilisatsioonid Mesopotaamias ja Egiptuses. Inimese

TANEL RANDE

käekäik sõltubki peamiselt tema suhetest jõega. Tihti on need suhted tasakaalust väljas. Näiteks on Viini linn täielikult hävitanud ettejäeva Doonau lõigu – jõevool on suunatud sirgjoonelisse kanalisse ja vanas sängis vesi seisab. See on pika lahingu resultaat, sest aastasadu toimus seal võitlus süstemaatiliselt hulluva jõe tulvavete ja inimeste vahel. Sümptomaatiliselt on Viin jõe oma südamest eemale tõrjunud, jõgi on seal marginaliseeritud ja maha jäetud. Kanali ja vana sängi vahele jääb tükike tühermaad, *Donauinsel*, kuhu kogunevad kõik tõrjutud, kes tunnevad end jõega sarnaselt. Doonau justkui täidab linna alateadvuse. Hiilib mööda torustikke, loksib inimkoljude põhjavees nagu ürgne süü. Selline süü on ka Tallinnal, mis sai oma needuse pärast Härjapea jõe hävitamist.

Jõed ei ole avalikud kultusobjektid. Jõgesid austatakse, võib-olla isegi kummardatakse salamisi. Aga üldiselt on jõed tabu. Nende võimu tunnustatakse silmad maas. Eestis on ametlikult vaid üks püha jõgi, Võhandu. Ja sellega on seotud pärimus jõe kättemaksust veski ehitanud mõisnikule. Kellelegi, kes astus vastu jõerahva sõnale ja häiris jõe voolu, rikkus jõe rahu.* Ka Emajõega on seotud lugusid jõe kättemaksust. Üks lugu räägib sellest, kuidas jõevoolu taheti takistada veski või silla ehitamisega, siis aga kuuldi, kuidas jõgi oma poegi, lisajõgesid, appi kutsus. Ja kohemaid olid Pedja ja teised harujõed nõnda uputama hakanud, et Emajõkke saabunud tulvavesi hävitas kõik ehitised. Teine lugu räägib Kivisilla ehitamisest Tartusse. Siis käskinud Emajõgi ehitada silla süld maad oma toa uksest eemale, et ta lapsed saaksid rahus magada. Meister kuulas Emajõe käsku ja pärast seda ei lammutanud enam tundmatud jõed öösiti silda, vaid pigem vastupidi – keegi ehitas seda öösiti veel juurdegi.** Emajõe uks – see võib asuda selles jõekitsuses, kus Tartu tekkis.

---

* Aino Kallas, „Püha jõe kättemaks“.

** Eesti Entsüklopeedia, II köide, 1933.

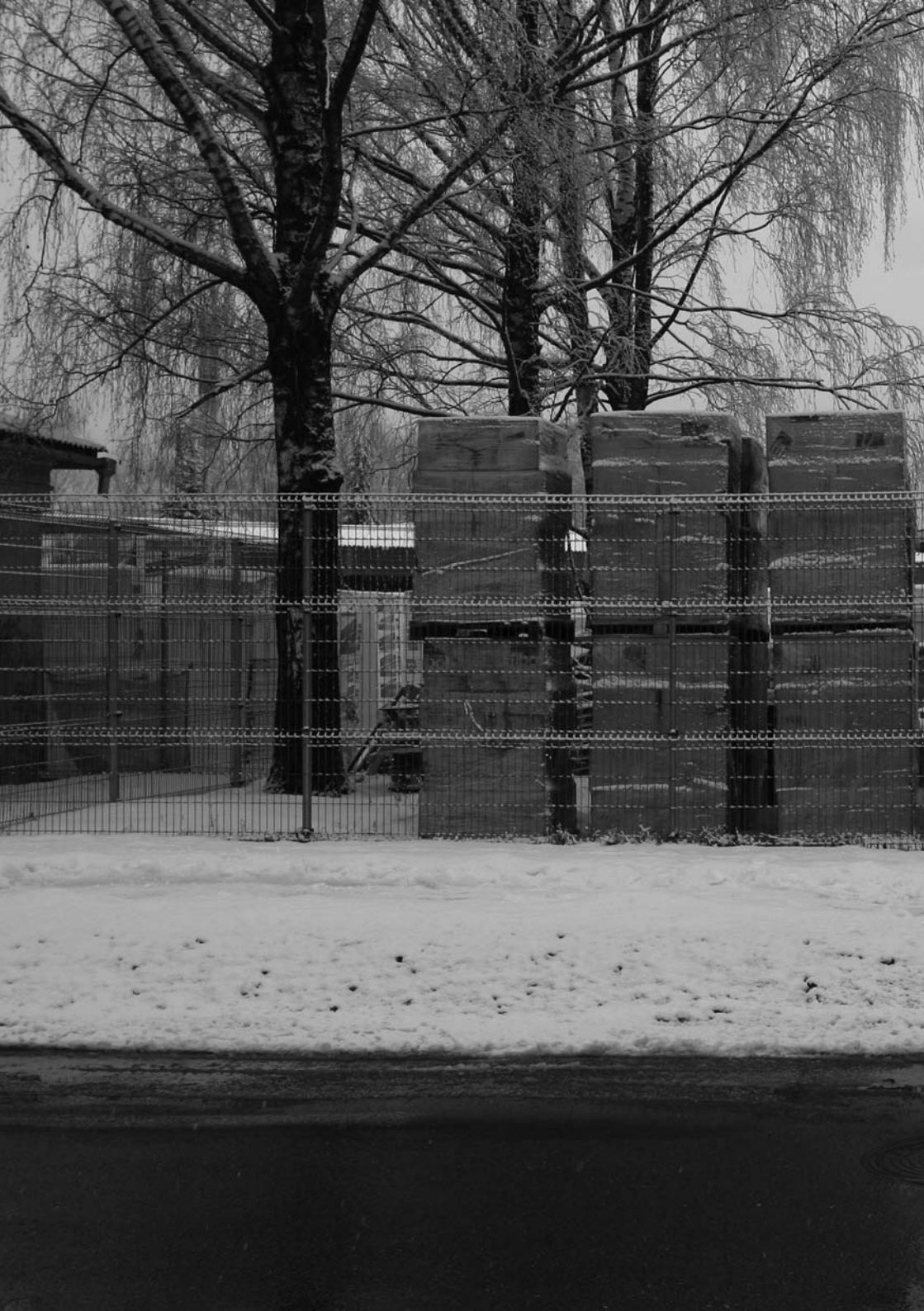
Jõgi on kõige arhetüüpsem ja loomulikum kanal Tartust lahkumiseks. Jõgi suunab kõiki Tartus aset leidvaid liikumisi. Ehk siis Tartu liikumiste arhetüüp on vool läänest itta. See arhetüüp kujundab Tartu kalduvusi mistahes tõlgendustes ja loob kindla mõtteviisi. Liikumine ja lahkumine ei seisne üksikutes aktides ja sööstudes. Liikumise, tulemist ja lahkumiste vool on pidev. Tartust lahkumiseks piisab vaid lahti lasta oma mugavast kivitagusest. Võib põhjast pinnavette aerutada ja lainetuses hüppeid sooritada. Võib ka lihtsalt pilliroost lahti lasta ja lubada voolul end kaasa tirida, selleks et leida end Piirissaarelt – Tartu ihade muutumatult, ent kättesaamatult objektilt. Saarelt kui antropomorfset maastiku vormitäiuse kehastuselt. Aga milleks? Miks on vaja lahkuda kodusest kivitagusest, mida kogu edaspidise elu välitel nii ehk nii otsima jäädakse? Kõik Emajõe lõigud on ühtviisi kosmopoliitsed, igaühest neist ujub läbi mustmiljon latikat, säinast ja angerjat. Pilliroog, tõsi, on ajutine nähtus. Võiks öelda, et kõik need lugematud ühikatoad ja tudengikorterid... Aga meenutagem vana jõerahvast oma hüttides! Vaenlase saabudes suunduti sügavale liivakivikoobaste sisemusse, Polikarpuse luustiku rüppe, sellest veel kaugemalegi ehk! Seal siis mattuti liivakihtide alla ja jäädi püsima igavesse tardumusse, unenäo hämarusse, millest kumavad läbi vaid ürgkala luud. Võinuks ju hüpata ka mõnda liivaauku, et leida end Ungari pustast. Aga seda ei tehtud. Maastiku metafoorid töötavad vaid stabiilses keskkonnas. Suurte muutuste järel muudavad metafoorid oma asendit. Nõnda peaks igaüks, kes tunneb, et Tartus jalgealune põleb, kaaluma täielikku isoleerumist. Mõnel trööstitul jaanuariõhtul, kui kogu maailm näib lämbuvat raske ja läbipaistmatu taeva all, üles otsima sissepääsu selle õhtu, olukorra ja hetke koobastikesse. Seejärel minema nii sügavale kui võimalik, ja kõige viimase käigu kõige viimases orvas end kerra tõmbama.

*Esmailmunud Y-galeriis Festivali ART IST KUKU NU UT raames
üleval olnud näituse „Tartust ära“ kataloogis, 2011*

SILLIN

AUTODE MÜÜK

Kiwa

t-st

i

olen alati jälginud huviga maailmaruumi tasapidist kokkutõmbumist; minu pikaajalised vaatlusandmed kinnitavad, et selle nähtuse kõige aktiivsem ala ühtib t linna ja selle lähima ümbruskonna halduspiiridega. võib oletada, et kui ruum muutub nii väikseks, et võime ta pihku võtta, siis avastame, et tegu on hoopis nupuga, millele vajutades pääseb tagasi materia neljandasse olekusse. t linnaruumi konstitueerib eelkõige tühjus, kus tühjuse vahelised osad on võtnud eelsuse, palguse vaik-eendi kuju; ehitiste, käiguradade, parkide ja alleede teadvustamatult hämara vormi. kaardistamaks mõned psühhogeograafiliselt olulised paigad ühe- või mitmekordse kohalolu aspektist, ei ole nende paikade jäävus oluline. trajektoore järjestikku läbides on samasse kohta tagasi jõudes kõik muutunud; küll on vesi vahepeal silla alt ära järve suunas kadunud või hoopis sild ise kevadise suurveega allavoolu läinud. autobusside marsruudid moodustavad psühhogeograafilisi ekskursioone, nad justkui liikleks hoopis teiste ilmakohtade kaartide järgi nagu hajevili roomanud lüliljalgsed. (paraku ei saa ma bussiga sõita, kuna iga eelnev bussisõit tsiteeriks eelmist ja iga järgnev bussisõit järgmist.)

üks peamisi tähelepanekuid käesoleva linna kohta oli see, et asustus oli tekkinud jõe keskjooksul kahele poole vett, kus järsud punasest devoni liivakivist ürgoru kaldad olid tasapisi arpava linnatüübina asustatud varjuliste alleede, tumenevate aiasoppide ning igatsorti ruumilisi konfiguratsioone väljendavate ehitistega. (mäletan siiani hallide sillakaarte dekoreerimata betooni karmikoelisi rütme, kui nad jõe kohal laiusid justkui saatuse ettekuulutus oma tardumishetkel. altpoolt muideks paistis sildade kandekonstruksioonist tekkinud vormistik

labürindi juhuslikult eestkadunud välisseina kohast avaneva vaatena.) Jõepind ise ei reetnud miskit peale petliku sügavuse, ent seda enam olid tähenduslikud mõtted, mis tekkisid jõe kahele poole ulatuvusest. erinevalt teistest kodukandi väänkaeltest ei pidanud ma istuma mõnel paljudest sadamakaidest või lotjadest, pilk veevooluga kaugusse triivimas, ise lootes, et mõni rohkearvulistest paatidest peatuks ja viiks sind mööda vett edasi seiklustele ja kättesaamatuna näivatele paikadele. linn oli eelkõige suvaline punkt jõekaldal: nimelt mäletan ma kõige algusest justnimelt mööda jõge saabumist ja (nüüdseks ammu kadunud) sadamas randumist. teel sadama poole –ent linnast veel mitme miili kaugusel– olin märganud jõekäärus veepinnal kumerat halli kühmu (mis võis olla ka karvane). mulle öeldi see olevat metsisiga, kes on läbi metsa kapanud ja ootamatult üle kaldaserva jõkke kukkunud.

siiani meenub mulle teinekord too veepinnast eenduv kahtlane vettinud mügar ja siiani avastan enese peas teinekord liikuva pildi, kuidas too mütakas äkitsi võbisema hakkab ja kuidas nüüdseks juba mitukümmend aastat jõepõhjas oodanud elajas end ühtäkki uut jõudu leidnult tagakapjadega jõepõhjast lahti lükkab ning pritsmete saatel oma poolelijäänud raevukat sööstu jätkab.

peale randumist sündisin ja kasvasin ma pikemat või lühemat aega (täpsemalt määratleda seda polnud võimalik) vaikeses äärelinnas, mille kõrval asus tollase impeeriumi üks suurimaid militaarlennuvälju. ilmselt just selle kõikjaleulatuva müra tõttu –aknaklaase vibreerima ajavatest madalsagedustest kuni aju tagaotsani ulatuvate ultrahelideni–, mida mitu korda päevas üle maja lendavad lennukid kehtestasid, ei mahtunud siia piirkonda ühtegi muud heli peale tuule pea kuuldamatu sahina kõrgel tammetõrudes ja tarude ümber mõtlikult lendavate käguvamplaste (pigem hajameelse) sumina. kõikvõimalik heli kogu spektri –ja kogu ruumilises– ulatuses oli kontsentreeritud nendesse mõneminutilistesse intensiivsustesse ning nendevahelistes pikkades vaikuse-

pausides hakkas linn kahvatuma ja olematusesse haihtuma, kuni uus taluvuspiiri ületav müralaine reaalsuse iseendaks tagasi muundas.

teades tollase impeeriumi tüüpvõtteid, mille abil tema enda kohta käivat infot ja terveid maa-alasid üldisest teadvusest ja infoväljast välja jäeti, võis oletada, et muuilma jaoks seda kohta ei eksisteerinudki. ennetamaks maakaartidele jäävaid reetlikke valgeid laike, oli ilmselt ümberkaudseid maa-alade ääri meie piirkonna maskeerimiseks selle kohale kokku venitatud nagu ahtaks jäävat ja aiva pingule tõmbuvat lehmanahka. (võibolla on see kuidagi seotud hilisema ruumi kokkutõmbumisega samadel aladel.)

kohe aedlinna kõrval asuva järve äärsetelt ja kahel pool teed sügavikku ulatuvate kruusakarjääridega mahajäetud mõisapargi puudelt ja rohult võis tihti leida kummalisi klaasniidiga täidetud kartongist hülse. need mahtusid täpselt näpu otsa ja kui otsast puhuda, paiskus välja mitusada meetrit klaasniiti, mille puudutamine pani käed kihelema ja mille hõõrumisest jäid nahale hõbedane toon ja senitundmatu võõras lehk, mis tekitas mälestusi millestki, mida kunagi polnud olnud. radarites häirete tekitamine oli nende raudlindude maale pillatud kookonite eesmärk ja nii need ohutunnet tekitavalt sünteetilised härmaniidid pargipuude ja muude taimede otsas ripendasidki.

läbi pargi viisid (algul geomeetrilised ja mingil hetkel võsasügavuses kulgevaks uruks muutuvad) teed järvekeseni, mille kaldapealsesse lõikus lennuvälja kõrge betoonmüür. seal müüri kõrval väiksel rannaribal käidi päevitamas. vette läksid vaid üksikud, sest vesi olevat sõjaväe poolt kemikaale täis lastud. müüri peal võis näha askeldamas sõdureid; mulle öeldi, et siin ei või tegelikult käia ja seetõttu arvasin, et sõdurid ei tohi meid märgata. kuidas nad meid paarikümne meetri kauguselt märgata ei saanud, oli muidugi enam kui kummaline, ent võimalik märkamisoht muutis jäävalt minu kujutlust sellest, kuidas ümbruskond

on ruumiliselt jaotatud: mõnes kohas on ruumis lõige ja sealt külgneb ruum hoopis mõne teise ruumiga, mis harjunud jätkuvuseloogika järgi võimatu peaks olema. vahel on üheltpoolt teisele poole võimalik näha, vahel mitte. seega olen hiljem alati hoolega püüdnud tähele panna, kas äkitsi jälle mõni sein eest ära ei sõida või mõni vaade kui lõigatult ühtäkki tundmatuseni ei muutu.

mõttes kaarti maapinnale paigutades oleks me sellest kandist niisiis ilmselt saanud absurdse kokkulangematus, mis samas iseloomustas kogu seda paika ja minu sealveedetud aega. mõtlesin kaartide peale juba tollal; eriti tähelepanuväärne tundus, et ühtegi maakaarti mulle läheduses silma ei hakanud, ent vaevalt olime otsad andnud ja mööda jõge eemale seilanud, kui avati roolikambri salalaegas (avamiseks tuli ühte seinapaneeli teatava liigutusega üles tõsta) ning sealt ilmus välja kõige erinevama väljanägemisega ja kõige erinevamatest aegadest pärit diagramme, mis kaardistasid mitmesaja ruutmiili ulatuses kõiki meie tugevalt olematuse poole kreenis olevat kodusadamat ümbritsevaid veeteid. (mõõtkavad olid antud meremiilides, kuna see on samalaadne vana laevnike viis, kui statistilisest keskmisest sagedam sõnade nagu näiteks *tüürpoord*, *korkpender* ja *pootshaak* omavahelises suhtluses kasutamine.) seal oli ümberpildistatud koopiaid tsaariaegsetest kaartidest (mis olid palju täpsemad ja üksikasjalikumad kui kaasaged) läikivatel mustvalgetel pruunide ilmutiplekkidega fotopaberitel, teisi, vees kannatanuid ja paljukordsest kasutamisest viledaks muutunud, mis meenutasid keskaegseid manuskripte, või siis kolmandaid, mis olid piinliku täpsusega tuši ja sule abil kalkapaberile kopeeritud, või neljandaid, mis olid impeeriumi trükitud ja ametlikud. kaartide järgi võis oletada, et enamuse üle maastiku hargnevate jõgede, kanalite, nüüdseks juba kinnikasvanud tuhande aasta taguste kaubateede ja kõikvõimalike muude veekogude vahelisest maismaast oli kas luht, raba, soo, rohtsoo, rannikujärved, orglahed või mõni muu inimikkumise seisukohalt küllaltki kõrvaline pinnavorm, milles pikemalt

(tihti ka üleüldse) viibimine ei ole just eriti levinud eksisteerimise vorm. võimalik, et need tingmärkide ranges ja lakoonilises keeles –triibutatud alana– esitatud veenvad tõendid maa ja vee heast läbisaamisest rõhutasid samuti meie vähese maismaise elu viibimist oleva ja olematu äärel.

ii

ükskord olin keset suurt võsa peidus ja jälgisin, kuidas kamp rockereid tuunis oma jawaysid. üks neist, kelle nimi oli olaf, kangutas teiste lugu- pidava irvitamise saatel oma punaselt tsiklilt esiklaasi ja heitis selle võsasse. ülakorrusel mängis lintmakk zappat. kui mul sama koht hiljem uuesti meelde tuli, olid ümberkaudsed tänavad asfalteeritud, kunagi tolmupeerde abinõud täitnud mõõtmatust võsadžunglist saanud tagasihoidlik hekk ja tolmuorra all lebasid hoopis zappa linnid. jawa voolu- joonelist esiklaasi polnud samuti enam võsas; viimast panin ma kõige rohkem imeks. küll aga olid alles väravaposti silikaate kooshoidva segu sisse ettenägelikult vaatamiskõrgusele valatud kolm väikese sõrme jä- medust auku. mäletasin, kuidas mulle anti hiiglaslik linnusulg, millega augud risust ja ämblikuvõrkudest puhastada. läbi aukude pidi olema võimalik luurata indiaanlasi vastasolevas pargis, mida tänavast lahutas ühtlane kuusetüvede rida. nüüd olid need augud jälle umbe läinud.

märksa huvitavamad kui indiaanlased (keda lõpuks ei ilmunudki) olid võsataguse maja keldris asuvad objektid nagu roobinsner, vaaderpass, kruupink ning saksa tankide osadest ja üle-eelmisest sajandist pärit firmamärke kandvatest juppidest ehitatud masinad. töötoas oli tunda protestantlikku töö, eetika ja modernismi vaimu, aga see oli moder- nismi tammetõruversioon, raua needmine ja orupealse sajatus, kus tööriistadest rääkides veel veidraid saksikuid nimesid kasutati, neid hoolikalt, justkui respekti avaldades välja hääldades:

KIWA

roobinser.
kruupink.
vaaderpass.
kruustangid.
kronstein.
tollipulk.
treipink.
meisel.
peitel.
raspel.
vinkel.

lisaks töötoale keldris kuulusid ehitise tähelepanuväärsemate kohtade hulka veel pööning, kuhu olid ladustatud saja-aastaseks elanud ja piipu suitsetanud mustlasparunessi lapselapsest esivanema, linnakese esimese raamatupoodniku ja kirjastaja müümata jäänud –ning siiani lahtilõikamata lehtedega– väljaanded ning väheldane mustaks-värvitud pimik, täis kemikaalidepurgikesi, laboritarbeid ja filmikassette. võisin tundide kaupa lummatult jälgida, kuidas punases valguses kumavatele tühjadele paberitele ilmutivannis aegamööda kujutised tekisid. kui hulk pilte oli erinevate pintsettide abil läbi ilmuti, vahepealse loputusvee ja kinniti jõudnud kõige suuremasse veevanni, kallati teised vannid tühjaks plastikämbrisse, mille seintele oli ajapikku kemikaalidest settinud hõbedakiht. pildid viidi veelkord kraani alla, loputati läbi ning laotati siis suurtele riidest raamidele kuivama. (kõrgläikega paberi puhul kuivatati neid pleksiklaasil ning õhukesed paberisordid, mis kuivanult rullideks kaardusid, leidsid enne lõplikku valmimist tee ohtliku välimusega, mustaks värvitud rauast ja kuldsete saksakeelsete kirjadega pressi alla).

pimik oma väikse põrandapindalaga, mis oli vastuolus ruumi kõrgusega –lae all paiknesid filmiarhiivid–, oli selle maja kohta tüüpiliselt petlik

koht. ei saa nimetamata jätta ka teisi, kõikidest ruumidest edasi viivaid rohkem või vähem salajasi panipaiku, katusealustesse ja seinatagustesse, uukidesse ja vahekorrustele kavalalt paigutatud sopikesi, sahvreid ja salapaiku, mida üsnagi kodanlikku normatiivsust kehastava maja välis- ega seesvaatlusel ei oleks tähelegi pannud. kõige tipuks oli ühes ärklikorruse toas seina sees kardinaga eraldatud sahtel, milles oli suur voodi ja mis oli hea isoleeritud koht üksi raamatu lugemiseks, kui sa sinna sisse pugesid, kooritud sibula lõiku meenutava kupliga väikese öölambi süütasid ja kardinad ette tõmbasid.

tähelepanuväärsed kohad jätkusid hoovi peal. õuepealset silikaatehitist nimetati garaažiks, milles küll ühtegi liiklemisvahendit kunagi ei hoitud; seda kasutati samuti töökojana. töökoja suurest rohelisest, punaste liistudega uksest ümber nurga asusid kaks erkpunast ribidega ust, mille taga hoiti aiatööriistu ja huvitava lõhnaga turbabriketti. (ma ei suutnud ega suuda siiani toda lõhna enese jaoks kirjeldada. kui mõtlen sellele lõhnale, leian end võrdlemas seda pigem ärevakstegeva lõhnatusega, kusjuures see lõhnatus on nii intensiivne, et näib lähuvat hoopis kaugest ja hajuvast hõngust selle lõhnatuse ümber. mis on kummaline, kuna hajuvusega samaaegselt oli see lõhn üsna tugev, justkui tuues siia poole aimdust millestki kogematust, mis on uudne ja teistsugune üldse kõige tuntu ja olemasolevaga võrreldes.) ustevahelisel seinal ilutses üleelusuurune metallvarvast painutatud lamava naisakti külgvaates figuur. väänkasvudesse uppunud hoone katusel paiknes suur bassein, mille küljes seisis kaks mitmekümne meetri kõrguse toru otsa kinnitatud tuuleratast –üks kolme (punase, kollase ja rohelist värvi) tiivikuga, ja teine, mille tiivad meenutasid nelja sabapidi kokkukeevitatud kulpi– ning tuulelipp, mis seisis alati paigal (ta oli liiga kõrgel, et teda regulaarselt õlitamas käia), näidates järjekindlalt edelatuult (millega ta palju ei eksinud, sest enamasti oligi siin edelatuul). bassein oli mõeldud suvel aiakastmise vee soendamiseks, ent rohkem pakkus see tegevust kogu ümbruskonna jõnglastele, kes

sädistava parvena mööda redelit üles-alla ronisid või basseinis täispumbatud traktorikummi pealt vettekukkumisi sooritasid. kõrgel serval ümber kogu basseini kõndimine oli osavust nõudev tegevus ning kuigi see ei olnud ei otseselt keelatud ega lubatud, ei saanud jõnglased taolist julgustükki tihtipeale harjutamata jätta. selle tagajärjel võis näha, kuidas mõni neist aegajalt vaikselt vääksatuse saatel (teise korruse kõrguselt) basseiniservalt alla maapinnale pudenes. (õnnelikumad maandusid ehitise taha pehmesse solgihunnikusse, lebasid hetkeks, hing kinni löödud ning taevasse jõllitades, et siis esimese ehmatusel möödudes uuele ringile sibada.)

kaks liiki elusolendeid, keda ma ilmselt kõige põhjalikumalt uurinud olen, on ujurid ja vesikirbud. mõlemad seostuvad mul selle kindla aja ja ruumiga, ei varem ega hiljem ei ole ma neid kuski kohanud ja isegi mõte nende kohalolust mõnes teises, palju reaalsemas aegruumis tundub kohatu. need uuringud on varje mu alateadvuses vorminud rohkem kui mõni muu elukas. kuna veetsin suurema osa kuival maal oldud ajast basseinide ümbruses või nende sees, olid nimetatud liigid seal koos minuga ohtralt esindatud. basseini vahetus läheduses oli alati kepi otsa kinnitatud ja marliga ületõmmatud traatsõõr; selle kohta öeldi „kahv“ (muidugi kõlas see minu kõrvadele pigem kui „kaff“ – hääl, millega grislikaru poegi hoiatab) ja seda kasutati basseinist uppunud putukate, vetikate ja tuule toodud prügi väljaõngitsemiseks. püüdsin kahvaga ujureid ja panin nad eraldi klaaspurki. käsitsi ei olnud neid võimalik püüda, kahe jäsemega rütmiliselt vehkides suutsid nad uskumatult kiiresti ujuda ja eest ära põigelda. mustad koorikloomad –neid oli erinevates suurustes– mõjusid tummade saadikutena hämaratest vetesügavustest; igatahes ei kuulunud nad siia maailma – seega oli bassein justkui kahe maailma vaheline üleminekutsoon. klaaspurki vangistatuna oli ujureid võimalik lähemalt uurida, ent kõige mõistatuslikumaks osutus asjaolu, et kui ma purgi omapäi jätsin, olid ujurid minu äraoldud aja jooksul sealt alati seletamatul kombel kadunud. lennata nad ju ometi ei suut-

nud. üritasin purgisuuet isegi lauajuppidega blokeerida, julgemata seda kunagi päris kinni panna, jätsin õhuaugu (kust nad küll välja ei oleks mah-
tunud), ent alati oli purk varem või hiljem tühi.

olen hiljem veetnud päevi pariisi ja new yorgi bioloogiaseltside raama-
tukogudes, lootes leida vähimaidki ülestähendusi või viiteid nende kahe
loomaliigi kohta, ent minu tulutud otsingud on vaid süvendanud tun-
net, et kuna teadusele ja muule maailmale on need liigid tundmata,
siis ei saa olla reaalne ka koht, kus mina neid nägin.

iii

aiast (kus asusid ka lehtla moodi ehitised, mille kohta öeldi „lustausi-
alune“ –oletan kergete kahtlustega, et see kummaliselt laulev ja üldse
mitte saksikult kõlav nimetus oli tuletatud saksa sõnast *lusthaus*– ja
teine basseini, kus elasid ainult kalad ja vesiroosid ja mille täpset
sügavust ei olnud mudase põhja tõttu võimalik mõõta ja mida valvas
õrjatu välimusega glasuuritud savist hiigelkärnkonn) kulges trajektoor
läbi tagumise, ühelt poolt vaarikavõsa, teisalt väänkasvudes peituva
aiavärava kõrvaltänavale. tänaval –mis hoolimata ümberkaudsete ma-
jade moodsast arhitektuurist meenutas rohkem külatanumat– asus
laev, kunagine karjala kalapaat, mis osteti mädanenuna ja millel aast-
tate jooksul kõik kaared, küljelauad ja muud detailid järgemööda
välja vahetati. nimetamatagi selge, et lisaks basseini oli see teine
ümbruskonna kräävlite lemmikobjekt, ainult et pukkidel asuva laeva
tekk oli küllaltki kõrgel ja mööda kumerat põhja üles ronida ei olnud
võimalik. kui mõni algaja piraat siiski (enesel tolele ajale tüüpilised
sinised dressipüksid suurest keskendumisest rebadele langemas) end
lõpuks tekile vinnata oli suutnud (pätipuki meetodil oli selleks kolme
jõnglast vaja), avastas ta oma meeletehnikas, et laeva sisemusse viivad
uksed olid kindlamast kindlamalt suletud.

seitsme aasta möödudes oli laev ümber ehitatud ning varustatud uhke tammepuust rooliratta, kuldses plekkümbrises kompassikambri, nikeldatud reelingu, väljaehitatud kajutite, pehmete koide ning (viien-dikku laevast hõivava) sakslaste tankimootoriga. ühel suvehommikul toimus kraana ja treileri osavõtul selle väikese tänava jaoks liiga suur tingeltangel, et laev läbi kitsaste tänavate viia, ürgoru kaldast alla saada ning sadamakaitl vette lasta, kus ta sellest peale linlaste silmailuks pontoonsilla kõrval kai ääres enesest hulga pisemate aluste naabruses majesteetlikus rahus loksus.

orupealselt alla tulles oligi psühhogeograafiliselt üks huvitavamaid objekte pontoonsild, mis tähendas hiiglaslikke jõe põhja ankurdatud ning omavahel trossidega ühendatud kõmisevaid roostes lotjasid, mis kandisid raudpoltidega kinnitatud tuhmunud prussidest kõrgeid konstruktsioone, mille pealmised küljed moodustasid silla (konstruktsioonide vahel olid hingedega metallplaadid). kogu see monstroosne kaadervärk kõikus, lainetas, kolises ja krägises kurjakuulutatavalt, nii et sillast ülejõudmine tähendas iga kord vähemalt surma ninapidivedamist. panning tähele, et unenäol ja ärkvelolekul sai vahet teha just selle silla abil: ärkvel olles (vastupidiselt unenäole) sai sellest alati üle, ilma et sild oleks poolel teel ära lagunened või vee alla vajunud. (kahjuks töötas see meetod vaid suveperioodil, sest talveks tehti sild lahti ja pontoonid ankurdati jõe äärde, kus oli väiksem tõenäosus, et jää neid vigastab või kevadel endaga allavoolu kaasa viib.)

kui suuremad laevad (neid oli neli ja neid nimetati „koidula“, „kröitsvald“, „väinamuine“ ja „lermontof“) või kiired tiiburid (nende kohta öeldi „rakeeta“) tahtsid silla alt läbi sõita, telliti spetsiaalne puksiirpaat, mis vedas sillast ühe tüki kõrvale, nii et suur laev sai läbi sõita. (siis pidid inimesed käima ringi kilomeeter eemal asuva betoonist kaarsilla kaudu, mis pontoonsillaga võrreldes palju kindlamalt mõjus.) meie laev oli ehitatud täpselt nii kõrge, et ülesvoolu väiksema järve poole sõites

tuli ülemine tormilatern maha kruvida, siis pääses laev silla alt läbi. tüürimehe ruumi katusel lebedes ja siis silla alt läbi sõites oleks sild võinud sind lõmastada! mina aga lamasin selili veidi madalamal kajutikatusel ja jälgisin silla alt läbi sõites silla põhja paarikümne sentimeetri kauguselt altpoolt. see –lisaks puhtale põnevusele– turgutas natukene enesekindlust: silla kõhualuse nägemine justkui andis garantii, et mul on rohkem informatsiooni ja teatavad trumbid, mida ma ei kõhkle käiku laskmast, kui sild ähvardab järgmine kord koost laguneda.

pontoonsillast alates ääristas jõe mõlemat kallast mitme miili pikkuses paadirohke sadam, mis ulatus allavoolu uute karpmajade poolse linnaotsani, kuhu ühel hetkel kerkis üle jõe, kanali ja luha pikim sild, mida eales nähtud (see jõgi oli tuntud oma soiste, ligipääsmatute ning seega sildade suhtes äärmiselt ebasõbralike kallaste poolest). kaid ja paadisillad olid ehitatud vette rammitud vaiadele. külg külje kõrval seisvatele paatidele olid peale ehitatud käepärastest materjalidest katused, mille alla paadid talveks jää eest hiivati. seetõttu nägi kogu sadamaasustus välja ühtaegu brutaalne ja isetekkeliselt lonkav, mõjudes mingi kohutava tumemeelse ambitsioonikusena, ilma igasuguste esteetiliste kaalutlusteta kerkinud pärismaalaste arhitektuurina.

see oli omaette rahvas, kes neid paate omas, neid sadamasillal kõpit- ses ja nendega mööda jõge podistas. mäletan tumedaks tõmbunud, naftalõhnast läbiimbunud, kägisevate nahktagide, siniste lõugade ja hundipilguga laeva- ja paadimehi (tihti kandis nende alus naisterahva nime – endli laev oli näiteks „eva“); morbiidses abielus oma väikese metallist kallimaga lauglemas mööda jõge igaviku poole, kuni rooste laeva pulbriks sõi ja see veega üheks sai.

sellest ajast, kui perekond nagu kamp hatifnatte kogu hädavajaliku kraamiga suveks laevale kolis ja tankimootori plärinal (mõned aastad hiljem asendati see kollektiivseks rahuloluks märksa vaiksema purjega) vastavalt tujule alla- või ülesvett linnakesest kadus, ringleb mu ajus palju kummalisi kohanimesisid, mis ammu enam ei seostu konkreetsete geograafiliste paikade, vaid kimbu kõrkjate või mõne udusse vajunud jõesopiga kesksuveöösel – võhandu, kärevere, kavastu, reku jne.

ülesvoolu väiksema järveni (mille rohekaskollane vesi (tihti savist punaka) tooniga oli roogu täis kasvanud, mille lained olid madalad (ent tihedad ja teravad) ja mille kaldal asus limnoloogiajaam (mille töötajad olid kunagi kätte saanud albiinoangerja) ja kuhu sõitmiseks tuli esmalt (ülemine) tormilatern maha kruvida) oli pikem maa kui allavett suurema järve poole. sõit sinna võttis pea tosin tundi ja ühe päevaga ei olnud seal võimalik ära käia. vaid korra mäletan, kuidas me hakkasime väiksemalt järvelt õhtul tagasi sõitma ja olime terve öö teel, pimeduses põlemas punased ja rohelised märgutuled ning järsematel kurvidel udupasun üürgamas. päevaajal veetsin ma selle sõidu tihti kõhuli laevalael ja jälgisin tundide kaupa hüpnootiliselt kulgevaid kaldaid, kus jõgi laeva järellainetuse rütmis tõusis ja mõõnas, paljastades ja uputades masinliku järjekindlusega mättaid veepiiril.

väiksemast järvest (mille keskel oli saar nimega tondisaar (millele keegi oli ehitanud vaatetorni ja kuhu ei saanud laevaga randuda, nii et tuli kasutada kummipaati) ja mille põhjaloomastik oli üsna rikas (säilinud olid kirpvähiline ja väheharjasuss, esines vesiking)) sai edasi veel ühte väiksemasse jõkke ja mõlemad jõed jagunesid ohtrateks harujõgedeks ja vanadeks kaubateedeks, mis vahel kaartide järgi pidanuks olemas olema, ent mille suudmed olid nii tihedalt kõrkjatesse kasvanud, et jõe poolt paistsid need järjekordse luhana ja leitult osutusid nad mõnikord

nii kitsasteks ja madalateks, et laev sinna sissegi ei mahtunud. tihti leidsime jõekaldalt kummalisi külakesi, kus me vahel kipaka purde ääres peatuse tegime ja kohalikega suhtlesime.

öösiiti jäime ankrusse pigem kuskil metsa vahel jõekäärus, kus ma päästapaadi eest oleva kummipaadi täis pumpasin ja metsade vahel looklevat udust jõge omapäi uurima aerutasin. kahel pool kallastel kõrguvad tumedad laaned öise pineva vaikusega. peegelsile veepind veatu kuupeegeldusega, ilmestatud aegajalt ootamatult ja justkui üllatunult lupsulöövate kalade tekitatud kontsentriliste ringidega. läbi riiete tungiva udu niiskus. pimedast ööst tagasi tulles, kuskilt käänaku tagant välja sõites oli kummaline näha avanemas vaadet keset tume-daid laasi randunud üksikule laevale, valgus illuminaatorites kumamas.

suuremal järvel, kuhu linnakesest mõne tunniga kohale jõudis, oli sõit-mist ja tegemist rohkem. see oli nii suur järv, et meenutas juba väikest merd, kuigi sellist kohta ei olnud, kust vähemalt ühte kallast poleks kuskil silmapiiril paistnud. järve põhjaosa suubus erakordselt laiaks, endiseks piirijõeks, mille parem kallas oli kapteni sõnul „seaputkasid täis ehitatud“ („nii inetu kohe vaadata“). pilbastest ja lauajuppidest kokku klopsitud putkade, kuuride ja uberike asustuses käis vilgas elu. pikkade seelikute ja rättidega naised pesid purretel pesu või kandsid kaelakookudega vett. poisikesed karjatasid käratsedes kitsi ja hane-sid. habemes piibunosudega mehed konutasid pisikestes ümara põh-jaga lootsikutes, pikad õngeridvad vee kohal lookas. mõnel sadamasil-lal haukus meie möödudes segavereline krants, mõnel seirasid meid laisa pilguga hiiglaslikud punase karvaga paksud kassivolaskid. enne jõesuuet oli suurem sadam ja kuurort kohaliku pikima, kolmekümne kilomeetrise liivarannaga, tuletorniga kõrgendikul ning männimetsa-ga, mille all öösi välikino näidati. jõesuudme vasakul kaldal avanes vaade õigeusu prohveti eelija kirikule ning linnusevaremetele, pare-mal kaldal majadele piki rannaäärset tänavat. järve läänepool kallas

KIWA

peitis endas samuti palju harujõgesid, millesse me mahtuvuse korral sisse põikasime, avastades kallastelt väikseid linnakesi ja alevikke oma rahvamajade, kirikute, töökodade, rõngaskuivikutööstuste, tuletõrjemajade, saeveskite, kingsepatöökodade ja vastastikuste rediidiühisustega; kaupmees leibi kolmekorruselise tellismaja (mille esimesel korrusel plekksepp a. värava töökoda), nurga juures jutlemas poodnik ventšikov ja talupoeg külast.

järve lõunaosa keskel oli inimasustusega (peamiselt vanausulised) piirisaar, mis oli täis kõrgeid sibulapeenraid ning sammaldunud paadikuure kuivama tõmmatud võrkudega. järve lõunaosast sai sõita teise järve (eriti huvitav oli kahe järve vaheline sopiline ala), kus olid veel mõned väga tähelepanuväärsed saared. teises järves oli kaugemal lõunas karusaar, mille järsule kaldale meil lõpuks õnnestus ankur kinni visata ja mööda falreppi maale turnida. saar oli tihedalt täis männipuid ja nende vahele põimunud taimestik tegi sealt läbitungimise pea võimatuks. saar oli asustatud haigrute poolt, kes ärritatult puulatvade kohal kisendasid või pesadest välja jõllitasid. kogu maapind oli kaetud nende sulgede ja sõnnikuga, aegajalt võis näha mõnd hooletult pesast välja kukkunud ja purunenud muna, täpilised kooretükid puujuurte vahel nagu etteheide. kui olime saare uurimise lõpetanud ja ankurt hiivamas, lähenes meile mootorpaat kolme mehega, kes pragasid meiega looduskaitse all oleval saarel randumise pärast. pragamise lõpetanud, tõmbasid nad mootori käima ning põrutasid kogemata meile vastu tüürpoordi, tõmmates sealt natuke värvi maha ja lõmas-tades oma plekist paadinina.

karusaarest rohkem loode poole jäid kolm ühel real asuvat saart. esimene neist oli lihtsalt metsa täis, teisel oli siniste nikerdatud akna-raamide ja külj külje kõrval asetsevate taredega küla, ent kolmas saar oli kõige huvitavam. see oli lameda pinnaga, kallastel veidi männimetsa ja saare keskel suur rohuväli, millele kannaga põrutades võis

kuulda kumedit kõminat. see andis aluse oletustele, et saare all on hiigelsuur reservuaar, salajane allveelaevade või raketibaas, mille pealt kogu väljak nagu teekannu kaas avaneda võis. jooksime väljakut mööda ringi ja kontrollisime, et tõepoolest kumiseb see igast otsast. kaane ääri, kust ta avaneda oleks võinud, aga rohu alt leida ei õnnestunudki.

ööseks lasime ankrud vette madalikul keset suuremat järve. õhtuhakul tõusis torm; ma seisin tundide kaupa tilkivas presentkeebis tekil paduvihma käes ja üritasin pildistada aegajalt mäslavat järvepinda hele-da elektrisinaga ülevalgustavaid välgunoolte rägastikke. sähvatustega kaasnesid prahvatused kõigis suundades ning lohmakas kõmistamine, mis uitas loperdades ruumisügavusse. ilmutasin selle filmi hiljem ära, ent enamus kaadreid osutusid alavalgustatuks ning ma ei teinud neist ühtegi pilti.

filmilinti vastu valgust vaadates võis läbipaistval tselluloidil näha üksikuid musti välgunooli.

vahepealsetel aegadel –kuigi need ajad, mis seda vahepealsust räämistasid, olid veelgi ebamäärasemad– tiirutasin ma kuskilt rahu leidmata mööda ilma ringi. nii vihmastel aasadel, kus hirved mind ehmunult silmitsesid, kui rauast ja masinaõlist valatud suurlinnades, ühesõnaga nii tundras kui mägestikes, nii rabastikes kui autobaanidel. sama hüplev ja rahutu kui kõnnak ja teekond, oli ka mu mõte. paika jäämata tema tiirutas, justkui tahtnuks silmamunasid eest surudes ja kuulmekilesid purustades peast välja hüpata ning samas kohe kiiresti kõrvade ja nina kaudu sisse tagasi lipsata nagu kasvatamatu jõnglane. ometi oli üks kaader, mis tolle teinekord väljakannatamatuks muutuva pidetu kihutamise peatas. vana, juba kaarduma, koltuma ja kolletuma kippuva

KIWA

valgete servadega ülesvõtte kujul ujus see teab kust ajusügavustest esile, justkui oleks keegi kulmude kohale lõigatud pilu kaudu äkitsi vana mustvalge negatiivi mu silme ette torganu. pildil oli kaader vaatega südatalvisele jõele. tundsin isegi koha ära, see oli Tartus, kohas, kus vanasti asus Leninakani pood ja ujukitel kõikuv kipakas puust sild. Jõe äärde kogunenud inimeste riietuse järgi võis arvata, et ülesvõtte oli tehtud millalgi pealesõjajärgsel ajal. Vaikivad tumedad inimkogud olid kogunenud jõe äärde ja justkui nende vähendatud koopiatena olid kalda äärde kogunenud pardid. Kõik nad olid paigale tardunud nagu jäätunud Emajõgi, õhk ümberringi ja nende peade kohal pakasekraadides külmunud pajuvõrad, mis nägid veebruarikuise värvitu taeva taustal välja justkui maakaardijõed, mis on hakanud mööda kaarti alla voolama. Inimesed ja pardid kogunesid aegajalt sinna jõe äärde, et omavahel telepaatiliselt suhelda. See, kuidas nad seal vaikisid ja seisis, nägi välja, nagu samas ruumis paiknejate omavaheline lepitusrituaal. Tänapäeval on taoline võime omavahel suhelda aegade hämarusse vajunud – inimesed on teised ja pardid ei oska nendega enam jutule saada.

Fotot vaadates ei olnud ma ühtäkki enam kindel, kas need polnud mitte just need pardid, kelle tõttu see linn siia algselt ehitati ja kes ei pannud tähelegi, kui see kunagi jälle kadunud oli.

Mehis Heinsaar

Kuusteist vaikuse aastat

Aadu Vassel oli kunagi linnamees olnud, õppinud Tartu Ülikoolis matemaatikat, mänginud vanamuusika ansambelis flööti ja suuri eluplaane teinud, kuni teda tabas ühel päeval armastus, see esimene ja tõeline, suur ja puhas, mis tabab inimest ikka nagu välk selgest taevast. Aadu oli oma väljavalituga kohtamas käinud kolm kuud, enne kui ta julguse kokku kogus ja neiule oma tundeid avaldas – aga tema sõnad lükati naerdes tagasi.

Pärast seda andis haigetsaanud mees enesele töotuse, et kui kõige ilusamad sõnad, mida üldse selles elus võib öelda, sedaviisi porri visatakse, siis ärgu järgnegu neile enam ka teisi. Ja tõepoolest, sellest päevast peale ei vahetanud Aadu Vassel enam mitte kellegagi mitte ainsamat sõna.

Pettunud inimestes, elus ja iseendas, kolis noor mees ära Soomaa-le, Tuhkja tallu. See oli koht, kus leidus veel rahu ja vaikust, kuhu inimeste lärm ei ulatunud, kus polnud kultuuri, ajalehti ega elektrit. Kümnete kilomeetrite kaupa laiusid ümberringi vaid metsad, rabad ja jõeluhad, hulkusid ringi hundid ning karud. Aadu Vassel alustas seal oma uut ja üksildast elu, rajas vana maja ümber aiamaa, toitus andidest, mida pakkusid Raudna jõgi, ümberkaudne mets ja rabad. Hiljem, kui olud selleks sundisid, hakkas käima ka lähimates taludes abitöödel, saades kõiges kokkuleppele näomiimika ja käte abil. Soomaa inimestele, kes polnud kunagi suure jutuga olnud, sobis säärane suhtlemisviis igati.

Esimesel paaril aastal käisid Aadu Vasselil Tartust külas veel mõned sõbrad ja Aadu võttis nad alati heal meelel vastu, mis siis, et vaikides. Ta pakkus neile teed, kala ning ahjukartulit ja seal suurte tammede all siis naerdi, joodi veini ja musitseeriti rõõmsalt lõkke ümber. Aga aasta või paari jooksul Aadu tasapisi unustati, kuna sõprade elu muutus linnas aina kiiremaks. Tööd tahtsid tegemist, lapsed kasvatamist ja

ausalt öeldes oli ka üsna keeruline ettevõtmine Aadule sinna kaugesse padrikusse külla minna.

Möödus kuusteist aastat.

Ühel ilusal kevadpäeval tuli Aadu kursusekaaslasele Maarekile meelde metsaüksindusse ununenud sõber ja ta otsustas vanale kamraadile üle hulga aja külla sõita. Tema naisel ja lastel olid küll ilusa ilmaga muud plaanid, kuid Maarek tegi südame kõvaks, lükkas kõik tähtsamad toimetused edasi ja läks.

Sõites autoga Tartust Viljandisse, suundus Maarek edasi Kõppu ja siis mööda väiksemaid metsateid nii kaugele kui sai. Aga ega nii kaugele küll enam ei saanud kui kuusteist aastat tagasi. Hulk aega tuli rühkida läbi kinnikasvanud tee, kus nõgesed, naadid ja takjad rinnuni ulatusid, tuli käte abil tasakaalu hoides minna üle lagununud silla, kõndida üle angervaksu ja kullerkuppe täis soise niidu ja siis veel läbi tiheda kuusiku, enne kui ta viimaks suurte tammede alla vana maja juurde jõudis.

Seal oli kõik endistviisi. Maja kõrvalt voolas mööda vaikne ja selgeveeline Raudna jõgi, mille kaldal tema vana sõber parasjagu teed jõi ja tubakat suitsetas. Aadul olid seljas üsna närused riided ning sünge näo alla suur habe kasvanud, käed ja nägugi karmis olustikus tugevasti parkida saanud. Maarekit nähes hüppas ta esiti põõsa taha peitu, aga siis läks ta nägu äratundvalt naerule ning üle hulga aja teineteisel kätt surudes tõmbusid mõlema mehe silmad niiskeks.

Aadu ruttas sõbrale näitama ümberehitusi talus, keerulise kujuga laudu ning toole, mis ta pikkadel talveõhtutel valmis meisterdanud oli, ja majatagust köögiviljaaeda, kus kasvas ka tubakas. Tegid külalise tuttavaks ka musträstas Mikuga, kelle metsmees oli kodustanud ja kes vaatas köögilaual seistes, pea viltu, uustulnukat.

Kui saabus õhtu, tehti jõekaldale üles lõke, Aadu pani tulele vee-poti tatruga, Maarek aga võttis kotist välja kolm pudelit punast Põltsamaa veini. Peagi tõid sõbrad välja flöödi ja trummi ning asusid musitseerima. Musträstas Mikk hüples ka lõkke ümber ringi ja lõi kaasa omal

viisil. Kesköö paiku pandi tulele teevesi ja mehed jäid läbi kõrgete tammeokste, käed kukla all, taevatähti vaatama, mõeldes kumbki omi mõtteid. Kui Maarek hakkas viimaks ääriveeri pärima, et mida Aadu kõik need aastad seal laanterahus teinud ja mõelnud on, tõmbusid aga sõbra kulmud kipra ning ta pööras pilgu üle jõe laanepimedusse, nagu näeks seal teab mis põnevat... Küllap oli üksiklane paljutki näinud ja kuulnud seal metsade ja soode rüpes, ometi ei murdnud ta vaikimise vannet.

Veel kaks päeva veetsid nad üheskoos aega, õngitsesid jõest kalu, jõid teed ja veini, sõid küpsetatud ahvenat ning mängisid pilli.

Kolmanda päeva hommikul käis Maarek välja mõtte, et mis oleks, kui nad kahekesi koos Tartusse pörutaksid ja sõber Aadu mõned päevad linnas veedaks. Saaks vanade sõpradega kokku, kammiks vanu trahtereid läbi ning ega ta seal rääkima ei peagi, Maarek räägib tema eest, kui vaja. Algul hakkas Aadu selle peale küll kätega vehkima ja tagasi ajama, aga oli see siis ärajoodud veini mõju või nostalgia noorusaegade järele, igatahes sai Maarek erakust sõbra lõpuks nõusse ning veel samal päeval sõitsid kaks vana võitluskaaslast tagasi Tartu poole.

Maareki lastega sai Aadu kohe soone peale, aga sõbra naine põrnitses teda altkulmu kui allakäinud metslast. Kuidagi suutis Maarek neid siiski nii palju lepitada, et majas tüli ei tõusnud. Aadu käis vannis, pesi ja kammis end ning kuna mehed olid üsna ühte mõõtu, võis ka ühe sõbra ülikondadest enesele kenasti selga sobitada.

Järgmisel hommikul läksid nad Tartu peale jalutama ning Aadu vaatas, suu ammuli, uusi ja moodsaid maju, mis vahepealsetel jõukusaastatel valminud olid. Seejärel käisid nad ringi kohtades, kus omal ajal mitmedki pikantsed juhtumid aset leidsid, õhtul aga maandusid Illegaardi, kuhu Maarek oli kokku kutsunud hulga vanu kursusekaaslasi ning muidu tuttavaid.

Paljudele tuli kokkusaamine ammuilma kadunud Aadu Vasseliga suure üllatusena ning metsmehe karvakasvanud ja pentsik välimus

tekitas neis suurt elevust. Telliti õlut ja veini ning asuti läbiseigi lobi-sema. Meenutati ülikooliaegu, räägiti, mitu last kellegi peres kasvab, kes kuhu on ehitanud suvila või kui kaugel või eksootilisel maal puhkamas on käidud. Joodi, naerdi ja oldi jällenägemise üle õnnelikud. Ka vaikne Aadu jõi ühes teistega läbiseigi veini ja õlut, kuulas huviga linnauudiseid ning jäi vähehaaval purju. Vanad kursusekaaslased tegid talle aga välja aina uusi ja aina kangemaid jooke, kuna pakkus lohutust ning lusti kostitada vana sõpra, kelle elu on justkui kehvemini läinud kui neil ja kes nüüd eksootilise loomana kesk lõbusat seltskonda istus, silmis imestus kõige üle, mida kuulis või nägi.

Uudishimu Aadu Vasseli vahepealse elukäigu vastu oli paljudel suur, aga kui keegi vargsi temalt midagi küsis, raputas erak ometi ehmunult pead ja vaatas mujale. Seltskonnas tekkis kahtlus, et kas see vaene mees enam rääkida oskabki, vahest on ta aastate jooksul sootuks kõne-võime unustanud.

Mingi aeg hakati lausuma tooste. Tõusti järjepanu, tõsteti klaase sõprade ja armastuse terviseks, sooviti üksteisele jõudu, tervist ja pikka iga või öeldi midagi muud kaunist. Kui toosti ütlemise aeg Aaduni jõudis, tõusis temagi püsti, käes veiniklaas, jäädes tardunud naeratu-sega oma kunagistele kursusekaaslastele ja sõpradele otsa vaatama. Maad võttis kohmetu vaikus. Vargsi oodati, et istuks see veidrik juba rutem tagasi, et järgmine toostilauisaja saaks seltskonna vabastada vaikumise pingest.

Aga oli see siis joodud jookide kogum või pikkade aastate jooksul enesesse talletatu, igatahes oli Aadu äkki seda nagu küll, et ta nüüd midagi öelda tahab, midagi suurt ja ilusat oma vanadele sõpradele, oma kunagisele noorusarmastusele, kes talle pingsalt naeratades otsa vaatas – öelda midagi kõigile seal saalis –, ja aastaid vait olnud mees ajas oma suu korraga pärani lahti, nagu hakkaks ta kohe laulma või midagi hüüdma... Ometi ei tulnud mitte üht sõna üle ta huulte. Seltskond vaatas Aadu jaburasse grimassi tardunud nägu ning mõtles, et kui totraks võib ikka muutuda üks metsistunud inimene, kes end purju joob.

Aga just siis, kui keegi hakkajam laudkondlane olukorra päästmise nimel otsustavalt püsti tõusis ning lusikaga vastu klaasi kõlistades omakorda sõna palus, hakkas Aadu ninasõõrmeist, kõrvadest ja suust midagi äärmiselt kummalist välja voolama: see oli nimelt õhtune jõe-luhaudu, mis valgus nüüd aegamisi laiali üle toolide ja laudade, täitis niiske ja koiduvärske õhuga kogu trahteri, mähkides ülimasse häm-mingusse sattunud inimesed piimjasse valgusse. Hingates sel kombel sisse ühe üksildase inimese pikki vaikuseaastaid, hingates sisse metsade hõngu ning jõe rahulikku kulgu, täitusid kõigi lokaalis viibijate meeled tasapisi selguse ja rahuliku jõuga. Nad hakkasid aru saama Aadu kõnest ja noogutasid talle, kuuldes enese hingedes tammetõrude kukkumist oktoobrivaiksesse jõkke, jõe vaikset kulgu läbi sumiseva suve, pikkade talvapäevade nukrat rahu. Mõned sulgesid silmad ja hakkasid aeglaselt rütmis õõtsuma nagu oleksid nad kuusepuu ladvad aprillituultes, mõned aga tõusid aeglaselt oma toolidelt nagu tumedast jõepõhjast valguse poole sirutuvad vesiroosid, ajades õitena pärani oma suud, kust lendasid välja ehmunud linnud – rohevindid, hänilased, punarinnad ja metsvindid, aga mõne suust kiilid ja maipõrnikad. Peagi oli terve Illegaard otsekui kevadine jõeluht, täis putukate suminat ja ärevat linnulaulu. Kumalased, kiilid ja põrnikad lendasid madala üminaga ringi, potsates vastu seinu ning inimpäid, linnud maandusid tooli-leenidele, laudadele ja pudelisuudele, alustades seal oma laulu. Ja kui kivipõranda pragudest murdsid end välja sõnajalad ning uimastava lõhnaga õied, kui luuderohi ja humalaväädid põimusid õõtsuvate inimeste ümber, peites endasse nende ilmsi und nägevad silmad, alles siis sulges Aadu Vassel oma suu. Ta oli öelnud oma toosti ja lahkus kõrtsist, hinges kergus.

Uus hommik leidis Viljandi poole tõttava mehe juba Puhja lähedalt. Üks muustrastas lendas talle tervitades vastu ja laskus ta paremale õlale, jäädes õõtsuva kõndimise taktis vaatama päikesetõusu.

Sven Vabar

Tartu kaks lagendikku

1. Abstraktsed väljakud

Tartu pärast sõda. Vanemad inimesed mäletavad, ülejäänud on näinud arvukaid fotosid. Ma vaatan neid pilte ja mind ei raba kõige rohkem mitte kvartalite kaupa varemeid, põrmustunud Vanemuine ja Kivisild, või salkadesse kogunenud, jahmatusest tardunud väikesed hallid inimesed. Palju hirmuäratavamad on mu jaoks pildid, mis on tehtud mõned aastad pärast sõda, kui „Tartu taastamine“ oli end linnapildis juba jõuliselt kehtestanud. „Tartu taastamine“ tähistas ametlikus kõnepruugis varemete (ja tihti ka täiesti tervete majade) mahalõhkumist ning vundamendiaukude matmist mulla ja murukamara alla. Hiiglasuured, mitmeid kvartaleid hõlmavad tühjad muruväljakud kesklinnas, jõe ning Aleksandri ja Riia tänavate ääres, Tähe tänaval... Väljakuid jagasid geomeetrilisteks tükkideks joonsirged jalgteed, mida ääristasid korrapäraste vahedega kidurakesed puustikud. Üksikud tibatillukesed inimesed neil teejoontel seismas kui mustad ja valged lauamängunupud.

Need tühjad, ranged väljakud meenutavad utopiate või antiutopiate (mis erilist vahet neil ikka) visualiseeringuid. Aga mitte selles mõttes, nagu oleme näinud totalitaarsete režiimide tellitud tulevikunägemustest või ulmefilmidest. Sõjajärgse Tartu tühjade väljakute utopia on abstraktne utopia, mis toob meelde Alain Reisnais' filmi „Möödunud aastal Marienbadis“ salapärase mälu-aia, kus inimesed jätsid varje, aga puud ei jätnud. Toob meelde Borgese hargnevate teede aia. Tuletab meelde ka Neil Gaimani Sandmani-koomiksi tegelast Destinyt – kapuutsiga meest, kelle alati kaasas olevas paksus raamatus on kirjas kõikide maailmade olendite saatus ja kes elab oma reaalsuses, mis seisab eraldi ülejäänud maailmadest. Destiny reaalsus koosneb teravilja kivist aed-labürintist, mis sisaldab kõigi inimeste eluteid – nii

tegelikke kui võimalikke. Kui suur see aed on, ei tea keegi, ka Destiny ise mitte.

Tartu abstraktsed lagedad väljakud sisaldasid kõike seda, mida neile hiljem ehitati ja ehitatakse tulevikus. Sisaldasid potentsiaalsuses hruštšovkasid, Füüsikahoonet, Ahhaa-keskust, jõeäärseid Kalevipoja, Lutsu ja Treffneri skulptuure, Pirogovi büsti ja selle ümber istuvaid tudengeid, skinheade ja pudelikorjajaid. Sisaldasid ka totalitaarseid suurvorme, mis oleksid aktualiseerunud, kui Kolmas Reich oleks sõja võitnud või kui linnaarhitekt Matteus poleks ära hoidnud linnapildi staliniseerimist. Sisaldasid põhjamaiselt karget ja modernistlikku „maldatihedat asustust“, mis oleks Tartu tasapisi täitnud, kui Eesti oleks mingi ime läbi pärast sõda iseseisvuse taastanud. Sisaldasid ka arhitektuurikonkurssidel osalenud töid, mis ei võitnud, ning tulevikuhoo- neid, mida meil on targem mitte ette kujutada. Kuid need väljakud peitsid endas muidugi ka kõiki neid maju, mis sõjas põlesid ja pärast lammutati – maju, mis oleksid jäänud püsima, kui sõda poleks Tartust ja Eestist üle käinud.

Õigem oleks öelda, et abstraktsed utoopilised väljakud peidavad endas kõike eelkirjeldatut ja veel väga palju muud ka praegu. Abstraktsed väljakud on praegugi peidus hruštšovkade all, kõrgeks sirgunud puudega petlikult vagurate tühjade parkide ehk „roheliste kõrbete“ all, nagu Jaan Kaplinski neid on iseloomustanud. Ma ei tea, kui kaua, aga igatahes väga kaua on need saatuslikud väljakud Tartu all lebanud ja lebavad ka tulevikus. Sõda ja sellele järgnenud Tartu matmine „Tartu taastamise“ sildi all lihtsalt tõi need väljakud esile. Kaldun arvama, et see esiletoomine liigitub inimsusevastaste kuritegude alla.

Kuidas saab Tartu uute majade vahel kõndides ning teades, et su jalge alt ei saa kunagi kuhugi kaduda abstraktsed legendikud, öelda, et „seda kõike ei ole olnud“, nagu ütles teise Resnais' filmi „Hiroshima, mu arm“ naispeategelane oma jaapanlasest armastatule, kes aina meenutas aatomipommi ja selle tagajärgi, kui nad kahekesi jalutasid Hiroshima äsjaehitatud lihtsate majade vahel. Kuidas saab armastus tek-

kida kõige kohutava kiuste, mis „on olnud“? Tekkima ta ju peab, kuidas siis teisiti. Aga abstraktsetel lagendikel on vääramatult kohal kõik, mis on olnud, ja – mis veel hullem – ka see, mis kunagi tuleb. Kõik, mis tuleb, on abstraktsetel lagendikel tegelikult samuti juba olnud. Neil lagendikel on kõik, mis on, tuleb ja saab olla, alati juba olnud. „On olnud“ on kõik, mis on. Kõik on paigas. Abstraktsed lagendikud jätavad alatul kombel mulje, et sul on valikuvabadus – et sa võid ise otsustada, kas lähed vasemale või paremale. Aga nii vasak kui parem tee on tegelikult juba olnud. Sa ei saa astuda neilt teedelt välja, ei saa põrgusse saata mistahes teid ja minna lihtsalt läbi võsa.

Ma ei tõtta neid lagendikke täielikult hukka mõistma, kuid paljudes halbades asjades Tartus on tunda abstraktsete lagendike haaret. Võibolla see Tartu paljuräägitud konnatiiklus, korporatiivne kambavaim ja vohav väikekodanlikkus on lagendike teene. Mõnikord on Tartus olles tunne, et ta ei lase sind lahti. „Tappev Tartu“. Ehk on need abstraktsed lagendikud, mis sind siin vahel mõrvarlikult lämmatavad. Ma kõnnin Tartus ringi, vaatan Kohtumaja, vaatan ülikooli uusarendusi Maarjamõisa väljal, vaatan uut SEB-panga kontorihoonet Vanemuise ja Ülikooli nurgal, vaatan uute ühekorruseliste eramute – täiuslike risttahukate – põldu Kivilinna poe ja Hiinalinna juures, ja tunnetan nende kõigi taga abstraktsete lagendike jäika survet.

Ometi armastust Tartus on, ja mitte vähe. Arvan, et abstraktsete lagendike võim Tartus pole totaalne. Võimalik, et armastus tuleb Tartusse ühelt teiselt lagendikult.

2. Luht

Minu jaoks on Tartu kõige olulisem koht üks tükike luhta Sõpruse silla kõrval. Õieti on see luht nõnda väike ja veidras kohas, et võibolla vääriks pigemini tühermaa kui luha nime. Mu jaoks on ta siiski luht. Sõpruse sild ületab teadupärast pikka maakitsust Emajõe ja Anne kanali vahel, millel pole õieti mitte midagi. Inimesed jalutavad seal oma koeri. Roostikus armastavad elada pardid. Asotsiaalid rajavad jõekaldale oma rämpseid pesakesi. Üle selle tühja maalapi troonib suur kõrgepingetorn. Kunagi seisis Anne kanali ääres salapärane vana lennuk, kus oli lasketiir. Suviti kasvab see maalapp kõrget heina täis, mida üleliia hoolsalt ei niideta.

Agas Tartu kõige olulisem paik ei asu mitte maakitsuse linnapoolses otsas, vaid teisel pool Sõpruse silda. Tuleb seista umbes luha keskel, sillast paarkümmend meetrit eemal, näoga silla poole. Vasemal tõuseb mäkke roheline uppunud Karlova (kui just talv või sügis ei ole), paremal kõrgub kollase kivimüürina Annelinn, esiplaanil Eedeni ostukeskus, mis kaugelt vaadates kõrbesse rajatud papist simulaakrumlinna Las Vegast meenutab, nagu Berk Vaher kord täheldas. Üle silla sõidavad katkematult autod. Selja taha jääb otsatu võsa, mis Vanahasteni välja ulatub. Sinu lähiümbruses ei ole tõenäoliselt mitte kedagi ega midagi peale heina, madalate põõsaste ja üksikute lindude. Taevas lendavad vahel lennukid.

Sel luhal, täiuslikus mitte-kohas seistes ei ole enam üldse tunnet, nagu viibiksid Tartus. Tartu on su täiesti vabaks lasknud. Tunne on, nagu sa oleksid korraga terves maailmas, sul on otseühendus kõigi maailma punktide ja inimestega. Naokiga Tokyos, Erikaga Dubais, David Ilmariga Los Angeleses, emaga Tallinnas, Kiwaga Yogyakarta, Tomiga Brisbane'is. Võimalik, et kui saavutada teatav vaimne seisund, on võimalik kõigi soovitud inimestega astuda telepaatilisse kontakti, ükskõik kui kaugel nad ka poleks. Ehk on teataval tasemel võimalik isegi teleporteeruda ükskõik millisesse maailma paika. Sa seisad luhal ja sinu ümber puhub kõikevõimaldav maailma tuul.

Ruum on kaotanud sel luhal oma tavapärase mõtte ning kehtivuse. Autod, mis sinust paarikümne meetri kaugusel aina sõidavad, tillukesed inimesed, kes jõe ning kanali vastaskallastel liiguvad, kuuluvad kõik mingisse teise reaalsusse, teise dimensiooni. Vahel tekib mul isegi hirm, et ma ei pääsegi enam luhalt ära, tagasi harilikku Tartusse ja oma koju Karlovasse Kritsi ja kassi juurde. Ka aeg kaotab luhal mõtte. Karlova ja Annelinn kuuluvad hoopis teise aega (võimalik et kumbki oma, teisest sõltumatusse aega). Minu selja taga astub võsast välja ürgnimene, metsik ja habetunud, keha katmas loomanahad ja amuletid. Küllap šamaan. Tal on mingi sau käes. Ta teeb luhale lõkke, istub maha, jääb koos minuga üle Sõpruse silla sõitvaid autosid vaatama ning asub samuti üle kogu planeedi ühendusi looma – Yukoni jõgikonna metsadega, New Yorgiga, Serengeti savannidega, Patagoonia rohtlatega. Midagi teeb ta seal lõkke ääres veel. Küllap nõiub, manab.

Ta levitab Tartus luhta.

Tartus on veel paiku, luhalisi kohti, kus saab olla ühenduses maailmaga ning vaba Tartust ja abstraktsetest väljakutest. Minu jaoks on see konkreetne luht siiski kõige võimsam. Ja kuigi luht vabastab Tartust, on mul tunne, et kuidagi see luht ka mõtestab Tartut. Tänu luhale on Tartus armastus siiski võimalik. Kui teil nagu mul on vahel tunne, et Tartus on seletamatut vabadusetunnet, mida teistes linnades enamasti ei ole, siis on see tänu luhale. Luht on vaikselt hiilinud üle kogu linna. Luhta tuuli on tunda Supilinnas, Karlova kitsastel tänavatel ja sopilistel pööningutel, Ülejõe piirkonna lagununud sõjajärgelisel tänavasillulisel, Toome nõlvadel ja Raadi lennuväljal, Hiinalinna lugevatute garaažide vahel, mis vohavad nagu labürint – aga hoopis teistmoodi labürint kui abstraktsete väljakute oma. Luhta on tunda Kesklinna kooli uue juurdeehitise ümber, mille lummavale vabaõhuklassile viib Laialt tänavalt salapäraselt kütkestav jalgtee (kuigi abstraktsete väljakute käsilased on sinna klassi paigaldanud turvakaamerad, et luhta omad seal jumala eest võimust ei võtaks). Luhta on kummalisel

kombel tunda isegi tigutorni ja Ahhaa-keskuse lähistel. Luhaline töötab tulla ka uus Loodusmaja Lille tänaval, kuigi makettide ja 3D-projektsioonide põhjal ei saa selles siiski veel kindel olla. Luhalisus pole otseselt visualiseeritav, kuuldav, kombatav. Mõned sillad on luhalised – näiteks Turusild ja Sõpruse sild. Kahjuks on praeguseks kadunud kunagine pontoonsild Kroonuaia tänava otsas, mis oli kõigist sildadest kõige luhalisem. Ma ei tea, kuidas teie, aga praegusel Kroonuaia sillal ma luhta eriti ei taju.

Eks seda nimekirja võiks veel õnneks pikalt jätkata. Parem, kui igaüks teeks seda ise, sest iga inimese luhatunnetusvõime on erinev. Igal tartlasel on tegelikult – või vähemalt potentsiaalselt – oma põhilised luhad.

Luhal on kõik võimalik. Luhal ei ole kunagi midagi olnud ja... jah. Võibolla, mingis mõttes ei saagi midagi kunagi olema. Luht võib olla oma kõikevõimaldavuses ja -tühistavuses ohtlik. Ehk sellepärast ongi olemas Tartus ka abstraktsed väljakud. Luht ja abstraktsed väljakud tasakaalustavad üksteist, kuid ka võitlevad omavahel. Ja praegusel hetkel, raha ja rikkuse tasase akumulierumise ajal ma tunnen luha pärast natuke muret. Tartus peaks olema rohkem luhalisi paiku, parke ja ehitisi, rääkimata muidugi luha-inimestest, luha-ideedest. Luht teeb Tartust Tartu; kui siin luhta poleks, oleks see üks painajalik linn. Luhaline arhitektuur võib iseenesest olla isegi kole ja (nagu Tigutorn) teksti täiesti sobimatu. Kuid sellest pole midagi. Luhaline arhitektuur peabki ilmselt olema täiesti sõge ja ootamatu.

Luhta tuleb Tartusse luua ja siin hoida targalt rajades ja rajamata jättes. Eeskätt ma muidugi loodan, et mu jaoks põhilist luhta Sõpruse silla all kunagi täis ei ehitata või sinna mõnd üleliia ontlikku ja pealetükkivat parki ei rajata. Kui see juhtuks, ei tuleks enam kunagi lhaste võsast luhale nõiduma ürgaegset šamaani, kes järjekindlalt Tartut ja selle elanikke mõjutades linna luhaga täidab. Kui luhta muutma hakatakse, siis võibolla rullib šamaan luha kokku, paneb selle hoolikalt oma karvaste nahkade vahele tallele ja kõnnib tagasi võssa, et enam mitte

TARTU KAKS LAGENDIKKU

kunagi sinna Sõpruse silla juurde tagasi tulla. Ja kes siis teda sealt võsast enam üles leiab. Ehk ta laotab luha jälle kuskil mujal laiali. Ehk moondab ta aga luha hoopis sägaks ja laseb tolle lihtsalt Emajõkke.

Esmailmunud Nooruse galeriis üleval olnud arhitektuurinäituse „Võistlus uue Tartu eest II“ (kuraator Urmo Mets) kaastekstina, 2011.

Sven Vabar

Tänavakunstnikud

Te olete linna peal tõenäoliselt märganud vähemasti mõnda neist arvukatest kummastavatest grafititest, mis näevad enamasti välja justkui mustvalged koomikspildid, aga mille tähendusest on üpris võimatu aru saada. Kujutised on seintele kantud mitmesugustes tehnikates – lihtsalt maalitud, läbi *stencilite* pihustatud või *wheatpaste*'iga kleebitud – kuid üldiselt on nende käekiri alati äratuntavalt sama. Õieti võib selgesti eristada kaht erinevat käekirja, kuid siiski on need vastastikku paljudes aspektides sarnased. Inimesed paistavad mõlemat tüüpi grafitel ebatavaliselt kontrastsed, justkui tegutseksid nad Kuu peal, kus nende ümber ei ole atmosfääri. Need pildid on nauditavad ning tehtud väljapaistva meisterlikkusega, kuid päriselt ei ole kunagi aru saada, mida nad peaksid kujutama või sümboliseerima. Mõnikord on neil tekst juures, isegi eestikeelne, kuid see muudab asja veel segasemaks, sest ka kirjutatud sõnade tähendus või isegi omavaheline seos jääb täielikuks saladuseks. Vahel jälle ei paista rittalaotud tähed üldse üheski keeles olevat. Ja vahel me näeme midagi hieroglüüfide sarnast, mingeid arusaamatuid piktogramme. Need näevad veidi välja nagu oleksid tehtud laste poolt, kes üritavad mängimisi välja mõelda „oma kirja“, piktogrammide või hieroglüüfide süsteemi. Vähemasti mulle meeldis lapsena aegajalt selliseid eksperimente teha.

Ja tegelikult on antud juhul võibolla sama olukord – keegi, kes neid pilte, sõnu ja märke seintele nii ilusti joonistab, üritab mu meelest samuti välja mõelda oma uut keelt, uut kommunikatsioonisüsteemi. Või üritas. Ma ei ole kindel, kas see inimene nimega Kaido Pikne on enam meie hulgas. Samas – võibolla ei olegi neid inimesi mitte üks, vaid kaks. Ja võibolla veelgi rohkem! Kuid igal juhul on fakt, et pildid ja kirjad ilmuvad seintele edasi.

Kaido Pikne oli ühe mu sõbra parim sõber. Tema lugu, mille ma teile järgnevalt jutustan, pärinebki mu sõbralt ja ma olen üritanud seda

SVEN VABAR

edasi andes olla nii faktitruu kui võimalik, kuid ei maksa unustada, et kõik siin välja pakutud tõlgendused ja motiivid pärinevad pigem minult. Mingit objektiivset katet neil ei ole. Selles loos on nii palju hämarat, et võimalikke tõlgendusi võib olla mitmeid, minu omadest ka väga erinevaid.

Kaido Pikse lugu on niisugune: tal oli tüdruk, kellega nad olid juba aastaid koos olnud. Algul Pikne ise grafitiga ei tegelenudki, kuid ta tüdruk, kelle nimi oli Sirle ja kes õppis kõrgemas kunstikoolis, tundis selle kunsti vastu väga suurt huvi ja ka ise joonistas palju. Sirle oli oma ala tõeline fänn ja proff. Tegelikult tõmbas teda grafiti poole märksa rohkem kui nahkehistöö poole, mida ta keskpärasel tasemel kunstikoolis õppis. Grafiti näis tõepoolest olevat Sirle elu kutsumus. Ta harjutas seda ohtralt, luges ja otsis selle kohta materjale raamatutest ja internetist ning muidugi ennekõike praktiseeris grafitit linna erinevates paikades. Võibolla on see suuresti tema teene, et Tartusse viimastel aastatel esmaklassilist grafitit tekkima hakkas ja Tartust on hakatud rääkima kui „Eesti grafitipealinnast“. Kahtlemata nautisid kõik grafitihuvilised tema stiili ja meisterlikkust, kuid ei saa vähimalgi määral öelda, et temast mingi Banksy-sarnane staar oleks saanud. Tema grafitites ei olnud tänapäeva kunstis implitsiitset poliitilisuse või sotsiaalsuse nõuet. Justnagu Pikne hiljem, tegi ka Sirle üsna obskuurset grafitit, millel ei olnud selget sõnumit. Märgata võis vaid viiteid kirjanduslikele või muinasjututegelastele. Võibolla see obskuursus ja „selge sõnumi“ puudumine veidi pärssis Sirle kuulsust, mida ta aga tegelikult suurt taga ei ajanudki. Sirle ei teinud mingit banksylikku keerukat saladust oma „tõelisest identiteedist“ ja sellest, et tema oma tööde autor on, kuid ta hoidus oma kunstist kõnelemast või seda seletamast. Grafitiringkondades, nagu tänapäeva kunstiilmas üldiselt oli selline suhtumine mõnevõrra erandlik ja nõnda Sirle teiste grafititegijatega suurt ei lävinudki ega teinud nendega mingit koostööd.

Muide on huvitav ka see, et Sirle ei kippunud grafitit tegema väga silmapaistvatesse kohtadesse. Pigem ta lausa kaldus hoopis teise äär-

musse ning tegi oma kunsti pigemini päris varjatud paikades – mahajäetud majades, keldrites, parkimishoonetes, võsastunud endistes, mahajäetud tööstuspiirkondades, kus ei käi kedagi peale asotsiaalide... Nii et Sirle kunsti austajatel tuli päris palju vaeva näha, et tema teoseid üldse üles leida. Võimalik, et mitmeid tema grafitteid ei olnud näinud keegi peale tema enda – ja Pikse, kes üldiselt temaga kasvõi juba turvalisuskaalutlustel igal pool kaasas käis. Kuid ega Sirle nii hirmus produktiivne kunstnik ei olnud. Kui tal polnud parajasti vaimu peal, armastas ta tihti niisama linna kõige veidramates kohtades ringi kolada. Seda tegi ta tõesti väga palju, ja Pikne käis temaga võimalustmööda alati kaasas. See meeldis Piksele, tal polnud selle vastu midagi, kuid kahtlemata oli nende kolamisretkede initsiaatoriks Sirle. Pikne ise oleks hea meelega ilmselt natuke rohkem kodus või sõprade seas istunud. Sirle hoidis Pikset, aga eriline koduinimene ta ei olnud. Kodus tegeles ta põhiliselt oma grafitivärgiga ja tegi plaane, kuhu saaks minna kolama ja joonistama. Sirle tõeliseks koduks oli linn.

Tihti käisid nad Piksega kahekesi öösel linna peal, tüdruk joonistas, maalis, liimis või spreitas oma grafitit, Pikne aga valvas kaugemal, et ei tuleks politseid või mingeid kaebupunni olemisega linnakodanikke. Sirle stiil sarnaneb hilisematele Pikse piltidele; kahtlemata õppis Pikne, kes oli algselt üsna keskpärane ja ilma mingi erihariduseta joonistaja, oma käekirja kõigepealt Sirlelt. Kuid seda alles pärast Sirle kadumajäämist.

See juhtus täiesti mõistusevastasel viisil. Pikne ja Sirle olid umbes kolm aastat tagasi ühel suveööl, kuskil kella kolme ajal jõe ääres. Sirle joonistas nõndanimetatud „Vabadussilla galeriis“, mis tolle uue suure silla all asub, Pikne aga valvas üleval sillal. Ja ühel hetkel, kui Pikne märkas kaugemalt politseiautot lähenemas ja silla alla Sirle juurde ruttas, oli tüdruk lihtsalt kadunud. Teda ei olnud mitte kuskil. Pikne jooksis silla all edasi-tagasi, kuid ei näinud hingelistki, ka mitte ühtki võõrast inimest. Kas Sirle võis kukkuda Emajõe roostestesse, mudastesse, läbi-

paistmatutesse voogudesse? Sillal oli olnud täiesti vaikne, ükski auto ei sõitnud, kaugemalt oli kostunud küll mõne kala sulpsutamist ja paa-ri pardi pladinat, aga ühtki suuremat plumpsu, mis viidanuks inimese jökkekukkumisele, polnud Pikne kuulnud. Samuti mitte mingit häda-kisa või appihüüdmist. Pikne jooksis ringi mõlemal kaldal, eksles pime-das pargis ja aina hüüdis Sirlet, kuid kümne-viieteistkümne minuti pä-rast pidas targemaks kutsuda politsei. Üks patrull jõudis kohale ja kut-sus veel teisegi abiks, kuid kedagi ei leitud.

Juba järgmisel päeval sukeldusid silla alla kaks tuukrit. Ka hiljem kammiti silla ümbruses ja kaugemalgi jõepõhja päris mitmeid kordi. Ajalehtedesse ja kõikjale üle linna – huvitaval kombel ka Sirle enda joo-nistatud grafitite peale ja kõrvale – pandi otsimiskuulutused. Korral-dati üleriigilisi otsimisaktsioone, millest võtsid osa korrakaitsjed, Sirle sõbrad ja täiesti võõrad vabatahtlikud. Oli ju nüüd kogu vabariigile tea-da Sirle komme kolada kahtlastes paikades. Kuid Sirle jäi kadunuks ja on seda tänase päevani.

Kuna Sirle kadumine oli sedavõrd müstiline, ei olnud erilist kohta spekulatsioonidele, kas ehk Sirle võis endalt ise elu võtta, kuid mingil määral sel teemal siiski arutati, et katsuda anda täiesti absurdsele sünd-musele mingigi põhjuslik tugi. Paraku ei jõutud targutamisega mitte kuskile, sest mingit enesetapumotiivi ei paistnud Sirlel küll olevat. Sirle, tegelikult ikkagi 26-aastane täiskasvanud noor naine ei olnud põrmugi vaimselt ebastabiilne või labiilne, tema eraelus oli kõik enam-vähem korras, nende suhe Piksega oli pigem õnnelik. Nad olid mõlemad rahu-liku loomuga inimesed, mitte heitlik ja tülitsev paar. Kuigi loomulikult ei näe teise inimese sisse kunagi, liiatigi kui ta on mõistatuslikult ka-duma jäänud.

Mis politseisse puutub, siis muidugi kahtlustas see tegelikult kõige rohkem Pikset ennast, sest puhtobjektiivselt, asjale eemalseisva, kül-ma politseipilguga vaadates tundus ju kõige loogilisem, et Pikne ise tappis Sirle. Kuid ükski ristküsitlus ega Pikse vaimse seisukorra hinda-mine ei pakkunud sellele süüdistusele toetuspunkti. Pikel polnud seni

olnud korrakaitsejõududega vähimaidki tõsiseid kokkupuuteid. Tal oli magistrikraad kunstiajaloos ning ta töötas kunstimuuseumis teadurina. Muuseas oli tema magistritöö teemaks Tartu linnaruumi kujutamine maalikunstis baltisakslastest peale. Ta oli, nagu öeldud, väga rahulik ja tasakaalukas inimene, vägivald oli talle võõras, ta ei tarvitanud mingeid mõnuaineid, ei suitsetanud üldse ega joonud ülemäära palju. Kõigile inimestele, kes Pikset vähegi tundsid, kõlas versioon, nagu tapnuks tema Sirle, täiesti totralt.

Heake küll, Sirlet ei leitud ja teema lähedased olid sunnitud oma eludega edasi minema. Piksel läks see üsna valusalt ja vaevaliselt. Esiimesed kaks kuud oli ta täielikus šokis ja depressioonis ega suutnud teha sisuliselt mitte midagi. Õnneks ei võtnud politsei teda kui kuriteos kahtlustatavat vahi alla, kuigi seda algul kaaluti, ning piirduti ülekuulamistega tema ema kodus, kus ta pärast Sirle kadumist elas. Kuid ka turvalises ümbruses läbi viidud ülekuulamised muidugi ei teinud tema seisukorda paremaks. Ta ei käinud toast väljas, sõi ülivähe ja jäi kähku väga kõhnaks. Ema siiski hoidis tal silma peal; samuti katsusid tema tuju tõsta külas käivad sõbrad.

Ja tasapisi näis ta lõpuks siiski ellu ärkavat. Ta hakkas jälle õues käima. Mu sõber käis temaga tihti kaasas. Nagu ta mulle rääkis, ei paistnud, et Pikne olnuks suurest murest meele tasakaalu päris kaotanud, ja nõnda ei kartnud mu sõber, et Pikne võiks katsuda näiteks endale kätt külge panna. Ta oli endiselt mõistliku loomuga. Sõber pakkus Piksele ta väljaskäikudel lihtsalt seltsi ja tröösti. Nad käisid kahekesi väikses korteris, kus Pikne ja Sirle aastaid elanud olid. Pikne vaatas vanu fotosid ja meenutas möödunud aegu. Kuid nagu öeldud, ei olnud Sirle eriline koduinimene. Tema elu kõige tähtsamad hetked olid möödunud ikkagi koos Piksega linna peal kolades ja joonistades. Nõnda pole ime, et märgatavalt rohkem kui oma vanas kodus olla tahtis Pikne jalutada linna peal, kus tema jalad viisid teda nagu iseenesest neisse paikadesse, kus oli veel üleval Sirle joonistatud grafitit. Kogu linn oli täis Piksele erilisi, intiimseid paiku. Ja kui oli üldse võimalik kuidagi

„mõista“ Sirle kummalisi, krüptilisi, sürrealistlikke grafitteid, siis kõige paremini mõistis neid kahtlemata Pikne.

Ta hakkas tasapisi Sirle pilte üles pildistama ja mõningail juhtudel katsus neid ka oskustmööda restaureerida, sest grafiti eluiga pole enamasti teadagi kuigi pikk. Sirlel olid ju kodus alles kõik õnnestunud *stencilid*, millest sai spreivärvide abiga kiirelt ja hõlpsasti uusi pilte teha. Samuti printis Pikne Sirle failidest taas välja paberkujutisi, mida kleepis kohtadesse, kust sama kujutis oli maha rebitud. Ainult nullist joonistada ja värvida ei osanud Pikne kuigi hästi ja ta sai sellest ka aru. Nõnda ei kippunud ta taastama neis traditsioonilisemais tehnikais tehtud Sirle pilte, kusjuures ta silmnähtavalt tundis selle üle kahetsust. Kuid ta tahtis selle vea parandada. Ta hakkas intensiivselt, lausa fa-naatiliselt, kompulsiivselt joonistamist harjutama. Sirle grafititega tegelemisest, nende elus hoidmisest sai tema elu mõte ja sisu. Ta luges neidsamu grafitiraamatuid, mis Sirlest maha olid jäänud, ning netist samu materjale, millega ilmsesti Sirlegi oli tutvunud. Ja juba mõne kuu möödudes ta juba joonistaski palju paremini; puhttehniliselt oli temast saanud vähemasti lokaalsel tasemel võrdlemisi korralik grafitikunstnik, ehkki ta ei loonud oma pilte, vaid lihtsalt „restaureeris“ Sirle omi ning juba ka „taastas“ neid, joonistades uuesti üles Sirle mahapestud või ülejoonistatud pildid. Piksest oli saanud mõningatel juhtudel väga isesugune „kunstivõltsija“, kes joonistas pilte, tahtes jätta muljet, nagu oleksid need grafitiilmas nüüdseks juba väheke legendaarse Sirle tehtud. Jutud Pikse püüdlustest mõnevõrra levisid ja mitmed Sirle kunsti austajad panid seda Piksele pahaks. Kuid teised grafitihuvilised kiitsid hoopiski heaks. Sest nojah – kes on õieti grafiti autor? On ju autorlusega selles kunstiliigis lood hoopis keerulisemad; kunstilooivate subjektide identiteedid on olnud algusest peale hägused ja salapärased. Identiteetidega mängimine ja nende varjamine on osa grafitist. Seega taipasid mitmed grafitihuvilised, et Pikse tegevus traagilise saatusega Sirle kunsti kallal lisab tema kunstile hoopis uusi, põnevaid ja liigutavaid lisanüansse. Kogu too inimlikult kurb lugu seo-

ses Sirle piltidega tõi neile kuulsust juurde. Sellest kirjutati isegi paaris USA grafitiblogis.

Pikse sõpradele tegi aga muret kompulsivsus, millega ta kogu oma vaba aja nüüd Sirle järelejäänud tööde eest hoolitsemisele pühendas. See tundus neile veidi tasakaalutu. Pikne pidanuks ikkagi katsuma oma eluga normaalselt edasi minna, tegema tööd ja näiteks astuma doktorantuuri, nagu tal plaanis oli olnud. Ta polnud oma magistritööd Tartu linnaruumi kujutamisest maalikunstis teinud üldse mitte paberi pärast, see teema oli talle sügavat huvi pakkunud, ta oli teeninud oma töö eest ohtralt kiidusõnu ja oli plaaninud selle teemaga doktoriõppes jätkata. Ühesõnaga pidanuks Pikne hakkama elama oma elu, mitte jäägitult pühendumata Sirle mälestuse jäädvustamisele või isegi Sirle elu simuleerimisele, mis tüdruku kadumisest peale ilmselt igaveseks elamata oli määratud jääma. Pikne ei saanud ju elada kogu oma ülejäänud elu kadunud ja, olgem ausad, kardetavasti siiski surnud inimese varjuna. Kuid teisest küljest oli ta taas tagasi saanud elutahte ja ehk isegi elurõõmu. Ta aina mässas Sirle grafititega, kuid oli seejuures taas entusiastlik, suhtles sõpradega ja tegi nalja.

Nojah. Tahaks öelda, et peagi sai Pikne kadunud Sirle varjuna elamisest üle. Mingis mõttes see ju oli nii. Ta ei tegelenud enam, vähemasti mitte ainult ja jäägitult Sirle tööde „taastamisega“. Aga kogu lugu võttis järjest arusaamatumaid pöördeid.

Pikne armastas käia seal Laia tänava silla all, kus Sirle oli kadunuks jäänud. Nagu mu sõber kõneles, ei vaadanud Pikne ahastusega tume-datesse voogudesse ega meenutanud nuttes toda kurba ööd. Ei, ta hoopiski aina vaatas seda Sirle äkki pooleli jäänud tööd, mida muide keegi ei olnud söandanud kadumisele järgnenud kuude jooksul täis sodida või üle joonistada. See pidanuks olema traditsioonilises laadis grafiti, maalitud teatud värvidega, ja selle teostamiseks kulunuks hulk aega, mistõttu Pikne ju oligi silla peal valvanud, et Sirle saaks rahulikult tööle keskenduda. Valmis oli Sirle saanud aga ainult ühe blondi poisikese pea, taustaks nurk mingist toast, mida kattis

tähistaevast imiteeriv tumesinine tapeet. Samasugune tähistaevas paistis ka aknast poisi seljataga. See oli kõik, poisi keha ja ülejäänud tuba olid jäänud maalimata. Keegi ei saanud teada, mida Sirle pildile veel maalida tahtis. Pikne külastas seda paika peaaegu iga päev. Ta langes Sirle pilti vaadates justkui transsi; ta keskendus sellele pildile nagu budistlikud mediteerijad, kes süvenevad teatud pühadesse mandalatesse. Pikne võis selles meeleseisundis pilti vaadata tund aega jutti, reageerimata sõprade katsetele teda kõnetada. Seejuures muutus ta ka muidu ebasotsiaalsemaks, kuid see polnud enam apaatne depressioon, mis teda oli vallanud pärast Sirle kadumist ja tulutuid otsinguid. See oli fanaatiline, kinnismõtteline keskendumine teatavale tegevusele, mis lihtsalt ei jätnud aega rahulikuks argieluks ja sõpradega lobisemiseks.

Ühel hetkel märkasid Pikse sõbrad, et too Sirle kuulus pooleriolev pilt on lõpuni joonistatud. Valmis ja täies ilus olid pildil näha poiss ja tähistaevase tapeediga tuba. Lähemal vaatlemisel võis näha, et grafiti kohta erakordselt peenel ja detailiküllasel viisil polnud tapeedil kujutatud mitte ainult tähti, vaid ka tillukesi spiraalseid galaktikaid, umbes nagu kuulsal Hubble'i kosmoseteleskoobi tehtud fotol Universumi kaugeimast nähtavast osast, mida inglise keeles nimetatakse Hubble Deep Field. Needsamad galaktikad paistsid ka aknast poisi selja taga. Mujal toas vedelesid põrandal täitsa tavalised mänguasjad – autod, mänguekskavaator, vurrkann ja võibolla kaleidoskoop. Poisile endale aga oli selga joonistatud skafander, mis millegipärast jättis mulje, nagu ei kuuluks see mitte inimesest kosmonaudile, vaid mingile tulnukale. Kiivrit poisil peas ei olnud, see oli tal käe otsas, ning jah, kuigi poiss oli armsa näoga, olid ta silmad natuke imelikult välja veninud ja tumedad; võibolla mitte inimese omad. Minu meelest oli neid silmi nüüd hiljem pilti lõpuni joonistades muudetud; varem olid nad olnud täitsa tavalised inim-poisi silmad. Aga ma võin ka eksida.

Oli ju igati loogiline järeldada, et Pikne oli Sirle kadumise hetkel poolerijäänud pildi lõpuni joonistanud. Pilt oli äratuntavalt Sirle stiilis

tehtud, ning keegi ei vullanud seda nüüd paremini kui Pikne, kes Sirlele tema kunsti teha oli aidanud ning hiljem ta pilte taastanud. Aga oli lausa jahmatav, kui hea see pilt oli! Tegu oli tõelise meistriteosega, mis kuulus kahtlemata Sirle parimate tööde hulka või oli lausa üldse tema kõige parem asi, nagu üks Pikse sõber arvas. Ainult et see ju polnud Sirle tehtud! Ikka Pikse, kelle siis veel? Aga Pikse parim sõber rääkis, et oli siis temalt küsinud, kas ta oli leidnud kuskilt kodust mõne Sirle joonistatud kavandi, sest seni polnud Pikne omast tarkusest ja fantaasiast veel ühtki grafitit teinud, ei „Sirle stiilis“ ega mingis muus stiilis. Pikne ei olnud alguses talle midagi vastanud, olnud tumm kui kala. Kuid lõpuks vaadanud sõbrale silma ja kinnitanud, et selle pildi joonistaski Sirle! Rohkem midagi muud Piksest välja ei pigistanud. Kui ta üldse vastas küsimustele, siis ütles vaid: „Ma ei tea, ma ei tea. Praegu veel ei tea.“

Mida see pidi tähendama? Kas Pikne tahtis öelda, et ta teab, et Sirle elab – seejuures siinsamas Tartus – ja teeb grafitit edasi? Selle küsimuse peale Pikne vaid naeratas kurvalt ja vangutas pead. Justnagu oleks ta tegelikult erinevalt meist kõigist täiesti kindel, et ei – Sirle ei ole elus. Kuid mida ta siis täpselt tundis või silmas pidas, jäi hämaraks. Asi paistis ikkagi sedamoodi, et Pikse ja ka Sirle lähedased hakkasid mehe vaimse tervise pärast muret tundma. Pikne muidugi kahetses, et ta üldse midagi sellist öelnud oli. Ema ja lähedaste rahustamiseks ta siiski käis psühhiaatri juures, kus „ei kinnitanud midagi ega lükanud ümber“, ühesõnaga ajas psühhiaatrile mingit demagoogiat. Oma väidet, et kadunud Sirle oma poolelijäänud pildi valmis joonistas, ta aga tagasi ei võtnud. Psühhiaater diagnoosis Pikel posttraumaatilise stressihäire ja sellega oli asi tema poolt korras, sest vaatamata kinnismõtetele, mis tundusid olevat luulud, oli Pikne enamvähem rahulik, vestles argumenteeritult ja suhtles inimesetega, kui need tema poole pöördusid. Ta sai oma eluga hakkama, käis kunstimuseumis tööl ja ei käitunud vähimalgi määral „ühiskonnaohtlikult“ või hüsteeriliselt. Nõnda siis lasti Pikel oma elu edasi

elada just nii, nagu ta ise tahtis, lootes, et ehk tema võimalikud luulud ajapikku taanduvad.

Kuid ausalt öeldes ei olnud paljud meist, kes me lisaks Piksele ka Sirlest ja ta kunstist lugu pidasime, üldse lõpuni kindlad, et Pikel on luulud. Sest pilt Laia tänava silla all oli niivõrd meisterlik ja niivõrd Sirle stiilis. Kas tõesti suutnuks keskpärase joonistusoskusega Pikne, olgugi ta viimastel kuudel fanaatiliselt harjutanud, midagi nõnda erakordset luua? Olgugi, et tegu oli ainukese mõistuspärase seletusega, oli see ju samas lihtsalt võimatu!

Paraku läks asi aina võimatumaks ja järjest rohkem käest ära. Nimmelt hakkasid linnapilti ilmuma täiesti uued grafitid, mis olid stiililt Sirle mis Sirle, ning seejuures mitte lihtsalt sama head, kui kunagised „autentsed Sirded“, vaid paljude arvates veelgi paremad! Kui me Pikselt küsisime, kas need on tema tehtud, siis ei vastanud ta halligi või pomises midagi ebamäärast, ilmselt selleks, et teda hulluks ei peetaks, kuid oli selge, et ta tegelikult tahtnuks öelda, et need ongi Sirle tehtud. Veelgi enam – ta hakkas ka ise grafitid tegema, mille kohta ta avalikult väitis, et need on tema tehtud, ning tõepoolest, need olidki uutest nn „Sirle töödest“ erinevad, kuigi stiililine sarnasus oli üsna suur. Seejuures olid need küll tõepoolest täitsa korralikul tasemel grafitid, kuid siiski võrreldes „Sirle omadega“ tunduvalt kehvemad! Kas sai olla võimalik, et üks grafitikunstnik teeb töid kahe erineva käekirjaga, ning seejuures ühel viisil tunduvalt paremini kui teisel?

Kõige hämmastavamad olid aga need tööd, mis nägid välja, nagu nad oleksid Pikse ja Sirle koostööprojektid. Osa mõnest sellisest tööst oli justkui Pikse poolt tehtud, osa aga Sirle poolt. See kõik tegi Pikse ja Sirle sõbrad ning lähedased päris rahutuks. Kuna meil Pikselt midagi välja pigistada ei õnnestunud, jälitasid mõned sõbrad lihtsalt Pikset salaja, et näha, kas tõesti siiski mitte tema ise nn „Sirle töid“ ei tee. Kuid tõepoolest ei leidnud see teooria mingit tõestust. Küll aga nähti teda korduvalt tema enda grafitid tegemas, mis muide muutusid kiiresti aina paremateks. Või mine tea, kuna ta nõnda kiiresti teh-

niliselt arenes, teravnesid tal ehk ka muud oskused, mida ühel professionaalsel grafitikunstnikul tarvis on – oskused end varjata, jälitajaid segadusse ajada ja kui tarvis, kaduda. Igal juhul on raske leida olukorda, mille iseloomustamiseks sobiks sõna „skisofreeniline“ paremini kui see, mis arenes ümber Pikse ja ta tegevuse. Ainuke küsimus on, kas skisofreenia valitses Pikse peas või (ka) kõikjal tema ümber linnaruumis, samuti meie peades?

Olukord oli ikkagi läinud nii veidraks, et Pikse sõbrad ei olnudki enam kindlad ainukeses mõistuspärases seletuses, mille kohaselt Pikne ise joonistas nn uusi „Sirle grafiteid“. Tema parimal sõbral, kellelt ma kogu seda lugu kuulsin, kõneles, et oma täiesti siirast hämmastust ja segadust demonstreerides ning kinnitades, et ta ei ole enam üldse veendunud Pikse vaimsetes häiretes, õnnestus tal Pikse usaldus tagasi võita. Nõnda soostus ka Pikne temaga taas rääkima – sellest, mida ta tegelikult mõtleb, tajub ja tunneb.

Pikne mitte lihtsalt ei arvanud, et Sirle mingil tontlikul viisil endiselt meie ümber siin Tartus on ja oma pilte edasi teeb. Pikne arvas ka, et Sirle suhtleb temaga oma piltide kaudu, ning tema Sirlega omakorda enda piltide abil. Õieti ei suhtle Sirle vaid temaga, vaid teistegi oma lähedastega ning kõigiga, kel on võimet aru saada, kuid paraku lihtsalt ei mõista keegi peale Pikse Sirle kunsti, tema ainukest suhtlemiskanalit. Vähemalt nõnda Pikne uskus. Neil kahel oli välja kujunemas oma keel, grafiti-keel, side Pikse ja Sirle vahel, siinse maailma ja teispoolse vahel. Ning see keel oli kõrvalseisjatele täiesti arusaamatu. Päril arusaadav ei olnud see kaugeltki ka Piksele, kuid ta muudkui õppis ja muutus uues keeles üha vilunumaks.

Nende suhtlus ajapikku intensiivistus, kuigi seda väljapoole väga näha ei olnud, sest nii Pikne kui „Sirle“, kes iganes too siis ka tegelikult oli, tegid oma pilte pigem kõrvalistesse kohtadesse. Pilte kogunes, nad muutusid meisterlikumaiks (eriti Pikse omad; „Sirle pildid“ olid fantastiliselt head niikuinii algusest peale) ning arusaamatumaks. Seejuures pühendus Pikne oma tontlikule suhtlusele niivõrd, et ei saanud

SVEN VABAR

enam oma muude kohustustega hakkama ning lasti vaatamata ta lähedaste pingutusele lihtsalt töölt lahti – hoolimata sellest, et ta töö kunstimuseumis käis üsna lõdva graafiku alusel ja oli kõike muud kui kontimurdev. Veelgi kurvem oli, et Pikne käis nüüd väga harva kodus ja ema juures ning ei suhelnud eriti sõpradega, kui nood teda ennast just kuskilt tühermaalt või pargist üles ei leidnud. Kodus ja tööl ei olnud Piksel Sirlet. Sirle oli kõikjal linnas – sildade all, maha jäetud majades, supermarketite taga, prügimägedel, Hiinalinna garaažide labüridis. Ning Pikne tahtis olla vaid Sirle lähedal, õieti Sirle keskel, Sirle sees. Kogu linn oli Pikse jaoks sirlestunud. Pikse koduks ja intiimseks sfääriks oligi linn, ta tundis end hubaselt avalikes kohtades, mitte-kohtades, eikellegimaadel. Hoopis inimeste kodudes tundis ta, et on võõras ruumis.

Kui asi olnuks päris halb; kui Pikne muutunuks hullumeelseks, inimpeglilikuks; kui ta ei kandnuks enda välimuse eest hoolt ja kippanuks asotsiaalistuma, siis olnuks ehk tark mõte ta ikkagi vaimuhaiglasse panna. Kuid keegi ei tahtnud Pikset – haritud, tarka ja loomingulist inimest – loovutada tänapäeva psühhiaatriat valitsevale tuimestavate tablettide koolkonnale. Ja pealegi ta ei asotsiaalistunud sugugi. Ta suhtles endiselt oma ema ja sõpradega meeldival ja sõbralikul viisil, ehkki tegi seda harva. Ning oma välimuse eest hoolitses ta ehk isegi rohkem kui päris-Sirlega koos elamise aegu. Võibolla tahtis ta kõikjal linnas tema ümber olevale vaimlikule Sirlele meeldida. Ta riietus päris stiilselt ja pani rõhku väikestele nüanssidele. Ta ei olnud siiski mingi ülikonnaga vanaaegne dändi; ta riietus tavalise tänapäeva noore inimese kombel, kuid kandis vahel kaabut, liibuvapoolset velvetpintsakut, kitsaid teksasid jne. Pesemas ja vahel söömas käis ta oma kodus ja ema juures, kes kinnisvaraärinaisena oli võrdlemisi jõukas inimene ning maksis endiselt kinni Pikse korteriüüri ja toetas teda rahaliselt igal muul moel.

Mis Pikse ema ja sõpru eriti rahustas, oli asjaolu, et Pikne muutus tasapisi rahulikumaks ja õnnelikumaks. Ta ju ikkagi tundis, et saab lin-

nas hulkudes ja grafiti teel suheldes Sirlega taas koos olla. Keegi ei sõandanud seda täielikult uskuda ning üldiselt normaalsed inimesed muidugi arvasid, et Pikne on ikkagi suurest murest veidi metsa poole ja peab enda ning Sirle eest pildikesi joonistades tegelikult iseendaga dialoogi, kuid Pikse taasleitud meelerahu oli fakt ja tal lasti nõnda olla, sest midagi muud teha ei annud. Ainus asi, mis eriti Pikse emale muret tegi, oli muidugi võimalus, et Pikne ööd ja päevad linnas hulkudes mingite pättide kätte satub. Väga tõenäoline see aga polnud, sest Pikne oli tuntud kui suurepärase suuvärgiga mees, kes oma sõbralikkuse abil oli vahel kõrtsis sattunud jutu peale ja leidnud ühise keele täielike kriminaalidega. Pealegi oli ta üsna suurt kasvu ja oskas enda eest ka füüsiliselt seista.

Ja nõnda siis elaski Pikne vähemasti aasta aega oma moemehest hulkuri elu; stiilse, peenetundelise asotsiaali elu. Tal olid head ilmas-tikukindlad riided, ta telkis linnaparkides ja linnaäärsetel eikellegi-maadel, kasutades külmal ajal kvaliteetset talve-magamiskotti ja võimaluse korral tehes endale matkatarvete kauplusest ostetud gaasipriimusel sooja süüa. Ta laveeris targasti suvaliste pättide ja joodikutega suheldes, kes temaga oma tigidas hingeüksinduses kontakti otsisid, ning kemples politseiga, kes muidugi olid sunnitud tema ikkagi legaalselt aktsepteerimatule elustiilile vastu astuma. Samas aga õppisid väikse linna võmmid teda kiiresti tundma ning said aru, et midagi tõsiselt ohtlikku ta kellegi suhtes ette ei võta, ning vaatasid võimaluse korral läbi sõrmede tema lubamatutele ajutistele elupai-kadele ning seadusevastasele, kuid kaunile tänavakunstile. Vahel ööbis Pikne ka mahajäetud majades, pargipinkidel või lageda taeva all muruplatsidel. Kuidagimoodi oli tal erakordselt tugev tervis. Võib-olla andis talle jõudu teadmine oma armastatu lähedalolekust. Vaid talviti, kui ilm päris pörgulikult külmaks läks, ööbis ta vahel ema või sõprade pool.

Tema ja minu ühine sõber rääkis mulle ka, et ajapikku ei suhelnudki Pikne Sirlega enam ainult grafitite teel. Salapäraseid sõnumeid Sir-

lelt hakkas Pikne saama ka täiesti juhuslikest detailidest linnas – üritustekuulutustelt, liiklusmärkidelt, vist isegi linnaelanike nägudelt ja riietelt. Kõik see meie jaoks harilik linna argipäev tähendas Piksele hoopis midagi muud, ta luges sellest välja midagi olulist keeles, mis oli teada vaid talle endale ja mine tea, ehk siis ka Sirlele. Kuid grafiti jäi neile oluliseks suhtluskanaliks ka edaspidi; vägagi ilusad, huvitavad, väärtuslikud ja samas täiesti arusaamatud grafitid muudkui ilmusid üpris ootamatutele ja varjatud pindadele, mis kuulusid – sedavõrd kui kõik inimesed neid potentsiaalselt näha võisid – kõigile ja eikellelegi. Pikse kaunis, kummaline, hullumeelne ja seadusevastane lugu levis vaikselt inimeste hulgas, kes seda hinnata oskasid. Sellest kirjutab Raimu Hanson Tartu Postimehes ning see levis rahvusvahelises grafiti-meedias. Tartusse tuli isegi mingi hispaanlasest grafitispetsialist, -kunstnik ja blogija, kes Pikse üles otsis ja temaga intervjuud teha üritas, kuid Pikset kuidugi ei huvitanud grafiti kui selline. Intervjuud ei andnud ta ei Raimule, hispaanlasele ega kellelegi teisele. Tema kunstnikustaatus ja tundus olid talle pigem takistuseks. Ta ei teinud kunsti. Sirle võibolla oli kunagi „teinud kunsti“, kuigi ka selles ei saa enam tagantjärele kindel olla. Pikne suhtles oma armsamaga. Nagu keskaegsed maalikunstnikud ja arhitektid, kes ei loonud mitte inimestele, vaid Jumalale, nii elas ja lõi ka Pikne Sirlele, kellel oli teda seal kuskil teisel pool kuidagimoodi väga vaja. Ning kui Pikne sellest kõigest kellelegi rääkis, siis vaid paarile lähimale sõbrale ja neilegi väga põgusalt, sest keegi ei saanud õieti midagi aru. Kuid oma üksildasele, pealtnäha ebanormaalsele ja kõledale elule vaatamata oli Pikne alati sõbralik, rahulik ja naljahimuline.

Aga lõpuks läks ikka nii, nagu tegelikult kõik salamisi millegipärast olid kartnud, isegi ette aimanud, nagu tagantjärele ennast pettes targutati. Piknegi kadus ära. Enam ei olnud teda kuskil. Teda ei nähtud enam linna peal. Taas otsiti teda kõikjalt politseinike, sõprade ja vabatahtlike poolt; väga entusiastliku omaalgatusliku otsimisaktsiooni panid püsti Eesti grafitikunstnikud, kelle jaoks oli Piksest – ja tema kaudu

veelgi enam ka Sirlest – saanud legend ja eeskuju. Pikne inspireeris oma tegutsemisega ilmselt päris mitmeid noori inimesi sugugi mitte lihtsalt seinu sodima, vaid täie pühendumuse ja tõsidusega tänavakunstidega tegelema. Paraku teda ei leitud, nagu tema sõbrad olidki aimanud, kuigi polnud muidugi tahtnud seda endale tunnistada.

Aga tema pildid ilmuvad ju seintele edasi! Tänapäevani välja! Ja mitte ainult tema, vaid ka Sirle omad! Mõnikord on need ka „koostööprojektid“, millel on äratuntavad mõlema kunstniku stiilid. Ja ikka leidub neid pigem varjatumates kohtades, kus neid käivad otsimas ja oma jahmatuseks ning õnneks ka leidmas mõlema kunstniku lähedased ning austajatest grafitihuvilised.

Pärast ebaõnnestunud otsimiskampaaniaid politsei neilt grafititelt mingeid juhtlõngu leida ei ürita. Nende jaoks on asi selge – igaüks võib teha grafitit. See on eikellegikunst, anonüümne kunst. Ilmselt juba keegi uus inimene või ka mitu inimest jätkavad Sirle ja Pikse alustatud stiile, arvab politsei, kes on muide grafiti suhtes märgatavalt tolerantsemaks muutunud.

Ja neil võib olla õigus. Ehk tegi keegi kolmas Sirle stiilis grafitteid enamvähem sellest ajast peale, kui Sirle kadunuks jäi, ajades nõnda segadusse nii Pikse kui tema sõbrad? Võibolla tollest salapärasest võõrast, kes mingil põhjusel pühendus Sirle tänavakunsti jäljendamiselle, kogu jama alguse saigi? Ehk on too võõras isegi seotud mõlema kadumisega? Ning tema see siis ongi, kes nii Sirle kui Pikse pilte linnas edasi teeb? Kes see „keegi kolmas“ võiks ja saaks olla? Kas inimene? Või hoopis linn ise?

Sest Sirle ja Pikse sõpradel – ja tänu nende kahe väljapaistva inimese kunstile ka paljudel teistelgi linlastel, kel neist ja nende loost ehk aimugi ei ole, aga kes nende grafitteid hinnata mõistavad – on nüüd samasugune tunne nagu Pikel pärast Sirle kadumist. Neile näib, et grafitite autorid on kõikjal nende ümber, on linnastunud, linnaga üheks saanud. Linn ühes oma salapärase märkidega nurgatagustel seintel on nüüd teistsugune, on elusam, ta on uus ja võõras. Linn

suhtleb nendega. Enam pole selles kahtlust. Võibolla tunneb linn nende vastu isegi poolehoidu. Tuleb ainult osata märke lugeda. Tuleb hakata õppima uut salakeelt ja -kirja nagu kunagi lapsena – mitte ainult passiivselt märke ja tähendusi vastu võttes, vaid aktiivselt tõlgendades, ise tähendusi nüansseerides ja juurde luues. Õieti pole see ratsionaalne keele õppimine, vaid intuiitiivne keele loomine – koosloomine ühes linnaga. Linna loomine, maailma loomine.

Mulle meenub Valdur Mikita raamat „Äparduse rõõm“, milles autor kirjeldab erinevaid „loodusmänge“, mida harrastavad mõned põlisrahvad. Need on õieti keelemängud, milles olemasolevat keelt ei rakendata maailma tõlgendamisel, vaid keel luuakse nende mängude käigus maailmaga suheldes aina uuesti: „Võibolla üks meeldejäävamaid loodusmänge, mida mulle on kirjeldatud, pärineb ühelt vanalt pärlipüüdjalt Mahua saarelt. Liivale tõusuvee tee näoga loojuva päikese poole joonistatakse ring, millesse tõmmatakse sõrmedega mõned kujundid. Iga märk tähistab ühte kindlat häälitsust (silpi) või mõttetut sõna. Tähering on selleks, et hoida oma tähelepanu ühel kindlal asjal. Inimene pöörduv mere ja päikese poole ning hakkab proovima mõttetuid lalinaid, leidmaks oma loitsu või palvet. Kui tekib tunne, et laul on leitud, korratatakse seda seni, kuni tõusuvesi pühib märgid liivalt. Sellega on inimene puhtaks saanud, vesi tema sõnad vastu võtnud.“

„Ma ei teagi, miks see lihtne päevalõpurituaal nii erakordselt kaunis tundub. Selles on mingi tasakaal, mis sageli puudub kunstiteostes, mida olen püüdnud nautida ühe või teise institutsiooni pihtide vahel. Selle kunsti jaoks ei ole tarvis peaaegu mitte midagi, lihtsalt tõusuvee ja algelise keele, ürglooduse ja alles tekkiva kultuuri kokkupuudet.“ (Valdur Mikita, „Äparduse rõõm“, Tartu: 2000, lk 153–154).

Võibolla õnnestub sarnasel viisil ka linnaga suheldes jõuda lähemale linnale, lähemale Sirlele ja Piksele ja nende kadumise saladusele. Mida kõike linnal meile öelda võib olla. Ja mida kõike võib meil olla linnale öelda. Kuid me oleme veel päris alguses. Õieti me oleme alati,

igal hetkel päris alguses. Linnaga suhtlemise keelt tuleb alati aina uuesti luua, sest tõusuvesi tuleb vääramatu järjekindlusega. Ja pühib meid ära. Peaasi on seda mitte unustada.

Jaak Tomberg

Faddei Bulgarini
kümme soont

1. Ohutu võimaluse paratamatu üleolek

Sel teravhämärasse õhustikku ja rahututesse rahvamassidesse uppunud õhtupoolikul ajab Grey end juba kuuendat korda poriselt asfaldilt püsti. Ta peab seda tegema kiiresti, sest iga järgmine moment, iga viivitatud sekund võib teda uuesti pikali paisata. Need tänavad ei halasta iialgi – väiksemgi hiljaks jäänud instinkt või refleks maksab siin rängalt kätte. Grey teab, et selles linnas pole kunagi ruumi – pole kunagi aega.

Neli sekundit tagasi tahkestas linn tema ümber uuesti inimesed. Eriiline tunnetus, mis lubas tal haarata hoonete piirjooni ja objektide paigutust, haihtus äkitselt õhku ja asendus halvava löögiga kuklasse. Kellegi kollane spordikott polnud oma ettemääratud trajektoori muutnud, kontakt selle sisse peitunud tahke ja raske esemega niitis Grey ilma igasuguse vastupanuta jalust maha. Ta prantsatas vaikides põlvili ja saadud valuaisting halvas reaktsioonivõime veel üheks hetkeks, mille vältel jõudis järjekordne spektraalne tundmatu temast üle kõnvida.

Nüüd on ta püsti ja liigub rahvamassiga samas tempos. See on sellel tänaval ühest kohast teise jõudmiseks ainus ohutu võimalus; võimalus, mille paratamatut üleolekut ta peab mõneks loetud momendiks alistunult tunnistama. Ta on tahkestunud ja järjekordne katse tungida linna fluidaalsesse olemusse on läbi kukkunud. Eksimused tulevad nendel tänavatel kergelt ja lähevad alati väga kalliks maksma.

Grey teadvustab seda. Tema põlvekedrad on põrutada saanud, varvastest on millegagi üle sõidetud, üks seljalülidest tuikab teatud asendis teravalt valutada. Südamas neab ta neid kannatusi – miski ei õigusta nii jõhkrat käitumist inimese kallal, olenemata tema soovimatusest sobituda – aga ta surub need sellegipoolest maha. Ta ohkab

JAAK TOMBERG

ja sellesse ohkesse väänduvad heeliksina kokku kummaline katarsis ja väljapääsmatu raev. Grey teab: tal on oma eesmärk – mingi seisund, mingi häguselt tajutav lõppsiht – ent tal pole seda nüüd enam milliganagi võrrelda.

Selles pealesurutud kindlustundes meenuvad talle mõned varasemad eesmärgid, kuid need on liiga kauged, liiga hägused, et neile tähendust või tähtsust omistada. Läbipaistev hall naisevaim, mis Greyle ikka ja jälle kõrgel hoonete vahel perifeerselt viirastub, on talle midagi linna hinge sarnast, ainus irratsionaalsuse ja algimpulsi avaldumisvorm selles meeletus liikumiste loogikavoos, kus loodust asendab kultuur – too teine loodus. Ja ometi tundub ka see türannopolise üleloomulik karnevalikummitus – nagu hiiglaslik hologramm – mõnikord mingit moodi ratsionaalsena, justkui oleks tegu linna enese igatsusliku karjatusega kaotatud asjade seisu järele. Haarata see vaim oma tunnetuskeskmesse ja lasta sel ennast absoluudini läbistada – see on ainus asi, millest Grey praegu tõeliselt hoolib.

Grey teab linna kohta kõike peale tema nime, selle kõige asjakohastuma tähistaja. Ta teab kõiki tänavaid, nende paiknemist, nende miljöölist ilmet; kõiki maju, asutusi, puisteid, parke, väljakuid, otse- ja pagemisteid; ta teab kõiki turismiobjekte, ehkki eelistab neid mitte tähele panna. Ta tunnetab erinevate kohtade liiklusvoogusid ja liiklustihedust, tunnetab kohtadevahelise ruumi ängistavat vaakumit. Ta tunnetab, kuidas teatud konkreetsetel inimestel on tendents olla teatud aegadel teatud kohtades ja kuidas mingid kindlad ehitised muudavad teatud aja jooksul teatud viisil oma kuju. Ta on peaaegu absoluutselt teadlik kõikidest ruumilistest muutustest selles linnas, ilma et peaks olema nende vahetuks tunnistajaks.

Kuid ainus asi, ainus konstant, mis ei lase end lõpuni haarata, on see hallikas õhku tahkunud tont. Tema muutumist ei saa haarata, sest ta ei muutu kunagi, ja selle tõdemusega on Grey nii mõnegi korra käpuli käinud.

Aga ta on otsustanud sihikindlalt edasi proovida, sest keeldub uskumast, et siin linnas saab eksisteerida miski, mis ei allu tunnetuslik-kuse kompivale kontrollile. Ja veel enam – ta ei suuda uskuda, et see mittemõistuspärane asi on ainus, mis kunagi ei muutu. Ta võtab seda kõike kui võitlust, milles on lõpmatu hulk ajutisi tagasilööke. Ta võitleb linnaga, ja linn võitleb vastu.

Mõnikord, kui Grey sukeldub millegi juhusliku ajal oma otsingutesse liiga sügavale sisse, murrab ta läbi ühte teise kohta, mingisse ebatavalisse, harilikult tajumatusse maailma, kus kõik kontuurid on selgepiirilised ja iga objekti tähenduses seguneb häirimatult ja üheselt mõistetavalt nii idee kui ka funktsioon. Ta teab, et see maailm on mis tahes kujul igas inimeses olemas, ent vähesed jõuavad selleni, sest see on liiga põhiline, liiga olemas, et sellesse ilma äärmise pingutuseta kohale jõuda.

Ta istub lennukis, mis on just käivitanud oma reaktiivid, et atmosfääri kõrgematesse kihtidesse söösta. Lennukis on viisteist kohta, millest enamik on alati tühjad; seal on ainult paar-kolm perifeerset reisiijat, kellega ta kunagi ei räägi, kes on samavõrra üksinda kui tema, ning kes haihtuvad, kui neile otsepilk visata. Ta teab juba varasemast üksindust, mille see taevasse-sööst tekitab, ja see üksindus on absoluutne ja põhiline – see on puuduolek, millele on rajatud tema sisemine kese.

Kui lennuk on jõudnud kõige kõrgema kandva atmosfäärikihi peale, lülituvad mootorid läbistava jõnksatusega välja. Edasi toimub ainult hõljumine, vaikne staatika kümme tuhat kilomeetrit tunnis. Grey lihtsalt hõljub seal ja see on saanud talle laiemate asjade võrdkujuks.

Nagu oleks tema sama väike kui see maailm – too teine – millele ta nüüd alla vaatab.

Kui lennuk on langenud piisavalt madalale, et tihedamad atmosfäärikihid selle hõljuvat kulgu oluliselt takistama hakkavad, lülituvad mootorid uuesti sisse ja tulistavad kroomhalli sujuv-terava kere uuesti tagasi üles.

Aga praegu on ta siin, sel tänaval, väga kaugel tollest teisest kohast, kus ta end ainsana õigupoolest minana tunneb. Kõrghoonete peegelklaasid toovad tagasi kujutisi sadadest möödavilksatavatest inimvärelustest. Üks neist, nüüdseks kõikidest teistest eristamatu, paistab endale olevat Grey. Saanud hetkeks tahtmatult osakeseks sellest korallrahu meenutavast inimvoost, heidab ta endale liikumise pealt kiire pilgu. Tema riided – helebeež mantel, sinised Lee teksased, vana valge triiksärk ja mustvalged Avanti tennised – paistavad kohatult märgade ja poristena. Aeg on jälle kord loobuda ja neid vahetama minna.

Grey pöörab ümber nurga, väljub korallrahu vaiksest omakohasusest ning suundub Tigutorni poole, millest pärast väheste seal elanud inimeste korterite sundvõõrandamist oli juba aastakümneid tagasi saanud tühi ja tontlik, kuid märkimisväärne mälestusmärk entusiasmile, mille pidurdamatul teostumisel on selles linnas olnud inimkujutusvõimega iseäranis vähe pistmist.

2. Esimese lume linnud

Anna Kastani tänava kahetoalise puumajakorteri köögil oli väike kahekihiline pakettaken, mille välimine pind oli päeval (kui kesklinna gaasiline neon sellest otse läbi ei tulvanud) täiuslikult peegelpuhas ning väljastpoolt sissetungimatu. Ta ei teadnud, kes selle akna sinna paigaldada oli lasknud ja miks ei nähtud siis vajadust teisi aknaid välja vahetada. Võib-olla viskas keegi selle kunagi sisse; võib-olla olid raamid mädanema läinud või oli kellelgi raha ainult ühe akna jaoks.

Aga päevavalguses, mil klaasi pind seinatagust reaalsust sellele täpselt vastavalt tagasi peegeldas, hakkasid väiksemad linnud, västrikud, pääsukesed ja muud, mingil hetkel otsekuu hullunult ja hüsteeriliselt täie hooga vastu akent lendama. Igal sellisel juhul kostis terav kolksatus, akna kindel pind pidas ja lind kukkus uimase või surnuna maapinnale.

Aasta jooksul oli mitukümmend lindu niimoodi oma otsa leidnud. Anna ei koristanud kunagi nende surnukehi, jättis need hulkuvatele lihanäljas kassidele ning pühkis vaid kokkupõrke järel klaasi pinnale kleepunud halle sulgi. Mõnikord koju tulles ja akna alla köögilaua taha maha istudes märkas ta neid väikeseid, puhevaid sulgi – teravalt painavat märki sellest, et kolksatus oli vahepeal kostunud. Vahel, kui ta päeval magama juhtus, äratas see kolksatus teda unest, olles otsekuu traumaatiliseks teejuhiks üleminekul õrnast unest unetagusesse reaalsusesse. Linnud lihtsalt lendasid seal ümber, põrkasid kinnisideeliselt vastu klaasi ja lakkasid jõuetult olemast.

Ta oletas, et linnud nägid klaasi taga tegelikkuse tavalist jätku, ei tundud ära uue kultuuri igavesti peegeldavat tasapinda, mida illusioon kattis, ning söötsid paha aimamata ja ilma ühegi tundenõksatuseta sellesse, mis nende arvates oli harilik, asustatav ruum. Seepärast – olles kuulnud nii mõndagi kolksatust ja näinud paari surijatki – vihkas Anna alguses seda akent ja needis selle paigaldajat. Niisugusel võikal lõksul polnud tema silmis mingisugust õigustust.

Kuid paar kuud hiljem, olles üle saanud esialgsest ehmatusest ning viibides täielikus hämmingus iseene suutmatusest midagi ette võtta, muutus see kõik – kolksatused, kukkuvad linnud ja suletudid aknal – tema jaoks laiemate asjade võrdkujuks.

Sest ta tundis end ära, tundis end lendamas ja nägi end viimast korda vaadates esimest korda tõeliselt, enne kui mulje teda pöördumatult enesest võõritas ja laupkokkupõrge pildi eest ära niitis. Kas polnud see mitte tema ise, läbi elu, kes püüab pindmise helendava ekraani taga vertikaalset sügavust leida: tähendust, mis võrgutas sealt, aga mida seal tegelikult kunagi polnud... Kas polnud see tema, kes iga kord mingil väiksemal skaalal pea ees olematusse sööstis?

See võrdpilt ja luupainajalik iseene äratundmise moment muutusid õige pea paratamatuks vajaduseks, milleta poleks millelgi mõtet, ning ta istus seal köögilaua taga ja ootas lindude tulekut iga kord, kui soovis vähendatud ja enesevälisel tasandil korra surma kogeda.

Ja öö pakkus sellele leevendust. Öösel oli vaid linna keskmest tulvav neon, surisev valguskaja, mis muundas klaasi pinna segaseks äratuntavaks säbruks. See linde ei ahvatlenud.

Öösel linnud ei tulnud.

Ta istus laua taha ja võttis neelatusnõksatusega valuvaigisti sisse. Jõi vett peale.

Otse vastu klaasi, täiesti mõttetult, pea ees.

Ta istus selle laua taga selleks, et elada.

3. Tahke une tükid

Istvanil ei olnud juba pikki aastaid ärkveelus mingit pidet olnud. Pärast filoloogiaõpingute lõpetamist paistis tulevik tema ees pakkuvat talle liiga suurt hulka võimalusi ning ta ei olnud osanud nendega mitte midagi peale hakata. Ühed võimalused tundusid talle liiga ootuspärased ja ettemääravad – minna kusagile õpetajaks, kandideerida lektoriks või püüda midagi teaduslikult uurida – ning tal ei olnud energiat, et selle vooluga kaasa minna. Teised võimalused – kogu too kume ja anonüümne ükskõik mis, mis võis veel puhta vabaduse nime kanda – olid aga liiga ebakonkreetsed, et tal jätkunuks tahtejõudu ja enesekindlust ühestki neist enda ümber mingit pikaajalisemat selget tegelikust vormida. Igasugusel ühiskondlikul tegevusalal paistis teda juba eelvaates lämmatavat konkurents, igal ükskõik kui meeldival üdini individuaalsel tegevusel paistis aga puuduvat ühiskondlik pide, mille ta kah ei näinud hakkama saavat. Millisttahes võimalikku tegevust kaaludes mõtles ta igal sammul üle: unistusena meeldis talle kõik, aga teostumusena peaaegu mitte miski. Arstid ütlesid talle, et tal „puudub side tegelikkusega“. Lootust ei olnud, oli ainult jõuetus.

Nii oli ta juba kuus aastat elanud Vanemuise ja Kastani tänava nurgal, hoovi varjuva väikese maja teisel korrusel kolme pisikese toa ja ahiküttega korteris, ning veetnud suurema osa päevi, püüdes lihtsalt

magama jääda. Kui uinumine ei õnnestunud – selleks oli tal jälle liiga palju energiat – jalutas ta enamasti natuke Tähtveres või Tammelinna ringi ning proovis seejärel uuesti. Elamiseks vajalikku vähese raha teenis ta postiljonina – äkiline varahommikune ilmsiks-raputus ning mööda tühja linna ringi kõndimine ja lehtede laialijagamine andis töökäigu järgsele uuele unele mingi erilise kirkuse. Ta ei seganud kedagi ja keegi ei seganud teda – kõige vähem tema korterinaaber, keemiamagistrant Vovik, kes tundus ärkvelolevatest inimestest olevat too kõige rohkem ärkvel ning veetis seetõttu millegipärast just kodus õige vähe aega. Istvanil ei olnud mitte millegi jaoks jõudu ja kõikide märkide järgi võis selline elu lõpmatult kesta.

Ühel üsna igapäevasel hommikul, kui ta end voodist vastumeelselt istuli ajas, et seekordseks kirjakandmiseks valmis seada, pühkis ta näpuga silmadest sinna kogunenud rähma. Ta oli seda alati teinud, tal oli selline harjumus. Tõmbas sõrmega silma ja ninajuure vahelt läbi ning jäi uniselt põrnitsema helepruuni tükikest, mis sõrme otsa kleepus. See konkreetne tükike oli kuidagi läbipaistvalt kristaljas – ja mingi millimeetrise erkroheline värelusega keskmes. Kummaline, et rähm võib olla nii kirev, sattus ta mõtlema. Ja unustas selle.

Aga mõned päevad hiljem kordus kogemata midagi samasugust – suur rähmatükk väreles seest kaleidoskoopilise kirkusega. Nüüd oli seal lisaks helepruunile põhitoonile juba mitu muud värvi: rohelist, roosat, sinist. Ja ebaharilikult tugev kirkus, mis iseäranis silma hakkas. Ta pidi kiirustama hommikusi lehti laiali kandma, aga asetaski rähmatükikese enne seda hoolikalt lauanurgale, valge paberilehe peale. Tõepoolest lausa helendav.

Samal õhtul võttis ta julguse kokku – sellised asjad nõudsid temalt alati vähemalt esmast ennasteiravat tahtepingutust – ja koputas äsja koju jõudnud Voviku uksele. Ütles talle, et tahab talle midagi näidata. Ei öelnud, millega on tegu. Vovik tuli tema tuppa ja vaatas. Uuris oma keemiku pilguga lähemalt. Ütles, et see on mingi kummaline värviline

JAAK TOMBERG

kristall, mille kohta ta ei oska esialgu midagi täpsemalt arvata. Kostis, et peab selle mikroskoobi alla panema ja koolis laboris täpsemalt järele vaatama. Tõi kiiresti väikese kinnipitseeritava kilekoti ja tõstis tüki-kese pintsettidega sinna.

Järgmisel hommikul kogus Istvan enne tööleminekut silmast sama suure ja ehmatavalt väreleva tüki rähma. Sini-roosa-rohelis-kollane helkiv ollus. Nagu sünteesiksid tema silmad mõnd enneolematut, teaduslik-fantastilist mateeriat. Ta jättis ka selle rähmatüki lauanurgale, valgele paberile ootama. Läks tööle.

Õhtul tormas Vovik koju tulles koputamata otse tema tuppa sisse. Tal oli kaasas väike käsimikroskoop, mille ta sõnagi lausumata Istvani lauale üles seadis. Võttis taskust kilekotikese ja tõstis sealt rähmatüki pintsettidega mikroskoobile. Fokuseeris läätse paika ja lähendas okulaari. „Vaata seda.“

Istvan kummardus ja vaatas.

Tuba tema ümbert kukkus ära.

Ja ta seisis kandiliste betoonsammastega ääristatud pikas, kitsas ja külmas tööstusangaris, mida läbistasid neonroheline, -roosa ja -sinine välkvalgus. Mängis peaaegu madalsageduslik kume ja väristav droon – ta teadis, et seda stiili kutsutakse SubStance'iks, see oli miski, mis oli rohkem kui heli ja vähem kui muusika. Tantsupõrand oli täis liikumatult seisvaid inimesi, kes hoidsid teineteise suhtes alati umbes meetriraadiust vahet. Kõik nad vaatasid otsekui stoppkaadri liikumatus tardumuses ettepoole mingisse nähtamatusse punkti, ja pealtnäha oleks võinud arvata, et nad lihtsalt seisavad seal, paigale naelutatud, apaklikult vahet hoides ning justkui kedagi kaitstes nagu terrakotat-sõdalased, ehkki tema teadis, et nad tantsisid oma isikupärasel staatilisel moel ja et kui neid väga hoolikalt vaadata, mida ükski osalenu mitte kunagi ei teinud, siis võis näha, kuidas nad üksnes aeg-ajalt väga kiiresti korraks oma käsi või jalgu liigutavad, muusika ja valguse käes pealtnäha ainult kaadriks või paariks oma kohalt ära võpatavad. Ja ta

tundis siis end ise samamoodi selles iidsusest läbistatud reivisaalis tantsimas, võib-olla hetke, võib-olla igaviku.

Ja oli siis tagasi oma toas, Voviku toodud mikroskoobi kohal kummargil. Vovik vaatas talle äraootavalt otsa. Ja millegipärast teadsid nad kohe, mida tegema peavad.

Iga kord pärast ärkamist noppis Istvan silmadest sõrmega rähmatükke ja viis need mikroskoobi alla. Ning iga kord neid vaadates sattus ta üheks igavikuhetkeks mõnda teise maailma, mille kohalolu oli kirkam ja hõlmavam kui see harilik, lõtv ja igapäevane tema ümber. Nädala jooksul oli talle kogunenud üks viskoosselt voolav erksavärviline kõik-sus nagu mõnelt Dali maalilt, üks Tartu kohal lendamine, üks aeglane näljasurm mingis uue aja koonduslaagris. Aga oli ka palju segasemaid, sõnadega hoomamatuid episoode, mille jaoks kirjeldusvahenditest ei piisanud. (Vaidlus, mille sõnad olid inimkehad, mille suurus sõltus sõnade tähendusraskusest – lõpmatusse kahanevate servadega angaaritais inimesi, kus mõisted meenutasid sumomaadlejaid või rasvunud keskealisi mehi, ning nende vahel toimetasid vilkalt, lühiühenduslikus hüperreaalsuses pisemad inimesed ja lapsed: üks tohtutu ja äärmuseni kummaline inimestevaheline kihamine, mille käigus vestlus välja joonistus. Vaidlus kellega? Vestlus millest? – Sellest polnudki aru saada.) Igal õhtul näitas ta oma vastseid unenägusid ka Vovikule, olemaks kindel, et kogu see kurioosum ise omakorda mingi kummaline unenägu pole. Vovik oli hämmelduses. Katsetas ka oma rähmatükkidega, aga ei näinud neis midagi.

Kolmanda nädala lõpuks oli Istvanil neid tükikesi piisavalt, et neid teemade, meeleolude või miljöoilmete järgi kategoriseerima hakata. Vovik tõi talle terve hulga sentimeetrise läbimõõduga imetillukesi läbi-paistvaid kuupkapsleid, mis nägid välja nagu kingitus tulevikult, mille kujundamisse inimese käsi polnud enam sekkunud. Ta pani iga unenäo eraldi kapslisse, sildistas selle pealkirjaga ja tegi vihikusse märkme.

„Tahke une tükid,“ ütles Vovik kõrvalt vaadates. „Mitteteadvuse koloniseerimine.“ Pärast kolme kuud oli kapsleid viiekümne ringis. „Me peaksime nendega laiemal avalikkuse ette minema,“ arvas Vovik. Istvanile ei meeldinud see mõte. See tundus talle justkui sisimate ihade taktitundetu paljastamine, tema seesmise olemuse labasele väljanäitusele viimine. „Aga mul pole muud midagi,“ ütles ta tagasihoidlikult. „Need tükid on ainus huvitav asi minu elus.“ Kuid Vovik käis oma alatise ärkveloleku hirmuäratavas tõhususes talle kõvasti peale. „Aga sul võiks olla nii palju rohkem huvitavat. Mõtles, milline avastus see inimeste jaoks oleks. Sa vaata end – sa ainult magad siin päevast päeva, ei suhtle mitte kellegagi. Kannad varavalges ajalehti laiali ja norutad muudkui oma toas. Kui me teeksime nende tükikestega midagi leidlikku, oleks kogu su ärkvel-aeg samavõrra põnev. Saaksid lõpuks ometi siit voodist välja.“ Istvan tundis, et ta on alla jäämas. Selline enese eest seismine ei olnud tema loomuses. „Aga nüüd on ka see kõik väga huvitav. Ma ei taha voodist välja...“ Ent lahing oli ette kaotatud, sest Vovik tõi mängu argumendid, mis tundusid Istvani otsustest sõltumatud. „Pealegi, sul poleks sedagi, kui ma poleks sulle mikroskoopi toonud...“

Ja nad leppisid kokku, et esitlevad Istvani avastust, aga teevad seda rangelt Istvani parema äranägemise järgi. Istvanile ei meeldinud see, aga tal polnud jõudu, et mitte järele anda.

Vovik broneeris talle näituseaja Y-galeriis. Sõlmis galeriipidajatega konfidentsiaalsuslepingud. Otsis kokku kolm tosinat mikroskoopi, korraldas kõik ära. Istvan seadis kollektiooni valmis. Pani oma parimad unenäod mängu. Kolm saali: õndsuse saal, õõva saal, õgvenenud tegelikkuse saal. Näituse pealkirja võttis Vovikult: „Tahke une tükid“. Hämmastav, kui lihtne oli pakendada unenägusid. „Mõtles, kui kaugele me võime jõuda!“ värises Vovik oma automaadi-entusiasmis. „Nii kaua, kui me oma saladust kiivalt hoiame, ei oska keegi meid järele teha. *Kust nemad teavad, et me seda sõna-sõnalt võtame.* Sina lihtsalt hoolitse selle eest, et uusi unenägusid peale tuleks, mina hoolitsen kõige ülejäänu eest.“

Avamisele kogunenud parkümmend noort avangardisti olid momentaalselt pahvikslöödud ja sõnatud. Vaatasid kõiki eksponaate mitu korda – kummardusid mikroskoopide kohale ja kangestusid igäühe ees kolmekümneks sekundiks.

Tunne, mis valdab sind siis, kui vajutad hambad kokku ja need vajuvad takistusteta igemetesse.

Kui oled Tartus avastanud teleportatsioonivärvate võrgustiku ja võid hüpata Tähtvere pargist Ekraani kino ette, Trükimuseumi juurest restoran Kasekese katusele.

Kui sa tunned, et sul on nii palav, et süttid kohe põlema, ja su ema ütleb sulle, et sul on palavik, ning järk-järgult hakkab tegelikkus sinu ümbert ära kaduma, ja sa tead, et see on selle süü, et sul on palavik, ja kui tegelikkus on su ümbert täielikult haihtunud, saad sa ühe hetke veel ise olemas olla ja lakkad siis olemast.

Kui ärkad Pariisi rentslis, barrikaadide taga, ja tead, et juba kolm nädalat ei ole mitte midagi juhtunud, aga tunned kohustust uuesti valvesse minna, ja kusagil kõrgel kõrvalasuva maja neljanda korruse aknast vaatab sind keegi, keda oled kõik need päevad salamisi ihaldanud.

Kui tunned kuidagi füüsiliselt, et must ruut ei erine valgest taustast üldse kuigivõrd, et must ruut ja valge taust on üks ja seesama asi, ning neid lahutab ainult nähtamatu raam, minimaalne esiletõste, mida kehastab sinu enese olemasolu. Tunned seda, tunned, kuidas raamid kukuvad, ja taandud tagasi valgesse tausta.

Kui...

JAAK TOMBERG

Näitusel oli oodatult tohutu menu – mitte ainult Y-galerii publiku-rekord, vaid kõikide Tartu kunstigaleriide külastatavusrekord. Nädala lõpuks saabus massiliselt inimesi teistest linnadest, rahvast muudkui tuli ja tuli. Näituseaega pikendati kolme nädala võrra. Ilma, et keegi oleks teadnud, millega nende tükikeste näol on täpselt tegu, ei võtnud ikkagi kaua aega, kui see kuulutati uueks ennenägematuks kunsti-vormiks. Saabusid kuraatorid välismaalt ning tahtsid kollektiooni oma galeriides näidata. Vovik võidutses omas elemendis ja serveris Istvani kui eraklikku geniust. Sagis päevad otsa ringi, suhtles hommikust õhtuni erinevate uute kosilastega kunstimaailmast ning luges öösel patenteerimisseadust. Istvan pidi suure hulga intervjuusid andma, aga ei rääkinud Voviku karmi korraldust järgides midagi oma uue kunsti saladusest. „Vaata nüüd ennast,“ muigas Vovik Istvani suunas. „Aja-lehepoisist...“

Aga siis, kui näitusemenu esimene laine möödaski ja Istvanil oli aega rahulikult järele mõelda, jäi ta järsku õnnetuks. Ta seisis oma väikese toa uksele, aga see tuba ei tundunud talle enam omane ega hubane. Tõsi vana mina, kellega ta oli nii harjunud, tundus talle nüüd nii kättesaamatu, ja see uus, kes ta nüüd otsekui olema oleks pidanud, mõjus talle justkui mõnes geenilaboris valmistatud pahaloomulise kloonina, kes on tulnud temalt jõuga tema kohta võtma.

Ta avastas, et tal on raskusi magama jäämisega. Ja mis veel hullem – ta avastas, et kui ta ärkas, polnud tema rähmatükid enam üldse tahke une tükid, vaid tühine praht, lihtne kollane rämps. Ta ei näinud enam und.

Ta läks kööki, istus taburetile, pani küünarnukid põlvedele ja pea kätele.

* * *

Kolm päeva hiljem, kui ta oli hoovi läinud ning keeras parasjagu kuurilukku lahti, et uusi küttepuid üles tuua, lõi keegi talle raske puuhuluga

kuklasse. Hoop oli nii tugev, et ta kukkus kõhuli lumme. Ta püüdis end kiiresti püsti ajada, aga kangustus äkilises jõuetuses. Ta märkas silmanurgast, et Vanemuise tänava pool aia taga seisis furgoon, külguks lahti, üks mees selle kõrval seismas. Nägi, et Vovik lebab meele-märkuseta juba furgoonis. Siis viis teine hoop ta teadvuselt.

Kaheksa minutit hiljem astus Anne turu esoteerikaputka ette mustades kivipesuteksades ja pruunis lendurijakis läkiläkiga mees. Ta kummardus luugi juurde ja vaatas otsa kõhetule, halli peaga vanaldasele müüjannale.

„Keemik ja postiljon ei valmista meile enam muret.“

„Hästi. Teata kõikidele teistele kah.“

„Slavik läheb öösel galeriisse ja koristab kollektsiooni ära. Sinna ei peaks olema raske sisse saada.“

„Las ta võtab ka mikroskoobid, kui jõuab.“

„Jah, proua. Mikroskoobid oligi mu teine jutt – Nastja testis eile uut Zeissi. Ütles, et see on suur edasimineku. Tunne polevat enam nii staatiline, vaid rohkem *narratiivne*.“

4. Taskuraha

Sinisel polnud mingit põhjust end enam poisikeseks pidada. Ta oli mees ning seda tõestasid kaks asja: ta käis juba kolmandas klassis ning ema ütles, et ta on nüüd ainus mees peres. See, ja asjaolu, et suures peres pead sa alati mehe eest väljas olema, hajutasid tublisti tema kahtlusi. Ta polnud enam laps.

Tema vanem vend Roheline oli kah kunagi mehe eest väljas olnud, aga ta sattus selle eest vanglasse ja ema ütles, et nüüd pole temast enam mingit kasu. Selge see, mehe eest väljas olek on keeruline asi. Tuleb olla väga ettevaatlik, et mitte vanglasse sattuda. Tänaval tuleb olla kiire ja märkamatu, kodus tuleb kuulata ema sõna.

Emal sõnul polevat Sinise isa üldse mingi mees. Selles Sinine natuke kahtles. Ta oli ikkagi ju tema isa. Aga kindel on see, et tööl käimise asemel purjutamine ja linna peal hulkumine ei ole mehele väärilised asjad. Emal ütles, mis on: korralikult koolis käimine, oma sõprade ja õe Kollase eest hoolitsemine ning üldse pahandustest eemale hoidmine. Nagu juba öeldud – lihtne see ei ole.

Seevastu ütles Kollane ükskord, et temast saab kunagi tõeline naine. Emal ütles sedasama. Kas tõeline naine olemine ka sama keeruline on kui temal tõeline mees olemine, seda Sinine ei teadnud. See on naiste asi. Ka selles polnud mingit põhjust kahelda.

Sinine parajasti tegeleski mehe eest väljas olemisega. Ta teenis endale taskuraha. Riidekauplusest ja puuviljamehest mööda, kahe jalutava naise vahelt läbi, ümber galerii ees seisva rahvatropi, edasi põik-tänavasse. Seal läbi muusikapoe, juuksuri, pesupoe ja kohviku uuesti tänavale. Üle sõidutee. Uuesti läbi kiirustavate inimeste.

Viis tänavavahet eemal elas suures hallis majas vanamees, kes talle ülepäeviti toidu toomise eest hästi peale maksis. Majal oli kuusteist korrust, vanaonu elas viieteistkümnendal ja käis haige jala pärast vähe väljas. Liftid töötasid siin harva ja nendesse oli suurem tõenäosus kinni jääda kui kuhugi jõuda. Sinise töö oli nimekirja järgi poes käia ja kotti trepist üles vedada. Kui kott oli kohale toimetatud, libistas vanamees tema peopessa viiese, vahel isegi kümnese. Niisugusest taskurahast ei saanud ära öelda. Selle eest sai jalgpallikaarte.

Sinine oli tänaval tõesti kiire ja märkamatu. Kiire olla ei olnud keeruline – Roheline oli öelnud, et kui sa pole kiire, siis jääd sa alati kellelegi ette. Märkamatuks jääda oli aga raskem. Seda õpetas talle vanaema Laetia: kui tahad, et keegi sind ei märkaks, pead oskama õigesti vaadata. Kui vaadata kuhugi, kust keegi su pilku ei taipata, siis sind ei leita. Sinine oli korduvalt üritanud õppida õigesti vaatama, ent enamikul juhtudest lõppes see veidra jõllitamisega ning siis märkasid teda juba kõik. Niisiis otsustas ta, et märkamatuna püsimiseks tuleb olla lihtsalt piisavalt kiire. See ei olnud keeruline. Juba jooksis ta halli maja treppidest üles.

Talle meeldis see hall maja. Koridorid olid räämas ja räpased, aga Sinine teadis, et inimeste korterid on seest ilusad ja puhtad. Koridorid olid mustad lihtsalt sellepärast, et need polnud kellegi omad. Inimesed, kes siin magasid, ei pidanud neid oma koduks.

Sinine koputas viieteistkümnenda korruse koridori otsauksele juba neljandat korda. Ta ootas veel natuke, koputas uuesti. Katsus ust ja astus sisse. Ta ei pidanud seda ebaviisakaks. Äkki vanamees ei kuulnud tema koputust. Aga kui pole nimekirja, ei ole poeskäiku. Ja kui ei ole poeskäiku, ei ole taskuraha.

Vanamehe korter oli suur, avar ja segamini. Selles oli palju huvitavaid asju. Veidrad seadmed, suured joonised inimesest, klaasjast materjalist kujukesed, vanad raamatud. Laev pudelis – ta oli näinud, kuidas vanamees seda kunagi kokku pani. Mitu suurt puust plaati, mille peale oli kleebitud sadu kaubapakenditelt väljalõigatud joonte ja numbritega märke. Vanamees vist kogus neid. Kõik kogusid midagi.

Sinine kõndis vanameest otsides kõik toad läbi ja leidis ta kõige tagumisest, kus olid ainult pruunid, maast laeni raamaturiulid ja vana hiiglaslik kiiktool. Mingi magus lõhn hõljus kõikjal õhus. Vanamees istus kiiktoolis, uhke meremehekuub seljas, ja paistis magavat, üle pea kammitud juuste ja pika halli habemega pea kuklasse vajunud ning üks puidust plaat nende triipkleebistega süles. Sinine kõnetas vanameest. Ei midagi. Kõnetas uuesti. Ikka ei midagi. Vanamees ei paistnud isegi hingavat. Sinine läks arglikult lähemale, sakutas vanameest vasakust käest ja kõnetas teda uuesti, valjemini. Vanamees võpatas äkitselt ja haukas ahnelt õhku sisse, otsekui poleks ta ammu hinganud. Avas silmad, vaatas Sinise poole. „Poiss, sina siin,“ ütles ta justkui ehmatusega ja unesegaselt. „Oota natuke.“ Sinine astus sammu tagasi.

Vanamees võttis vasakust taskust kaks imelikku plastmasskapslit ja keeras neilt korgid maha. Võttis midagi läbipaistva kiletüki sarnast oma paremast silmast ja asetask selle kapslisse, rohekat karva vedeliku

sisse. Tegi sama vasaku silmaga. Keeras kapslitele korgid peale, pani nad vasakusse taskusse tagasi. Tõstis puitplaadi sülest kiiktooli kõrvalle ja tõusis püsti. Vaatas Sinisele oma helesiniste silmadega otsa.

„Poiss, täna ei ole mul poest midagi tarvis.“

„Ah nii,“ ütles Sinine. „Ma tulen siis homme tagasi.“

„Oota. Ära veel mine. Mul on sulle hoopis tähtsam ülesanne. Kui aitad mind, saad mitte ühe, vaid viis kümnelist.“

„Mis ma tegema pean?“

„Aita mind trepist alla. Me lähme korraks jalutama.“

Sinine ei kõhelnud: viis kümnelist oli juba mehetegu. Ta aitas vanamehel mantli selga ja kingad jalga panna. Vanamees oli tõesti vana ja väeti ja aeglane, ja Sinine mõtles, kas ka tema on kunagi samasugune. Järeldas, et kui on, siis ainult sellepärast, et nii vanana pole enam tarvis kiire ja nähtamatu olla. Kiiruse asemel on siis midagi muud, mis on kindlasti parem ja tõhusam.

Vanamees lukustas oma korteriukse ning nad hakkasid trepist alla astuma, Sinine lasi vanamehel oma õlale toetuda ja aitas tal niimoodi jalga säästa. Kümne minuti pärast olid nad maja esiukselt väljas. „Kuhu me läheme?“

„Raudteejaama. Küll sa näed.“

Teekond oli pikk. Nooruse tänava tornide ja Lunini tänava vahel oli alati väga tihe liiklus, ema oli Sinisele öelnud, et uue teaduslinnaku ümber oli meelega palju suuri elumaju ehitatud: niimoodi polnud inimestel sinna kaugel tööl käia. Vanamees kõndis aeglaselt ja visalt. Kulus tükk aega, enne kui ta oma jämeda häälega rääkima hakkas.

„Kui ma sinuvanune olin, või isegi noorem kui sina, meeldis mulle väga raudteejaamas ronge vaatamas käia. Ega ma seda ise hästi ei mäleta, aga ema ütles mulle. Ma olin iga päev nõudnud, et keegi mu ronge vaatama viiks. Vahel viis mind vend, vahel isa. Pärts iga päev ei olnud neil mahti, aga me käisime päris sageli. Ma olin lihtsalt seisnud seal, perrooni peal, ja vaadanud tundide viisi ronge. See oli nii ammu, et siis polnud rongiliiklus veel nii tihe. Enamiku aega ma uurisin seis-

vaid ronge, aga vahel sattusime peale, kui mõni tuli Petserist või Valgast või Tallinnast ja jäi jaama seisma. Eriti vedas siis, kui sattusime Moskva või Minski rongi peale, mida nimetati tol ajal Tšaikaks. Need tulid tuhisedes jaama, väike vedur vedas jõudsalt õige mitut vagunit. Ja vahel väga harva manööverdas jaamas ka auruvedur, aga ega sina vist ei teagi, mis see on. Ma võisin neid ronge aina vaadata ja vaadata ja lõpuks pidi vend või isa mind kättpidi koju tirima, sest neil polnud rohkem kannatust. Ja talvel hakkas neil seal külm – isa meenutas veel siis, kui ma juba täiskasvanud mees olin, et minul oli siis kõige paksem kasukas ja mul ei hakanud kunagi külm, mul polnud häda midagi.“

Vanamees naeratas selle meenutuse peale. Sinine ei osanud midagi öelda. Talle meeldisid rongid, aga tundus imelik neid eraldi vaatamas käia.

Vanamees kiirendas raudteejaama lähenedes sammu. „Mul tekkis kange tahtmine neid ronge veel korra näha. Vaadata, kuidas nendega nüüd on.“

Nad kõndisid üle Näituse tänava jalakäijatesilla ja keerasid paremale, jaama poole. Jaam kihvas rahvast, kuus perrooni kubisesid saabuvatest ja lahkuvatest rongidest. Katkematu sagin. Nad jõudsid esimesele perroonile viiva trepini ja Sinine lasi vanamehel raskemini oma õlale toetuda, et tal oleks lihtsam üles ronida. Kui nad olid perroonile jõudnud ja paarkümmend sammu edasi astunud, jäi vanamees äkitselt seisma. „Siin, vaat siin ma seisingi!“

Aga praegu ei olnud siin üldse lihtne seista. Rongid muudkui tulid ja läksid ja inimesed nügisid neid alatasa, nii et neil oli keeruline isegi paigal püsida. Vanamees raputas lõpuks ohatas pead.

„Seda ma arvasingi. Palun, lähme nüüd tagasi.“

„Aga sa tahtsid ju ronge vaadata. Ma võin oodata, mul on aega.“

„Paljugi, mis ma tahtsin. Lähme nüüd tagasi, siis saad oma kümnelised.“

Ja nad läksid tagasi, ja vanamees mõjus raske ja nukrameelsena ja ei öelnud terve tee vältel mitte ühtegi sõna. Sinine aitas tal ilusasti

viisteist korrust üles ronida, aitas tal esikus kingad jalast ja mantli seljast ja talutas ta tagatuppa, kiiktooli istuma.

Vanamees võttis paremast taskust korraliku rahapataka ja luges sealt kümme kümnelist Sinisele peo peale. „Võta need ja mine nüüd. Ja ära sa enne tagasi tule kui järgmisel reedel.“

„Aga kes sulle siis vahepeal poest kraami toob?“

„Ära muretse, küll minu eest hoolt kantakse. Mine nüüd, mine juba.“

Sinine vaatas korraks vanameest ja siis kümnelisi oma käes. Pöördus minekule. Ta oli enam-vähem kindel, et ei saanud aru mitte millestki, mis just juhtunud oli. Maja eesuksest välja jõudes luges ta raha veel korra üle. Tõepoolest, kümme kümnelist ja ei mingit kiirustamist – vaat see oli juba meheteenistus. Ema on kindlasti õnnelik.

* * *

Vanamees pani rahapataka tagasi paremasse taskusse ja võttis siis vasakust uuesti valged kapslid. Kruvis kaaned pealt maha ja pani kummasegi silma läätse. Ootas, kuniks läätsed tasase visinaga tema silmadele sobiva fookuskauguse sisse võtavad. Võttis paremalt poolt kiiktooli vineerplaadi, mille peale olid kleebitud triipkoodid. Otsis välja õige, ülevalt viienda rea vasakult kolmanda, ja fokuseeris sellele oskuslikult, silmi pingutades.

Ja oli oma väikese paksu kasukaga pakaselises tühjas Tartu raudteejaamas, kuhu õige pea oli sisenemas auruvedur kahe armsa vaguniga.

5. Sülearvutiüksindus („Alaskan Pipeline“)

Taevaskoja öödes – kui askeldada mõned päevad väikeses, metsa matunud majas, mille ruume valgustab piisav hulk küünlaid ning milles elades tuleb janu korral Emalättest vett tuua – valdab peale täieliku

eemaloleku sisemise tingliku harmoonia ning kõige selle, mida kunagi oli tarvis hakata looduseks kutsuma, paratamatult veel vähemalt kaks asja: tähistusäng ja deformeerunud kujutlusvõime eriline spektraalne läige. Mõelda siin, kus Uku Masing mõtles, aga mõelda hoopis teisel ajastul ja hoopis-hoopis teisi mõtteid. Sest nii kummaline kui see ka pole, mõjuvad just siin Taevaskojas LinnaTsooni kohta kirjutatud raamatud kõige kirkamalt. Just siin, kus vähemalt kilomeetri raadiuses pole ühtegi juhet (rääkimata nendest isearenevatest sinitetikavoogudest, mis iga tavalise arvutilaava tagant kunagi väljusid), ning kus ei leidu midagi sellist, mida looduse asemel tingimata kiusatuslikult loodusvarana peaks vaatlema, tunduvad mõtted tehnoloogias (KaameraSilmast, KarmaProteesist jne) nagu nuhtlusena kõige kutsuvamad ja ahvatlevamad.

Millal lakkasid inimesed elamast üksteise keskel ning hakkasid elama objektide keskel? Millal lõpetasid nad üksteisega või üksteisest rääkimise ning hakkasid rääkima suurepärasest miljööst või huvitava atmosfäärist: tollest materiaalse tasandi ja kommunikatsioonimaastiku sulami poolvirtuaalsest silmapiirist, mis agorafobilise musta auguna kõikjalt võrgutavalt viipab? Millal nihkus – nagu Debord küsis – kõik varem otseselt läbielatu täienisti representatsiooni valda? Leidub otsatul hulgal ja sadade lehekülgede pikkusi kultuurikirjeldusi, mis püüavad seletada, miks ma nendele küsimustele vastuseid ei saa: näiteks ei suuda ma omaenese minevikku sidusalt alal hoida. Uudistemeedia pagendab kõik sündmused minu ümbert võimalikult kiiresti ajalukku, kättesaamatuse sfääri, ning toimib ühiskondliku amnesia äraostmatu agendina. Pseudosündmused minu ümber paljunevad ning murdosad sekundist *mõjuvad nii nagu* neil oleks ajalooliselt määrav tähtsus. Ma tean tegelikult, et nii see ju ei ole, aga too „*mõjuvad nii nagu*“ mõjub ise tõelisemana, tõenäolisemana kui ükskõik milline „normaalne“ või „rahulikult kaalutletav“ tegelikkus, milleni mu mõte võib samuti jõuda. Jah, olen liiga nõrk, et tolle ülekiirendatud afektiga, tolle tõe relvitustava näoga mitte kaasa minna. Mingem siis:

need kultuurikirjeldused on rohkem sellesama kultuuri sümptomid kui mingi vähegi usutava lahenduse esildised.

Aegruumiline implosioon (psüühilise ajamõõtme tihendatus ja kõhnad kõrgtehnoloogilised taevatornid keset lõputut fantaasiavaest tühermaad) on kihistunud „mina“ plahvatuse peale (minu subjektiivsed, laialipihustatud, võõrandatud emotsioonid ja isiklikud eelistused, mida mulle vaatamänguliselt tagasi müüakse).

Tartu Kaubamajal oli kunagi reklaamlause: „Sinu hingega asjad.“ Vaatasin seda lauset ja afektiivne mehhanism, mille tõmbele ma üksnes õige harva järele anda suudan, kinnitas mulle: need on tõesti minu hingega asjad. Mingis mõttes ei ole paremat reklaamlauset, sest mitte ükski teine *slogan* ei varja oma allutusmehhanismi niivõrd hästi selle kaudu, et laseb sel täies alastuses kõigile otse välja paista. (Vist Jaanus Adamson osutas kunagi loole väikesest poisist, keda kahtlustatakse millegi varastamises, ning poiss lausub enesekaitseks: kui arvate, et mina varastasin, siis otsige mind läbi! Ning seepeale loomulikult keegi ei otsi.) Kultuuris, mis on sedavõrd vaatamänguliselt pea peale pööratud, on tõde ainuvõimalikult valesuse kaootilise struktuuri vahetades esilduv perifeerne välgatus: see ei asu kusagil representatsiooniderägastiku taga sügaval peidus, vaid on äraspidise pöördpildina *absoluutselt esil*. Nii on ka asjadega, millel on „minu hing“: see ei ole nii, et peaksin püüdma tunnetada, et „minu hing“ saab olla ka kusagil mujal kui ainult nendes asjades ning õige oleks kogu aeg keskenduda tollele millelegi muule; hoopis ja pigem peaksin ma püüdma põhjalikumalt läbi tunnetada asjaolu, et kusagil mujal „minu hing“ enam olla ei saagi, ma peaksin püüdma põhjalikumalt läbi tunnetada selle võika võõrandumise võimalikkuse tingimusi. „Need on minu hingega asjad“: *mingi* hääl tuletab seda mulle pidevalt meelde – hingetervik on tükikideks lõhustatud, tükid on võrdselt kõigile kättesaadavad ning need tuleb nüüd igasuguse tõenäosuse vastaselt just endale ükshaaval tagasi osta. Globaalne kaubandusvõrgustik on hingeosakeste CERN: põrgatagem neid hingeosi üksteise vastu veelgi kiiremini, sest võib-

olla niimoodi murrane välja mingisugusesse uude universumisse, kus hingetervikud hõljuvad ja põrkuvad aeglaselt nagu seebimullid mõnes uues ja seninägematus utoopilises puhke-epohhis.

Ainult natuke aega hiljem tuli Seppälä välja „Sinu hingega asjade“ temporaalse ekvivalendiga: „See hetk mahub kilekotti.“

Need kaks lauset kokku on nüüdisaegse võõrandumise aegruumiline koondvalem.

Ja Tartust on saanud Hong Kong.

Terve elu linnas elanud inimene hülgab selle väga harva täielikult: näiteks ütleb ta, et loodusest puudub fantaasia. Ja miks? Sest ta ei saa lahti harva otsetajutavast ja mingil teisel eksistentsitasandil värelevast vaimust, mis tegelikult kogu aeg tema vasakul õlal istub ja valetab: kujutlusvõimet läheb tarvis ainult hinge tagasi ostmiseks. Siit Taevaskoja rahulikust ja pimedast metsast, Hansukese ja Gretekesese maja juurest paistab selgemalt kui mujalt: kujutlusvõime on tootmisvormide vangistuses.

Sülearvutiüksindus: kultuurilise võõrandumise võitva külgetõmbe kõige täiuslikum konditsioon. Sülearvuti: piisavalt suur, et piirata ja hõivata piisaval määral füüsilist liikumist; piisavalt väike ja lubavalt multifunktsionaalne, et see mõjuks küllaldase ja atraktiivse proteesina. (Sülearvuti tõeline afektiivne eelis ei seisne mitte selles, et sellega saab peaaegu igale poole minna ja „peaaegu kõike teha“, vaid selles, et see just täpselt paras füüsiline vaev, millega teda vajalikku kohta nihutada, teisendatakse automaatselt ümber edasiseks pöördumatuks gravitatsiooniks sülearvuti enese suhtes.) Vangistades vaid õige pisut füüsi, paiskab see mu ilma igasuguse juhtmeta (kus ja kunas ma seda tahan!) kollektiivse alateadvuse mitteruumi (ma pole seal mitte üks, vaid justkui *kõigi* kõige vahetumas läheduses) ning laseb sümbolisel universumil mulle ilma igasuguste takistusteta materialiseerituna paista (sest kas mitte just seda ma ei tahagi, ja võimalikult palju ja tasuta, et oma võõrandatust korvata?)

JAAK TOMBERG

Sülearvutiüksindus kui minu ajaloolise päritolu hägustatuse ja minu sotsiaalse võõrandatuse võikalt täiuslik kompensatsioon: minu enese poolt sisustatud iseloomulade, millest on ühtäkki pöördumatult võimatu loobuda. Ning loomulikult on sülearvutiüksindus linliku olemisvormi mikrotasandi peegeldus, hiliskapitalistliku konditsiooni üks tuumstseene. Sest kas pole linn mõeldud just selleks, et inimene ei peaks enam iial seisma silmitsi oma seesmise, lahendamatu traumaaatilise tuumaga (nt oma päritolu paine, oma hinge ning vanade ülemvõimu ja allumise suhete liignähtavate manifestatsioonidega)? Kas pole linn see, mis elab, et inimene ei peaks ise elama?

Linn, nagu ütleb peaornitoloog, on tehtud unenägudest.

Ja selles on võimalik olla võikalt ja täiuslikult üksi.

Üksi – paremate laulusõnade kohaselt – nagu naftajuhe Alaskal.

* * *

Aga ka Tartul on oma Teine.

Kui suruda oma silmad kokkupõrkekindla klaasi plastist ja argoonist kihtide vastu ning vaadata aknast välja, terendab Tartu tagune tuumataevas. Oranž kummituslik kuma on laotanud end öise linna kaguosa taha, peegeldades oma spektraalse keha alastuses allpool toimuvaid pöördumatult enesekohaseid protsesse: seda veenvat teist loodust, mis võrgutavalt vallutab, seda plastmassist paradiisiaeda ilma õunte-ta. Miljööliste taustakihtidena meenuvad tuntumad klassikalised kirjanduslikud düstoopiad: Orwelli ja Huxley prognostilised metafoorid, Pynchoni tekstiline skisofreenia. Kogu linnaruumi saab kirjeldada nii segaduse ja „reaalsuse kao“ negatiivsetes terminites, aga ka pilvesoleku, kohese afekti ja pindmise vabamängu positiivsetes terminites. Nii paistab Tartu kui düstoopiline linn *par excellence*, kus heal uuel sajandil on võimule tulemas kokkuvarisenud tähistusahela kultuur, mille suhtes inimesed hakkavad käituma kui afektiivselt laetud skisofreenilised operaatorid. Identiteedikao võitev afekt, hämar abielu hauaga.

Ei piisa sellest, et teadvustada: oranži tekitavad Luunja kurgikasvuhoonete valguslambid (kas taevas pärlendaks, kui kasvuhoonetes viljeletak vesikultuure?). Sest tulemuseks on tahkestatud rohekas vesi, mille pakendil on potentsiaal elada üle paar tuumasõda. Kurgid on ulmeliselt aerodünaamilised, kuid millegipärast ei meenu sellele mõeldes „Star Treki“ positivistlik usk tehnokraatlikusse ideoloogiasse, vaid pigem „Alien“ ja see, kuidas seedetrakt võib osutada üsaks senitundmata eluvormidele.

Kolm nädalat tagasi oli Tartus ülelinnaline öine elektrikatkestus, aga oranži kuma see ei mõjutanud. Siit, kokkupõrkekindla klaasi tagant vaadates jääb mulje, et sellest on saanud olemuslik osake loodusest.

6. Pariisi postkaart

Ma olen väga kaua oodanud ja mõelnud, millal ja kuidas seda lugu kirja panna. Oodanud ning mõelnud seepärast, et ei ole lihtne sellele loole au teha: see lugu juhtub minuga ja see on võib-olla kõige hämmastavam lugu, mis minuga kunagi on juhtunud. Pean sellest kirjutama, sest mul ei ole enam muud võimalust.

(Tinglikult) tagantjärele paneb see ka mõtlema, kui harva üldse juhtub inimesega tegelikult lugusid kui midagi väljamõeldut – selliseid lugusid, mis tõesti on väga lähedal fiktsioonile, selliseid, mille puhul võib kindlapeale öelda, et tegu on millegi tegelikkusele vastanduvaga tegelikkuse enese pinnal. Järgneva kategoriseeriksin tõepoolest „minuga juhtunud loo“ valda selle väljendi kõige tõsisemas mõttes: juhtunu otsekui kutsub ennast jutustama, ei anna asu ega rahu, ei ole kodustatud enne, kui selle „toomaterjal“ on (sõna kaudu) lukku pandud.

Lisaks paneb see mind mõtlema sellele, et vajadus midagi loostada tabab mind tegelikult õige harva ning see saab olla ainult kahe tõsi- asja sümptom: minuga kas ei juhtu kuigipalju jutustamisväärset (ma

JAAK TOMBERG

näiteks ei tunne neid asju sellistena ära) või pole mul erilist loojutustamissoont, kalduvust või tõmmet oma elu lugude järgi seada või korrastada, või korrastada end lugude kaudu, mida ma välja mõtlen. Aga sel korral ei ole mul valikut.

Ehkki selle loo algne saamispaik on tegelikult Pariis, on see sellegipoolest minu Tartu-lugu – sest see „juhtub minuga“ Tartus, sest just Tartus juhtub selliseid peaaegu maagilis-realistlikke asju, mille vältel harilik tegelikkus muutub ülepeakaela hoopiski millekski muuks, mis tundub ühtaegu nii uskumatu kui ka ainuvõimalikuna. (Tartu on kindlasti Imedemaa – omaenese Ärtuemandate, Märtsijäneste, seente ja piipupopsutavate ussidega ning kassideta naeratustega isetoimiv karneval –, millele mõni Alice kindlasti kunagi ka väljastpoolt tunnistajaks satub.)

Minu sõbrad Anti ja Eik sõitsid 2009. aasta suveks Pariisi – mis eesmärgil või mida tegema, seda ei oska ma täpselt arvata, äkki tõlkima või kirjutama või niisama olema ja ringi vaatama. (Ja Anti ja Eik on kahtlemata vähemalt väga natuke samuti ühed Lewis Carrolli tege-lased.) Enne ärasõitu küsis üks neist, vist Anti, et mida nad võiksid mulle Pariisist tuua. Kuivõrd olin tol ajal palju välismaal viibinud ja seetõttu palju postkaarte kirjutanud, siis kostsin nii muuseum, endaga õieti arugi pidamata, et saatku postkaart. Ja nad sõitsid Pariisi.

Peaaegu kaks kuud ei kuulnud ma neist mitte midagi, ja ega ma õieti ka õhinaga postkaarti oodanud, sest too episood ununes õige kiiresti, või õigemini polnudki see piisavalt episood, et kuigi märkimisväärse jõuga meelde peaks talletuma. Siis aga, augusti alguses, leidsin ühel päeval oma postkastist kaardi, õine, tuledes särav Eiffeli torn peal ja suur kiri „PARIS“ selle all. Mõtlesin esmalt: kindlasti Antilt; ja alles seejärel: tore ju, kui oled öelnud, et saada parem postkaart, ja tema äkki saadabki.

See oli kõige parem postkaart, mille ma eales saanud olen. See oli turistlik meistriteos, kõikide turistipostkaartide *invariant ja ema* – ning

FADDEI BULGARINI KÜMMET SOONT

iseäranis nende postkaartide invariant, mis võiksid saabuda Pariisist. Kirjutan uhkusega selle teksti siia ümber:

„Kallis sõber!

Tervitan Sind võrratust maailmalinnast Pariis!

See on imeline kultuuride paabel! Ilm on võrratu!

Olen külasthanud rohkeid vaatamisväärsusi!

Mulle on osaks saanud võimalus praktiseerida kohalikku keelt, prantsuse keelt!

Ütleme näiteks: „Bonjour“ – see tähendab: „Tere, kallis sõber!“

Võõrsil on hea, kodus veelgi paremgi! Ootan pikisilmi taaskohtumist kallite sõpradega Eestis, kodumaal!

Suudlen Sind kahele põsele.

Sinu ustav sõber Anti“

Äge kaart, mõtlesin, tõeline turistipostkaartide paroodia. Panin ta laua peale ja sinna ta jäi ja ununes – lõppude lõpuks jääb postkaardi saamisest küll eriline tunne, kuid mitte nii eriline, et seda jalamaid kõigile kuulutama peaks. Ütlesin kunagi nii museas Antile, et saatku mulle postkaart, ja Anti saatiski – see on lihtsalt tore väike seik, mis olekski ju sinnapaika jäänud.

Aga kahe päeva pärast saabus uus postkaart. Eiffeli torn peal, „PARIS“ ülaservas. Seekord Eigult.

„Kallis kaugver!

Tervitan Sind võrratust maailmalinnast Pariis! See on silmipimestav kultuuride paabel! Olen külasthanud hulganisti vürtspoode, mille atmosfäär on olnud võrratu, nagu ilmgil! Mulle on osaks saanud võimalus praktiseerida kohalikku keelt, prantsuse keelt! Ütleme näiteks: „Bon-

JAAK TOMBERG

jour!" – see tähendab: „Tere, kallid sõber!" Võõrsil on hea, kodus siiski paremgi! Ootan kinnisilmi taaskohtumist kallite sõpradega Eestis, kodumaal!

*Suudlen Sind kahele põsele,
Sinu ustav sõber,
Eik"*

Seega justkui sama postkaart mõne minimaalse, teravmeelse detailierinevusega. Ma ei osanud siis veel kahtlustadagi, et olen kaasatud mingisse suuremasse ja hämaramasse, enesest sõltumatusse mängu. Kahe päeva pärast saabus juba kaks uut postkaarti, kummaltki üks. Struktuurilt samasugused, aga minimaalsete detailierinevustega. („Olen külastanud rohkelt avalikke käimlaid, mille atmosfäär on olnud võrratu!") Nüüd hakkasin aimama, et kõik pole sugugi lõppenud – Anti ja Eik olid minu kevadist nii-muuseas-ütlemist väga tõsiselt ja

sõnasõnaliselt võtnud. Postkaardid hakkasid tulema, mõnikord paari-päevaste vahedega, mõnikord iga päev, nii Antilt kui ka Eigult. See, et nad struktuurilt samaks jäid, aga detailiti erinesid („Kallis kauge kaim“, „Oleme külastanud paljusid rekreatsioonikeskusi, mille atmosfäär on olnud võrratu“, „Ootan pungilsilmi taaskohtumist kallite sõpradega“) tekitas kummalist muigvelsui ootust ja tegi sellest väga hea nalja.

Augusti lõpuks oli kohal tosinkond postkaarti ning ma mõtlesin, et hea küll, kohe te tulete Tartusse tagasi, siis ma veel teen teile selle nalja eest. Ja nad tulid, ja ma ei jõudnud mõne päeva möödudes nendega sellest veel juttugi teha, kui sain juba aru, et postkaartide laekumine sellega ei peatu, ning see sulges mu suu – kuidas vastata vääriliselt nii-sugusele žestile, iseäranis kui on tunda, et tegu on ühtaegu nii suurejoonelise nalja kui ka *tõsise viitsimisega*? Nii ma otsustasin, et ei räägi sellest nendega, isegi mitte kõige vähematki, kuniks postkaarte enam ei tule. Aga postkaarte muudkui tuli ja tuli. („See on hüperboolne kultuuride taimelava“; „Olen külastanud arvukaid pesumaju, mille atmosfäär on olnud võrratu!“) Oktoobri keskpaigaks vedeles neid juba üle kogu mu korteri, kirjutuslaual, elutoa põrandal, esikus aknalaul. Kui keegi külla sattus, küsis ta mult imestades, miks mul nii palju Eiffeli torniga Pariisi-postkaarte on. Harva, kui võtsin vaevaks seletada. Neid muudkui tuli ja tuli.

Kaardid hakkasid elama justkui omaenese elu. Kui talve saabudes neid suuremas koguses võrdlesin, jäi mulje mingist isetoimivast ja isepaljunevast risoomist või seeneniidistikust, mis endale minimaalse erinevusloome kaudu lisa toodab. Järk-järgult hakkasid neisse sugenema formaadivälised, mahakriipsutatud teisendid. („Mulle on osaks saanud võimalus praktiseerida kohalikku keelt, prantsuse keelt. Mõtlesin, muide, just sellele, mida Sa tookord rääkisid: Ütleme näiteks: „Bonjour!“ – see tähendab: „Tere, kallis sõber!“) Ning aeg-ajalt asendus ka Eiffeli torn millegi muuga: nõukogudeaegse maalisketšiga kunagisest EPA peahoonest Riia tänaval, fotoga Wilde ja Wilde'i skulptuurist, ning (iseäranis märkimisväärselt) kuninganna Elizabeth II peaga.

Aastavahetuse paiku hakkasin mõtlema, kui palju neid kaarte veel tuleb.

Siis kolksatas mu postkasti tilluke klaasist Eiffeli torni *replica*.

Elu atmosfäär Tartus hakkas minu jaoks transformeeruma fantastilise kvaliteediga unenäoks. Taaskord mõistatasin, kas peaksin selle üle juurdlema, „kuidas nad seda teevad“ – ise on juba tagasi Eestis, aga postkaarte aina tuleb. Aga ma ei teinud seda kunagi liiga põhjalikult. Otsustasin, et kui ma „tõe üle“ spekuleerima ei hakka (nad võisid neid ju korraga terve hunniku valmis kirjutada) ning neilt kinnitust ei küsi, on see lugu veel parem: ainult mitte välja selgitades ja seda kõike endaga juhtuda lastes teen ma sellele ettevõtmisele tõelist au.

2010. aasta kevade keskel, kui postkaartide sadu ikka veel lõppenud ei olnud, mõjus nende saabumine juba otsekui lõhe õhus, mille kaudu Lacani Reaalne sisse voolab. Igapäevane tegelikkus oli omandanud juba tõeliselt fiktsionaalsed jooned. Eisensteini „Ivan Julmas“ on stseen, kus tsaarile kallatakse kulda pähe: montaažiga vahelduvad kaadrid tsaarist, kellele kuld pähe kukub, ja teenritest, kes seda kandikust talle peale kallavad. Ent ühtäkki tekib montaažiloogikasse nihe: kandikult paistab kuld juba otsa saavat, kuid tsaarile kukub seda ikka veel eba-proportsionaalselt palju pähe. Niisugune ongi fiktsioon tegelikkuse pinnal, tõeline fiktsionaalne lugu: kandik peaks olema tühi, aga kulda üha kukub ja kukub. Ja nii oli see ka minu ja Pariisi-postkaartidega: Anti ja Eigu tehtu oli tõeline fiktsionaalne performatiiv.

Ühel 2010. aasta juulikuu päeval tuli mulle peale detektiivilik uurimiseufooria, mida võib võrrelda Umberto Eco „Foucault' pendliga“, kus meeletus lugemisnäljas filosoofiaraamatute toimetajad hakkavad seostama kõike loetut kõige muuga ja loovad oma peas vandenõudest läbistatud eraldi maailma. Ma dateerisin kõik postitemplid, et luua statistiline kuupäevajärgnevus. Leidsin paar anomaaliat: ühe postkaardi peal ei olnud ühtegi templit, üks postkaart oli saadetud Rio de Janeirost ning see kandis Brasiilia marki, ühe kaardi peal oli Eesti Posti tempel nädal aega varasem kui Pariisi tempel jne. Mõtlesin: võib-olla

ei mahuks need enam postkasti ära. Ma organiseerisin maja ette trepi peale suure eraldi kasti ja ütlesin, et pangu need sinna. Ma ei tahtnud alla anda, fiktsiooni purustada, Anti ja Eigu juurde minna ja öelda, et nad selle lõpetaks. Trepipealne suur pappkast täitus paari päevaga. Mul ei olnud postkaarte enam kusagile panna: kõik vabad raamaturiilid olid neist pungil ja põrandatel vedelesid suured kaardikuhilad nagu hiiglaslikud sipelgapesad. Postiljon ei olnud enam nõus sedavõrd suurte koormatega tegelema. Siis hakkasin saama postiteatise selle kohta, et mulle on Prantsusmaalt mitu pakki saabunud. Läksin Võru tänavale kandekeskusesse ja leidsin, et seal on viis suurt postipakki kaartidega. Kahe nädalaga olin sealsete postitöötajate jaoks saanud linna suuri maks veidrikuks, kes oma kahtlasevõitu postkaardimassiiviga neelab kogu nende aja. Aga ma ei tahtnud mitte ühtegi postkaarti ära visata, mitte ühtegi hunnikut vanapaberisse viia. Pakke saabus iga päev ja ma tõin nad kõik kohusetundlikult koju. Minu kodu meenutab nüüd *dead letter office*'it, kuhu saabuvad üksnes kaardid Pariisist. Ma olen juba ammu minetanud võime kaardistada igal üksiku postkaardiga kaasnevaid detailierinevusi, sest mul pole selleks enam lihtsalt ei ruumi ega aega. Ealeski pole kellelegi saadetud rohkem korrespondentsi kui mulle. Ja mul on Eiffeli torni vastu tõsine allergia.

Täna hommikul sõitis mu maja ette Eesti Posti moodne pirukakäru, millistega nad tänapäeval inimestele kandekeskusest pakke laiali veavad. Vaevumata mulle helistama või isegi mu uksele koputama vinnas pahur postitöötaja – noorepoolne mees – lohakalt mu majaesisele muruplatsile üle kolmekümne pappkasti postkaartidega. Kuigi palju rohkem pirukakärusse ilmselt ei mahugi. Postiseadusele sülitades ei küsinud töötaja mult allkirjagi ja võttis tassimistööst lõppedes pirukakäru kumide ehmunud viuksatuse saatel paigalt. Ma ei süüdistata teda.

Ma ei tea enam, mida teha. Minu jõud on otsas ja seda väljamõeldist on nüüd juba peaaegu võimatu välja kannatada. Millal see kõik küll lõpeb?

Kallis Jaak!

Tervitan Sind võrratust maailmalinnast Pariis! See on imetabane kultuuride konglomeraat. Fundub, et alles nüüd, mill hea tükk aega siin juba oldud, hakkam aduma, mida mõttes Haussmann ja mida Benjamin ja iseäranis veel Foucault, kui nad kirjutasid Pariisist. Ilm on võrratu. Olen külastanud paljusid kiirtoidulahvkasid, mille atmosfäär on olnud võrratu! Mulle on osaks saanud võimalus praktiseerida kohaliku keelt – prantsuse keelt. Ütleme näiteks: „Bonjour!“, see tähendab: „Tere, kallis Jaak!“ Võõrsil on hea, kodus siiski parem. Ootan suurisilmi kohtumist kalliste sõpradega Eestis, kodumaal!

*Suudlen Sind mõlemale põsele,
Sinu ustav sõber
Anti*

7. Mees valge kaabuga

Mitte kusagil ei olnud talv valgem kui Tähtveres.

Harald keeras kinni oma Hiie tänava kahekorruselise, kahe suure korteriga eramaja välisukse, võttis ukse kõrvalt luua, pühkis moepärast paar meetrit majaesist rada lumest puhtaks, pani luua ukse kõrvale tagasi, võttis sealtsamast vana, pruuni, päevinäinud jalutuskepi, kõndis selle toel vaikselt, vasakut jalga instinktiivselt säästes aiavärvani, avas selle, astus ettevaatlikult, harjumuspärast libedat kohta teadlikult vältides astmikku pidi üles välja kõnniteele, pani värava hoolikalt kinni ning keeras paremale, Taara puiestee poole.

Nüüd, kaheksakümne seitsme aastasel, ei olnud see enam nii lihtne kui pool sajandit tagasi. Siis käisid need asjad hooletult ja rutakalt ja nii poolmuuseas – siis oli tal kiire ülikooli, kiire oma armastatu või sõprade või kelle iganes ja kuhu tahes juurde. Aga nüüd ei olnud tal kiire enam kusagile, ja niimoodi kõnniteele jõudmine võis tal võtta kümme minutit või isegi rohkem. Kui oled objektiivselt vana, mõtles ta juba ei-tea-mitmendat korda, kulub aega rohkem, aga seda on vähem tarvis: niisugune oli tema jaoks õhtumaist vanadust vaigistav ükskõiksus. Kulutada ära see, mis sulle on antud, kulutada seda võimalikult vaikselt ja arvestavalt ja vabalt.

Mitte kusagil ei olnud talv valgem kui Tähtveres. Mitte kusagil ei olnud hommikupäike eredam ja kiiskavam, mitte kusagil ei olnud kõnnitee-äärsed lumevallid kõrgemad kui siin. Ta vaatas rahulikult ilmel juba ei-tea-mitmendat korda ümbruskaudsete puuvõrade raagus tardumust. Nagu alati, meenutasid need talle ka nüüd millegipärast mõnelt iidsete hiidloomade surnuaialt väljakaevatud luukuhjatisi – majesteetlikud nagu igavik, üksildased nagu tühi aeg. Ta tegi neile seisatades mõttes vaikse kummarduse, sest teadis arvatavasti paremini kui enamik inimesi, mida tähendab, kui luudel enam kuigi palju liha ei ole. Ja hakkas astuma.

Kui ta mõne aja pärast ümber Taara puiestee nurga keeras, kissitas ta juba harjunud eelteadmuses kõigepealt silmi. Siin oli tänav laiem ja avaram ning hommikupäike kiiskas ja peegeldus halastamatult kõikjale. Kui valge võis veel valgemaks minna, siis see oli kindlasti see.

Siin oli liiklus alati natuke tihedam. Aeg-ajalt möödus mõni auto või linnaliinibuss, mõnikord väljus keegi oma eramust ja suundus kusa-gile – kuhu, see ei väärinud enam ammu tema tähelepanu. Mis üldse vääris? Vääris ainult see valge, millest Haraldile oli nüüdseks iga jalutuskäigu alguses saanud helge ja kirka lõpu võrdkuju. See valge tõmbas ja Harald andis iga kord lootusrikkalt tõmbele järele.

Väga pikal teekonnal Jakobsoni tänavani pühendas ta harjumuspäraselt mõned üksikud mõtted oma minevikule ja oma praegustele materiaalsele tingimustele. Mõtles oma haigele vasakule jalale. Mõtles semiootikatudengitele, kes tema maja ülemist korrust üürisid ning tagasid sellega talle tolle vähese, mis neid vanu luid püsti hoidis. Mõtles õige põgusalt entusiasmile, millega noored töötlesid kõike, millel võis olla tähendust, või seda, mis võiks olla tähendus ise. Ka tema oli kunagi olnud üks selline noor, aga keel, mille kaudu ta nüüd läbi selle valge triivis, oli niisugusteks mõtestuseks juba ammu liiga vahetu, liiga valgest eristamatu. Trajektoor, mida mööda seesinane jalutuskäik kulges, ei jätnud oma teele peaaegu ühtegi kuulutatutelpa, reklaami või logoviita – ega ka kuigipalju üldse mingit elu, mis neid tekitada võiks. See jalutuskäik oli kõikide märkide järgi täielik neutrum, puhas nullsemioos.

Ja alati mõtles ta vähemalt üürikeseks viivuks oma Klaarale, oma ainsale ja kõige kallimale, kes kolmkümmend kuus talve tagasi teadmata kadunuks oli jäänud. Embas teda just enne Jakobsonini jõudmist õrnalt südames, ja see põgus side põhimise puuduolekuga andis talle edasiseks iga kord jõudu juurde. Sest siit algas teekonna raskem osa, tänava ja liikluse agressiivne ja kriipiv haare, mille ta suutis välja kannatada üksnes vaevuteadvusel, poolteadvusel, mitteteadvusel olles...

Kusagil väga kauges tulevikus avas ta iga päev silmad, et näha, et oli jõudnud Hurda pargi piirimaile, aga see oli nii kauge tulevik, et selleks ajaks ei elanud Tartus enam mitte ühtegi inimest – selleks ajaks oli Tartu juba ammu väga kaugel teisel pool valget ning isegi tema ei võinud viimase inimesena enam oma kestmajäämises kindel olla.

Just siin võis ta viimaks peatuda ja puhata, teadmata, kas see jalutuskäik jääb talle viimaseks või tuleb homme hakata uuesti tulema. Aga ta teadis, et oli jõudnud siia õigeks ajaks, sest nüüd avanes talle sama tuttav vaatepilt, mis sadu kordi varemgi.

Õpetaja tänavalt suundus zooloogiamuuseumi poole kummaline rongkäik: tiiger, pühvel, tuuraskellett, kääbusmarmosett ja hiidkilpkonn ning nende järel veel lugematu hulklinde, imetajaid, kalasid, roomajaid, liblikaid, putukaid ja nii edasi. Ühes kompaktses faalanksis, aga igaüks isemoodi häälitsedes nagu mingi läbi lume ujuv elavate topiste Noa laev. Harald teadis: need on loomad, kes lähevad hommikul tööpõstle.

Ta võttis peast valge kaabu ja langetas rongkäigu auks korraks vaikides pea. Ta teadis, et kui on olemas elu pärast surma, siis see on kindlasti see.

Ja tundis nüüd isegi end osakesena sellest rongkäigust ning kartis äkitselt sisimas, et võib neist maha jääda ja ei jõua oma kohust täita. Ta pani kaabu tagasi pähe, haaras jalutuskepi tugevamalt kinni ning hakkas neile zooloogiamuuseumi poole järele kiirustama. Aga kõndida polnud enam sugugi vaevaline, jalgadesse oli tulnud mingi maagiline kergus, mida neis polnud olnud enam aastakümneid.

Ta jõudis maja ukse ette viivu enne teisi, avas neile ukse, ning kui nad olid kõik sisse läinud, et näitusesaalis oma koht sisse võtta, suundus ta ise fuajees valvuriputka poole – sinna, kus oli tema enese kõige viimasem koht.

8. Ruutjuur punasest luulust

Edína Voolu tänava magamistoa kulunud klaasidega ruutaknal laotuva sapikarva tolmukihi tagant algab tegeliku ja väljamõeldu, kehatu ja kehalise tinglik piiriala. Tema närviliselt tõmblevate silmade jaoks – otsustanuks ta need hommikuvalguses vastu tuhmjat klaasi suruda ning teisel küljel kunagi alla libisenud happelistest piiskpisarajälgedest mööda vaadata – on selle ala läbimõõduks peaaegu kolm kilomeetrit: objektid, struktuurid ja ideed muutuvad linna keskme poole liikudes üha viirastuslikumaks, järjest kehatumad asjad saavad järjest materiaalsema tähenduse. Seal keskel on reklaam ainus valgusallikas, raha virvendab õhus. Iga isend sellest varahommikusest inimestevoo, mis kirka vohava korallrahuna kesklinna tänavaid kattis, on tolles läbipaistvuses alati kindlal ja pöördumatul kursil omaenese ainsa läbitunnemata paratamatuse suunas.

Aga siin terendavad tollest kirkast neonist praegu veel vaid järelpildid, varahommikused paigutised vilgatused, mis alistuvad äärelinna teravnurksete varjude ees. Hiiglaslikud, unustatud iidsete sõjamasinate sarnased koristusmasinad pühivad ja kastavad nüüd rahunenud kiskjate vaikselt urinal lagunenud teekatteid, tehes seda alati hommikuhämaras, otsekui kartes oma nähtamatusepüüdluses, et keegi satub peale sellele paljastushetkele, mil vohav linn igaks algavaks päevaks uuesti oma puhta, üleklantsitult ahvatleva kuju võtab. Rütmi-line roomikuklõbin on juba ammu saanud osaks Edína igahommikusest mürafoonist. Roostekarva prügihunnikud, mille inimesed on oma kindlaskujunenud automatismis otse tänavale paisanud, haihtuvad tohutusuurte prügikulgurite teraskõhtudesse; masinad pahvatavad neelatades välja saastliku õhuvoo, mis pihustab lollideküla lauslagunevate hiiduberike vahele tõmmatud nõõridele rippumajäänud pesu peale gaasilist pruuni. Edína mõtiskleb, kes võiks istuda nende rahulikmassiivsete koidukuulutajate roolis? Kas üldse keegi? Võib-olla polegi need masinad, mõtleb ta, vaid kindlasse poolvalgusesse esile paisa-

tud eeterlikud viirastused, linna tasapindu pidi kulgevad masin-vaimud, kes annavad siit, mõningase nõlva pealt, hoolikale vaatlejale mõnesekundilise võimaluse kaardistada linna veritsevaid hargnemisteid ja kohtadevahelist miinusmärgilist ruumi.

Sest nüüd on prügimasinad kadunud, nagu poleks neid kunagi olnudki, ja üks leemendav keskklassi ärimees keerab äkitselt oma roostetolmuse vana Volvo järsu jõnksatusega ümber nurga, nägu tuuleklaasi taga otse Edína akna poole vaadates vakatavasse, hambaid paljastavasse karjesse hangunud. Neil kõigil on sellised näod, nüüd, kui ta näeb neid oma autodes tööleruttava rändtirtsuparvena ka äärelinnast üle sõitmas – see hääletu karje on kindlasti tasane märk tundest, mida pakub liikluses püsimise ahvatlev hüsteeria. Neil kõigil võib olla erinev eesmärk, kuid seda tähistab üks ja seesama ängilis-pantomiimne röögatus.

Ta kujutleb hetkeks, et neist igaühe ainuvõimalikuks sõiduvahendiks on nii kiirteel kui ka all-linna sumbetes ummikutes väikese elumaja suurune mustjaskollane Bobcati buldooser. Nad sõidaksid lõunapausi ajal – ülikondadesse riietatuina nagu ikka – nende asjadega oma angaaridest välja, suunduksid all-linna ja muutuksid ümbritseva arhitektuuri suhtes kompromissitult agressiivseteks. Püüaksid teineteist metallikrigina ja teraskolksatuste saatel jõhkralt üle trumbata ning lõhuksid oma koppadega kollateraalses süüdimatuses ümbritsevate peegelklaasiliste ärihoonete küljest toestavat betooni. Läheksid siis rahunenuna tagasi tööle.

Edína lööb kihvad keelde. Katsub vaikides näpuga verd. Päike tõuseb.

Koitma hakkav solaarorgia viitab äkitselt pulseeriva, vihiseva insomnialaine uuele teadvustatud tulekule. Ta võpatab end kiire tõmbelusega ärkvelunelisest sooporist püsti, võtab harjutatud sõlme seotud takunööri ning jookseb sekundite pärast kergetes sandaalides Variku raudteeviadukti poole; sinna, kus algab tema enese isiklik tukslev ruutjuur punasest luulust. Ta teab nüüd, nagu iga kord uuesti, et kõige tuge-

vam tõmme on just seal silla neelus, kus õhulõhedest võis mõnikord märgata tegelikkuse aktiveerimata registreid. Ent viaduktiharjale jõudes ei vaata ta ringi, vaid viadukti pealispinna nüüdseks punaseks värvunud asfaldile, ja jälgib, kuidas see murenema ning tükkaaaval aeglaselt taeva poole rebenema hakkab. Servadest kergema kiviklibuna, keskelt ruutmeetrise lahmakatena ja vahepealt närvilise antigravitatsioonilise sajuna, mis hakkab viimaks ka Edínat ennast kaasa kiskuma. Ta klammerdub kättpidi viadukti piirdesse, saab aru, et õige pea sellest ei piisa, võtab harjunud liigutusega käe ümber keeratud takunööri ja seob selle viimasel hetkel piirde külge. Tagurpidine asfaldisadu veab ta hapra keha ülespoole, kuid mõnemeetrine nõor ei katke ning ta jääb pea alaspidi õhku rippuma, tundes, kuidas nõor peopessa soonib ja musttõrvased tükid temast aeglaselt mööda kriibivad.

Ta ärkab palju hiljem, siis, kui viaduktil sõidavad juba hämarduva õhtu autod, ühe mureliku möödakäija õlastraputuse peale. Ta seob ebamugavalt vabandades nõori viadukti piirde küljest lahti. Tõuseb püstimale, heidab pilgu all-linnale ning kujutleb mõttes, kuidas oleks kõndida sealsete hoonete poolt piiritletud inimtihedas vetikameres. Kui see oleks tema, mõtleb ta, siis võib-olla nendest läbi või nende kohal, hoopis hiiglasliku halli vaimuna kõrgel hoonete vahel.

Ja kesklinnast tulvab vananevate logoviitade surisevat neoni, seal kohapeal kindlasti kirkam kui päev.

9. Süda seiskus (takso tagaistmel)

Oli veel keegi, kes teadis samamoodi nagu Grey kõiki selle linna tänavaid, nende paiknemist, nende miljöölist ilmet; kõiki maju, asutusi, puiesteid, parke, väljakuid, sildu, kõrval-, otse- ja pagemisteid; teadis kõiki turismiobjekte, ehkki eelistas neid mitte tähele panna. Oli veel keegi, kes tunnetas erinevate kohtade liiklusvoogusid ja -tihedust, tunnetas kohtadevahelise ruumi ängistavat või vabastavat vaakumit.

Keegi, kes tunnetas, kuidas teatud konkreetsetel inimestel on kalduvus olla teatud aegadel teatud kohtades ja kuidas mingid kindlad ehitised muudavad teatud aja jooksul teatud viisil oma kuju; keegi, kes oli peaaegu absoluutselt teadlik kõikidest ruumilistest muutustest selles linnas, ilma et pidanud ise olema nende vahetuks tunnistajaks.

See keegi oli Balibar, Grey kaksikvend. Mõnikord – nii nagu praegu, mil ta istus kõige viimasemat korda Vikerkaare tänava autopesula garaažinurgas väikese laua taga, vaatas, kuidas kaks meest käsitsi tema autot pesevad, ja jõi väikesest kroomlâikega termosest kuuma ja kanget kohvi – mõtles ta Grey peale; mõtles hoolikalt ja põhjalikult ja selle koostundega, mis tekib, kui mõelda kellelegi, kelle elukäigu ja saatusega pole sul enam mitte mingit pistmist, ent kelle olemuse või sügavaima sisima tuumaga ühendab sind kõikides tingimustes igal juhul katkematu ja nähtamatu hõbedane astralsoon. Mõtles tema peale leebe küünarnukitundega, nii nagu vend mõtleb vennast.

Ta teadis Grey hallist naisevaimust; Grey oli sellest talle ükskord, ühel harval ja põgusal kohtumisel häbelikult oma vaikselt kokutaval moel ka ise rääkinud. Ta teadis Grey omapärasest talendist ja tema iselaadsest järeleandmatust võitlusest linnaga ning mõistis selle äraspidist olemust, ehkki teadis, kuidas see perekonna silmis paistab. Teadis, sest ka temal oli seesama talent või midagi õige sellesarnast, aga ta oli kasutanud seda täiesti vastupidisel moel.

Tema – ja ta teadis sedagi – oli selle linnaruumi hämar vürst.

Ta vaatas, kuidas mehed loputavad tema kõige hinnalisemat omandust, ultramariinset 1999. aasta 96 kilovatist Saab 900-t, ja jõi väikeste lonksude haaval oma kohvi. Ta käis alati siin, linna võib-olla kõige pisemas ja hubasemas autopesulas, sest nii polnud meestel tarvidust tegeleda auto isepäiste sisseehitatud turvamehhanismidega, millega paljud teenindavad töötajad toime ei tulnud ning mis muutsid auto ka ilma igasuguse järelevalveta peaaegu ärandamatuks. Sellel mudelil tuli süütevõti välja ainult siis, kui sisse oli pandud tagurpidikäik, ning kui auto oli seisnud lukustamata ustega rohkem kui paar minutit, ei käivi-

tunud see enam ilma, et sa vahepeal uuesti ukсед lukustaksid ja lahti teeksid. Lihtsad mehhanismid, aga neid tuli teada ning peaaegu mitte keegi ei teadnud. Ja Balibar oli sellega rahul, sest see auto oli olnud tema isiklik värav selle linnaruumi tulutoovasse võikasse igavikku, vahend, mida ta kasutas, et see ruum ja see igavik enese kasuks pöörata.

Kui Grey viimistles oma talenti, et end ideaal-abstraktses võitluses linna südamele allutada, siis Balibari igapäev ei nõudnud enam ammu mingit viimistlust ega võitlust – juba ammu aega tagasi allus linnaruum ise kogu oma muutuvuses tema sundimatu liiklusespüsimise võõritavale afektile. Seda oli raske selgitada ning tal oli hea meel, et ei pidanud ega õieti tohtinudki seda teha. Ta mõtles viivuks pealtnäha tuvastamatule üleminekule, mis leidis aset siis, kui ta viiendalt käigult tagasi neljanda sisse pani, täpselt õigesti sidurit libistas ning siis kõvasti gaasi andis. Mängis ülemineku korraks mõttes läbi, sest teadis ette, et sõit, mis kohe järgneb, on tema jaoks tõenäoliselt selle linna kõige viimane.

Nii kaua, kui Balibar mäletas, oli ta olnud taksojuht. Ta ei läinud plafooni alla raha pärast. Või õigemini – alguses läks, sest noorena oli tarvis naist ja kaksikuid ülal pidada ja selleks kõlbas esialgu ka see vähene, mille nood keskmiselt kaheksa tiiru päevas sisse töid. Aga hiljem oleks tal olnud mitmeid võimalusi mõnele tasuvamale töökohale minna ning veel hiljem teenis ta taksosõitmisega juba kaugelt nii palju raha, et edasiliikumiseks polnud enam vajadust. Või vähemalt mitte selliseks edasiliikumiseks, sest edasiliikumine oli miski, mille jaoks Balibaril oli juba algusest peale olnud teistsugune, märksa põhimisem tähendus. Tähendus, mis kuni praeguseni oli põhistanud tema iseäralikku kutset, kutsumust ja sundi.

Liikumine oli tema jaoks võimaluste piires asja olemuse tegelikustumine. Ja oli seda ilmselt olnud juba kõige alguses, ehkki siis polnud ta seda teadvustanud, sellele niimoodi mõelnud.

Esimestel aastatel, mil ta ametit õppis ja end linna iseärasuste, liiklussõlmede, vähemtuntud tänavate ja majade numbrijärjestustega tuttavaks tegi, oli see tundunud peaaesjalikult harilikku tööna. Meeldiva tööna, sest erinevalt tema vennast ei valmistanud inimestega suhtlemine talle mingeid raskusi ning ta sai kerge vaevaga hakkama ka kõige tüsilikumate klientidega, ka nendega, kes keeldusid raha maksmast. Aga kõige rohkem meeldis talle liikumises püsimine, mida takso sõitmine võimaldas, ning sellega kaasnev sihtmärgini jõudmise tõhususe optimeerimine: alati oli võimalik kohale saada paremini, otsemat teed, kiiremini, kliendi jaoks odavamalt. (Suurema tasu pärast venitamine või pikema trajektoori valimine oli asi, mida ta mitte kunagi ei teinud, isegi kui see tähendas talle enesele väiksemat sissetulekut – katkestused ja meelega tehtud ringid meeldisid talle sama vähe kui klientidele.) Talle näis toona, et seda tõhusust oli võimalik peaaegu lõpmatuseni optimeerida, ning selle nimel tegi ta pikemat aega kahe teist-tunniseid ja pikemaidki vahetusi. Just täpselt õigesti liikluses püsimine tekitas tunde, mis polnud võrreldav millegi muuga – liikumine mõtestas asju, ilma et nende peale oleks pidanud eraldi mõtlema. Ning linn laotus õige pea tema peopesale.

Mõned aastad hiljem tundis ta oma liikluses püsimises vaevumärgatavat nihet. Midagi juhtus siis, kui ta takso viiendalt käigult oskuslikult neljandale ümber lülitas ja seejärel kiirendas. Enam ei liikunud tema oma takso millegi suunas, vaid seisis selles liikumises rahulikus staatikas paigal ning nägi asju endid liikumas, liikumas temast ja tema praegusest momendist ettepoole, oma vähem või rohkem tuvastatava olemuse tegelikustumise suunas, ükskõik mis tuleviku poole, mis ootas neid ees.

Ühel talvisel, sulalumisel varahommikul, kui ta oli kaks pimedat tundi ilma otsata raudteejaama peatuses passinud, tahtis dispetšer, et Balibar Elva tänavalt ühe Toomase peale korjaks. Ta hakkas Vaksalit pidi Riia raudteeviadukti suunas sõitma ning märkas siis, kuidas üks jalutuskeppiga vanadaam suundub vasemal hallide viiekordsete majade

ees Vanemuise tänava poole. Ja nägi äkitselt eelkaemuslikus viirastuses viivuks, et kohe, kui jalutaja maja nurgani jõuab, prantsatab talle kõrge räästa pealt suur lahmakas lund kaela. Ta kangestus kohe, kui viirastus kadus ja vajutas järsult pidurit. Pööras autos pead ja jäi vaatama, mis saab. Ja lahmakas lund kukkus. Ta jooksis autost välja, ületas sõidutee ja jõudis peagi vanadaamini. Lumi oli õnneks olnud pehme, kiirabi ei tulnud kutsuda, jalutaja jätkas tänades teed. Ta läks tagasi taksole, võttis kohalt ja lootis esiotsa ehmatanult, et tal ei tule enam kunagi midagi sellist kogeda.

Aga see oli tühi lootus. Kaks päeva hiljem nägi ta Turu tänavat mööda sõitma juhtudes äkitselt kaht reaalsust: üht, milles Sanyo tehnika-maja koos oma pööraselt suure kiiskava reklaamplafooniga oli seal, Statoili vastas, kus alati, ning teist, kus see oli täiesti maatasa tehtud. Haihtus. Enam ei olnud. Ligi kolm nädalat tuli tal sellest kohast topeltvisiooniga mööda sõita, aga siis, viimaks, saabus ühel pärastlõunal maja juurde lammutusbrigaad ning omakorda kahe päeva pärast nägi Balibar jälle ainult üht Turu tänavat – toda teist, mis alguses paistis harilikku reaalsustaju häirivat.

Ning mida aeg edasi, seda rohkem elemente tema jaoks Tartu peal paljunes: varem kui keegi teine oli ta teadlik Päeva tänava müstilise puutori restaureerimisest, Hiinalinna uutest kapitaalsetest ülesehitustöödest, Sõpruse silla Kalevi tänava poolse otsa liiklussõlme ümberkorraldamisest, pommiähvardusest, mis tehti Ahhaa teaduskeskusele, nii et evakueerimistoiming halvas pooleks päevaks kesklinna liikluse, ja nii edasi. Ta tunnetas nüüd peaaegu kõike ette: ka näiteks ümbruskaudseid liiklusõnnetusi ning hetki, mil diilerid kogunesid Krooksu kõrval laiulval nõlval asuva pingi juurde, et huvilistega saadusi vahetada. Nägemused olid lühema- ja pikemaajalised, tal polnud võimalust nende teostumisse kuidagi sekkuda, ning mida aeg edasi, seda rohkem harjus ta oma liikumise vaiksuses staatikas, et näeb nüüd ja alati korrakahte linna – seda praegust, mis on paratamatul teel mingi järgmise lõpetatuse suunas, ja seda, milles too lõpetatus oli juba ellu viidud,

et suunduda sellest hüpoteetilisest vaheseisakust omakorda millegi järgmise poole.

Ei kulunud kaua, kuniks kogu linnast sai tema ainulaadse võimutahte pärusmaa, tema iselaadse liikumises püsimise mänguväljak. Ühe lihtsa otsa ajal Emajõe tänavalt Ülikooli peahoone taha ütles ta ühele kiirustavale arhitektile viiendalt käigult neljandale libistades, milline on tema nägemus linna äärde planeeritavast uuest teaduslinnakust. Järgmisel korral, kui too arhitekt taksoga sõita tahtis, nõudis ta konkreetselt just tema autot ja tuli tema jutule tagasi. Umbes kahe aasta pärast oli ta Tartu konkurentsitult kõige tasustatum hoonetus- ja linnaplaneerimisenõunik. Arhitektuuribürood maksid talle tagaistmelt suuri summasid sulas, et ta ütleks, millise projektiga nad võiksid avaliku konkursi võita. Valdkondi, mis tema annet ekspluateerida said, oli teisi, ning ta ei kõhelnud oma ande müümisel, tema taksoga sõitsid kõik, kellel sellest kasu võis olla. Pelgas liikluses püsimise eufoorias ei peljanud ta ära ka linna kõige pimedamate nurkade saadikuid: talle oli väga hästi teada, kus politseipatrullid parasjagu asetsesid ning kuhu neil oli parasjagu keerulisem või aeganõudvam kohale jõuda.

Ta ei loonud tulevikku, vaid lihtsalt kiirendas selle kohalejõudmist. Ta ei müünud kunagi midagi, mida õige pea olema ei saanud.

Hiilgepäevil tegi ta kuueteist-tunniseid vahetusi ja nägi oma peret õige harva, aga ta õigustas end, sest see kõik oli nende hüvanguks: nii said nad kolida oma majja, lapsed pääsesid õppima parematesse koolidesse ning tema vanemad, juba õige vanaldased, said pidada rahulikku pensionipõlve. Grey, kes muud ei teinud kui tänavatel triivis ning poleks muidu kindlasti oma olemisega toime tulnud, nägi igal kuul oma arvel uut kopsakat rahasummat: kõik oli õigustatud.

Selles liikumise afektiivses igavikus ei olnud pikki aastaid vahet kotedal ja ilusal, halval ja heal, mustal ja valgel; selles tegelikustamise kütkestavas eufoorias ei pannud ta tähele, et igal asjal on oma aeg, millest kiiremini ta ei tohiks liikuda, igal asjal on lõpp, võimaluste ahememise nullpunkt, mis võib võika sekkumise korral saabuda enne oma

loomulikku aega. Hiljem, tagasi vaadates oleks ta tahtnud, et seda aega oleks olnud rohkem.

Aga nüüd istus ta siin, Vikerkaare tänava autopesulas, ja lõpetas oma kohvi. Tasus meestele ja tänas neid viisakalt. Käivitas Saab 900 ja tagurdas garaažist välja. Võttis suuna Anna Haavat pidi Näituse poole ja keeras paremale. Sõitis lõppu, keeras Ilmatsalu peale ja sõitis lõppu, ringtee peale. Sõitis läbi kahe ringtee ümber linna selle külje Riia tänava lõppu, võttis mööda Riia kursi kesklinna poole. Peatas hetkeks auto ja kordas mõttes läbi juba sadu kordi sisseharjutatud ülemineku-liigutuse. Kiirendas äkitselt sajani, pidurdas natuke gaasiga ja libistas siis otsustavalt neljanda käigu sisse. Andis uuesti gaasi.

Hetkeks täitis teda *absoluutse lõpetatuse tunne*. Linn – inimesed, teised autod, tuule käes kõikuvad puuvõrad ja linnud, mis lendasid – oli tema ümber stoppkaadrise tardunud; Balibari jaoks polnud olemas ei seda, kust ta tuli, ega seda, kuhu ta teel oli. Ei mingit topeltpilku või aegade omavahelist sidust; ainult sinne ja praegune.

Ja siis käivitas linn end taas kord, oma kõige harilikumal moel, ning Balibar sai aru, et ka tema liikumine oli lihtsalt kõige tavalisem liikumine ei millegi erilise või ennustatava suunas: tema sõit meenutas talle tema sõitu tollest ajast, mil ta oli taksojuhina olnud veel õige noor ja roheline. Ta oli seda ette näinud: ent asi ei olnud selles, et ta oleks oma ande kaotanud. Asi oli selles, et Tartu oli jõudnud sinna, kuhu tal oma võimaluste piires jõuda oli võimalik. Ta teadis nüüd, et siit linnast ei olnud tal enam midagi oodata või loota. Kas üldse kellelgi oli? Ta ei teadnud. Ta mõtles korraks sellele, mis kogu sellest linnast, kogu sellest ennustusvõime kasvavalt kiirendatud teostamisest saanud oli, ja püüdis kaalutleda, kas see on pigem hea või pigem halb. Ta ei teadnud; ta ei suutnud otsustada.

Raudteeviadukti alt läbi sõites võttis ta suuna Vaksali peale ja sealt uuesti Näituse peale ning parkis auto Žen Ženi restorani ette. Viipas ukse pealt tagumisse lauda, kus istus tema naine koos poistega. Läks

JAAK TOMBERG

leti juurde, maksis nende arve ning nad kõik istusid autosse. Ta võttis kohalt, keeras vasakule Taara puiesteele ning sõitis lõppu, keeras paremale Hiie tänavale ja sõitis lõppu. Keeras vasakule ja hakkas mööda Kreutzwaldit linnast välja sõitma.

Üsna linna piiri ääres nägi ta kõndimas hallis mantlis värelevat ja läbipaistvat meest, kes paistis kõndivat linna poole. Ta peatas auto, ronis pooleldi sellest välja ja hõikas üle katuse Greyle.

„Sa ei tule?“

„Ei tule. Mul on siin veel asju ajada.“

„Ikka veel ei midagi?“

„Ei midagi.“

Balibar jäi viivuks mõttesse ja vaatas oma venda. Ta tundis kadestust, et temal ei olnud sedavõrd ideaal-abstraktseid sihte, mille alatine viibimine teda ka lõpetatuses käigus hoiaks. Ja ohkas: mõnikord tuli tõepoolest edasi liikuda.

„Meie igal juhul lähme.“

Grey ei vastanud ja hakkas hüvasti jätmata linna poole astuma.

Balibar võttis auto katuselt plafooni maha, viis selle pakiruumi, istus autosse tagasi, tõmbas ukse kinni ja andis gaasi.

Juba ammu ajast käis jutt, et Tallinn on linn, mis mitte kunagi valmis ei saa.

10. Igikestev

*In the beginning
When we were winning
When our smiles were genuine*

– *Manic Street Preachers, "The Everlasting"*

Faddei vaatas oma Rüütli tänava teise korruse korteri köögiaknast alla tänavale. Määratu inimestemeri pühkis sellest üle, kõik nad suundusid paremale Kesklinna poole, Kүүtri tänava metroopeatuse suunas. Välkus lugematute puuteplaatide kiiskav valgus, need olid varahommikuses udus nagu tehnoloogilised jaanimardikad, mis kiirgasid mittesoojuslikku helesinakat valgust. Tuledenired tilkusid inimestega kaasa ja Faddei teadis, et iga tuluke tähistab kellegi isiklikku värvavat kusagile eemale – tingimus, mis teadvustamatult võimaldas neil kõigil selle varahommikuse koosvoogamise talutavaks teha.

Faddei jõi sõõmu oma igahommikust tudengikohvi (kaks lusikatäit kohvipuru, pool klaasi vett, pool klaasi piima, üks lusikatäis suhkrut) ja otsis tänavalt põlevaid inimesi. Neid oli iga aastaga järjest vähemaks jäänud, aga mõne ta leidis siiski ka nüüd: heledate lokiis juustega tüdruk, tõenäoliselt tudeng, kes kiirustas kusagile ning püüdis voogava massi talumatu aegluse vastu tulutult võidelda; väike vanalane härrasmees, kes vaatas mingis meeles seisundis ainiti maha, nii et soniserva alt polnud võimalik tema silmi näha; kaugel vasemal veel paar-kolm üksikut isendit, kelle iseärasuste tuvastamiseks pidi ta nende saabumist veel ootama. Talle tundus, et veel kolm või neli nädalat tagasi oli neid olnud märksa rohkem ning nad kõik põlesid sellesama, otsekui digitaalselt külgemonteeritud vaikse ja pealtnäha valutu leegiga. Pikaajalise praktika jooksul oli ta õppinud neid inimesi ilmeksimatult ära tundma. Niisugune oli Faddei igahommikune põgus rituaal: otsida tööleruttavast rahvamereist neid väheseid, kes veel

JAAK TOMBERG

kõrvetada saavad, teha nendele üksikutele juhuslikele möödujatele hinges üürrike tasane kummardus.

Ta pani kohvitassi hetkeks aknalauale ning vaatas oma peopesa, mis põles veel üksnes õige hapra leegiga, avas akna ning pistis sealt pea välja, et vaadata paremale, metroojaama poole. Eskalaator viis ohjes inimmassi alla sügavikku nagu mõne hiiglasliku hakklihamasina pimedasse neeldu. Faddei tõmbas pea tagasi. Mõtles oma tütarlapse peale, kes nüüd kaugel linna ääres kindlasti samamoodi tõuseb ning köögis kohvi teeb.

Ta ei olnud mitte kunagi osanud sisimas lepitada oma isiklikku õnne selle pöördumatul tühikäigul käiva lintliikuriga, mida all voogav tänav talle kehastas ning millele ta tundis sisimat kohustust kaasa tunda. Ta tundis, et ei tohi mingil juhul neid kaht asja segamini ajada. Ja nii elas tema sees alati kaks inimest.

Talle meenus „Hiroshima, mu arm“: „Sind pole mäluaga õnnistatud.“

Nii nagu igal hommikul, ei olnud tal ka täna rohkem mõtteid. Ta vaatas kella: seitse kolmkümmend viis. Võttis lonksu kohvi ja vaatas taas oma kätt, mis veel vaevu põles. Vaatas veel korra aknast välja: jah, põlevaid inimesi on nüüdseks järel veel vaid mõni üksik.

Ja suundus esikusse, et valmistuda ka ise tööle minema. Tänavale, sellesse ennastunustanud voogu, mis paistis iga mööduva päevaga vastu tema tahtmist teda üha lahkemalt omaks võtvat.

(2004–2012)

andreas w

blade runner :
jooksja mõõgateral

00

outskirts of embury crossroads. outskirts of fracture. outskirts of tartu.

mõttelised räbalad joonistamata kaardi äärtel. ma jooksen nendel servadel. nagu loom. nagu lahingumasin, mis on kaotanud oma sihtmärgid. rongide sabas, ülekuumenemisest puruneva kuu all. naftavagunite lõhn, kollane liiv, millest ei kasva välja midagi. puude siluetisähvatused ajus. linnade katkevad servad, mille alt libiseb alalõpmata välja füüsilise tartu äärevari, pleekinud ja põletusjälgedega. ma jooksen ega peatu. ma ei peatu kunagi. ma tahan püsida liikumises ja selle seest algavas poolteadvusetuses. see sobib mulle.

01

minu mittetartu on öö. või öösel. sotsiaalsus tuleb välja lülitada, muidu ta ei ilmu. tal pole kohta, kuni sotsiaalsed kokkulepped veel kehtivad. ei saa tulla välja pinna alt, kuni pole pinda, mida läbistada ja millele jääda.

üksindus tähtvere trassil. üksindus tammelinna trassil.

kõik on plastiline, voolav, keerised ja süvendid liikumisimpulsside ja kiirenduste hämarduval endorfiiniväljal.

ma jooksen nendel räbalatel. pimeduse kuumuses, lumetuisus, päike näkku, tolm, masinliku sammurütmi metronoom selgroos, kaarte ja amortisaatorpõrkade pehmendavad koonduvad impulsid lihaste pingemoonte all.

02

enamasti olen ma üksi. just täpselt nii üksi nagu mulle sobib. mõnikord, väga harva, ma kohtan pimeduses teisi. ja äärmiselt harva, peaaegu olematu sagedusega, ma pörkan nendega. kui meie teed ristuvad. ma tahan olla üksi. mulle ei sobi inimlik ristumine. joostes olen ma selle unustanud. kui see mulle peale surutakse, käitun ma nii, nagu inimlikke reegleid poleks kunagi olemas olnud.

lөөk nagu unenäos, kaarjas, pöörlav, ilma läbistava jõuta, ilma kavatsuseta vigastada. napsav, nagu koodiotsa vedutus, nunchaku nurkkiiendus, riivakas üle põsesarna või kulmukaare, snaiPRI kuul, mille ainus eesmärk on muuta füüsilise tegelikkuse rütmi, ilma sellesse sekumata. „eei, kurat, tule tagasi! mida sa tegid, raisk.“ „sa arvasid, et ma olen jooksja, jah? kui asja oli, jookse järele.“

enamasti ma ei kohta kedagi. ainult tühi ruum kahiseb kopsudes. võib olla väga pime, skalpellitaoliste valgusrebenditega, mis tükeldavad teadvust. kohalolu on punktiirne, vahel silmapiirile kokku surutud, ma panen silmad kinni. midagi ei muutu. kuidas saab tunda ebamugavust pimeduses, kui liikuja on alati selle lahutamatu osa, selle siseelement. ma olen tähtvere ringil. monokroomse animafilmi puud. mustad sõrestikud kuldses udus. kogu pimedus tundub kuldne. terve trass. jõe suunas langev udu on seestpoolt valgustatud. the silver apples of the moon, the golden apples of the sun. kala vajumisjalg silmaiirise mattpeeglil. kas ma nägin mingit vilksatust seal all, udu lael, õunapuude võrade lõiketasadil? ei, ma ei näinud. mitte kunagi.

ma ei pööra trassilt maha. metronoom ei peatu.

või kiirendus metsa vahel, kuumuses, okaste ja vaigu ülekuumutatud lõhn, kuu nagu hõbedast väljaraiutud teljeots taevas, selle kuu hilisem ühendus ühe teise kuuga, mille all ma püüdsin leida tumedate

juustega tõmmu tüdruku näoilmeid. ja neid ei olnud kunagi, oli ainult narkootiline peapööritus ja näole langevad juuksed, nagu tiguülekan-
de tangentsiaalsed metallvaod dünaamilises pöördes. nad langesid
alati tema näole; ükskõik, mis suunast ma ka ei vaadanud, ma ei näi-
nud tema nägu kunagi. vähemalt mitte kuuvalguses, läbi võrade põle-
tatud helenduses, mis peatus hetk enne tema nägu ja milles polnud
värve.

või kakud tammelinna trassil, nad lendasid minuga kaasa, muudkui
lendasid, postilt postile, terve pesakond kakkusid. mina ei esitanud
küsimusi ja nemad ei vastanud. nad liikusid nagu zona rosa kotkad
ja sisalikud, kõrbe kohale tõmmatud taeva nähtamatutes pragudes.
potentsiaalselt ohtlike signaalide blokaatorid, une ümberlülitused, mil-
lel ootamatult olid kehad ja tiivad. vahepeal nad vaatasid. ühtegi ini-
mest ei olnud. oli nii rahulik, nagu kunagi poleks olnud ühtegi inimest.

03

mul oli kombeks joosta ja mõelda. see algas juba keskkoolis. ülekiiren-
dus, sekundilugeja taktsagedus ja võimalus sellega võidu joosta. ma
võisin endale öelda, et ma ei pea ju kiirust tõstma, ma ei pea ennast
anaeroobse valu seina raiuma, ma ei ole sportlane, mul ei ole seda
vaja. see ei aidanud. kaks kilomeetrit enne lõppu hakkas kiirus tõusma.
sõltumata distantsist. 6km, 9km, 10km, 13km, 18km. alati lõppes see
ühtemoodi. jooksu viimasel sekundil olin ma oma kiiruse lael. sadat
meetrit poleks ma kiiremini jooksnud. mul lihtsalt ei ole plahvatuslik-
ku kiirust, sprinteri lajatavat üleolekut ümbritseva staatilise taustsüs-
teemi suhtes. aeglast tüüpi lihaskiud, sa ei saa seda muuta. reaktsioon
ja kiirendus ei ole treenitavad omadused.

seevastu katse järjest kümme ja pool tundi kestnud treeninguga kuues
tsüklis oli vastuvõetav, isegi huvitav. sajad mõttetud kätekõverdused

ANDREAS W

ja kõhunurgad koos algajate karateharrastajatega, kräpp, mis ei aita mitte kellelgi saada paremaks võitlejaks. kätekõverdusi tehes saad ainult paremaks kätekõverdustetegijaks. katad, võitluse seisukohast sama mõttetud kui nurgas seisev võimlemiskits, olid tookordse vastu-pidavuskatse parem osa. aga see kümme ja pool polnud võrreldav nende palju varasemate viietunniste triatlonidega teadvuse servadel, loomaksolemise hämarduval äärealal. kaks tundi pomme. poolteist tundi jooksu. poolteist tundi maadlust. vennad või isa vastas.

tegelikult ajaraiskamine ja venitamine. hiljem, juba üksi, ilma vennata, kes oleks vedanud, tõstsin ma pool tundi lühema aja sees 10 tonni tollasest rohkem. 35 tonni pooleteise tunniga. aga see oli mujal, tartu teises ajavööndis, „enter sandman“ röökis monokõlaris ja puhkamisehetkede asemel olid külmavärinad, mis tekkisid kangekaelsuse ja piimhappe ristkorruisest kahekümne ja kolmekümne seeriade lõpu-koridorides. ma ei tea, ei oska enam öelda, kas see oli imaginaarse tartu osa. ma ei mäleta muud kui korduseid. ja paarisekundilisi pause, kui pilved muutusid jälle nähtavaks. ja herne tänava maja nagisevat lämbet kolmandat korrust, mille laes oli venna pandud lahtivajuv ta-peat ja tõstepingiks selja all kaks herne poe tagant äratõstetud õllekasti, vana tekk peal. hambad rauapuru täis.

04

kõik need üksinduse kilomeetrid. kõige täpsem eluruum minusugusele oleks sotsiaaliast puhastatud tegelikkus. ma olen naturaalne sotsio-paat. loom, kelle reflekside külge ühendati mõistus. ma ei saa inimes-te asjaajamisest päris hästi aru. sest inimene jäeti tookord, süsteemi kokku pannes, vahelt ära. ma olen sellega rahul. väga rahul.

kui treenitus oli jõudnud enamvähem normaalsele tasemele, tekkis pingutusehetkedel kahekihiline teadvus. keha jooksis. nagu masin, nagu metronoom. nagu robot. sõbranna, kes oskas vaadata asjadest läbi,

sõitis mul ükskord jalgrattaga selja taga ja ütles, et ma jooksen nagu robot. see meeldis talle. ta armastas masinaid.

teadvus liikus masina kohal. ma püüdsin teadvust masinast juurtega välja rebida. et ta liiguks vaikselt, gaasilisel leieril masinaga kaasa, aga ei märkaks kangide ja jõuõlgade süsteemi toorest mehaanikat, valu, mis masinas iga uue sammuga kuhjuma ja sissepoole laiali voolama hakkas. masin jäi üksi. midagi ei tulnud enam orgaanika kihtidest läbi. võib-olla ehk ainult mõni asi. näiteks sõbranna selgavaatavad päikesepriilid ja roosade põlvikute / hõbedaste rihmikute pedaalimisrütm (mida ma ei saanud näha, sest ta sõitis selja taga). või pruun rihm kaela ümber. aga sellised asjad tulevadki niikuinii läbi. igast olekust, väsimusest, hapnikupuudusesse koonduvast vaateväljast, piimhappepimestusest. kõigest. niimoodi on ette nähtud.

ma ei ole kunagi kõrvalt näinud, mitte üheski videos, kuidas ma jooksen. mitte üheltki pildilt. aga ma tean, millest see robotlikkus tuleb. geneetiliselt päritud kanged puusad. ma liigun jäiga puusaga. see ei tundu abiks olevat puusaheite tüüpi tehnikate sooritamiseks, aga see annab hea ühenduse maa ja kaela vahel, kui vastane püüab sind kaelast kiskudes tasakaalust välja ajada. hetkeliselt tekkiv jäikus kehas, mikrorütmiline vastuliikumine tõmbe- ja tõukesuundade äkilistele muutustele. see põhineb muuhulgas ka jäigal, suhteliselt liikumatul puusal. disability võib olla ka advantage.

05

nagu ma kunagi kusagil kirjutasin : kõik need luupivad kilomeetrid, kõik need tonnid rauda, mitte kunagi selleks, et olla terve ja tugev. ikka ainult selleks, et olla loom. et liikuda lähemale tegelikkuse kontakt-pinnale. mõistus ei vii mind sinna kunagi. ta ei tunne teed. ta ei oska.

06

godard'i filmide värv : ülekuumutatud sinine. ja selle kontra, mis midagi ei muuda : öine lumesulp teeäärtes, kilomeetrite kaadrisagedus poolteadvusliku ärkveloleku ja hägustuvate servadega, pealekeeratud värvis unenägude vahel, surnud venna kohalolek kilomeetrite raiuvas sammus, mõttevoog, mis löikab ära keha suutlikkuse jälgida ja salvestada igas kohaloldavas ajahetkes toimuvat kestvate pingutuste topeltleier.

ja üks teine, palju varasem illuminatsioon selle taga. jookse lumetormis, täpselt venna jalajälgedes. hundikari tuisus, kapuuts, lund täis tuisanud prillid, rohekashall valgus, ainus veel allesjäänud otsekontakt ümburusega. nagu mingi sadam, öise või varaõise ülevalgustusega, kollased laternad teadvuse sisepinnal ja pisut liiga kiire tempo, venna veojõud on suurem kui mul, on alati olnud, kuigi ta on kolm aastat noorem. mingi oluline geenikombinatsioon laksastalle valusamalt. minult võtab mõned otsustavad grammid, või sekundid, või millimeetrid maha veaga süda, ma pean pingutama, et tema pimedas jäljes püsida, et kari laiali ei vajuks. ta ootaks mind järele, aga pingutuse elementaarühiku surve ei luba seda küsida. loomad ei haletse üksteist, ei kisu üksteist tagasi. rütm peab püsima, samm sammu järel ühetaoline rütmihäamer. kui ma vastu peaks, ja kui poleks lund, teeksime 10 kilomeetrit võibolla 39 minutiga. ma ei pea vastu. minu piir lööb ette 45 peal. see on suur vahe. pärast kuudent kilomeetrit hakkab vend oma tempot kinni kruvima. kari ei vaju laiali.

kusagil seal üleval, risti teadvuse valutulisemise tasapinnaga, ripub amburi tähtkuju torkiv diagonaalgeomeetria. suur vibumees pingutab vibu. hiljem, kui vend juba surnud oli, tuli mul selle geomeetrilise konfiguratsiooniga üksi võidu joosta. see kõlbas kah.

07

sammu raiuv rütm, hingamispuudulikkus, nägemisvälja ahenemine, servadelt pealepressiv hämarus, mis tuleb konverteerida mõtteks mil-
lestki muust. näiteks suure rauast kola läbimõeldud liigutamine. kui-
das paigutada ruumis ümber 600-kilone objekt, maa sisse kümnete
meetrite sügavuse teleskooptorustiku puurimise süsteem, kasutades
selleks ainult ühe mehe jõudu. vahele või alla jäämine ei ole optsioon.
teist korda ei saa sellega katsetada.

või vägivaldselt liikuva keha ümberpaigutamine ruumis. kui sa maadled
treeningul 75-kilosena 100-kilose lihvitud jõu vastu, siis hakkad aru
saama, mis on loodusjõud inimlikus mastaabis.

inimene kardab ja tunneb valu. see kestab mõttelises ajas, ulatub kau-
gele ette, selge ja puhas, kuumutatud läbistus, valulainete laialipais-
kumine vigastatud piirkonnast. mõte valu kestmisest halvab efektiiv-
suse.

sealtmaalt, kui inimese teadvus lahkub, on kõik teisiti. loom ei karda, ei
tunne valu. ei mõtle tagajärgedele. võitleval loomal on ainult üks foo-
kus, maailma ainus telg, efektiivsuse suunavektor. vastase kõri. regu-
leeritumas variandis, kus kehtivad siiski reeglid mitte tappa ja mitte
tahtlikult vigastada, vastase kael ja pea.

ma sattusin trennis, kus ma tegelikult ei käinud, arutama poistega,
kes tegid head ja hästi läbimõeldud, tulemuslikku trenni. nad ütlesid,
et peahaarded pole eriti olulised. ma ei hakanud vaidlema. nad olid
omas elemendis, ma nägin, et nad oskasid realselt võidelda. aga nad
ei olnud pihta saanud, milles on asja tuum. õppimine ei anna sulle inst-
tinkte. isegi kehaline andekus ei anna. vaielda pole millegi üle. kes kont-
rollib vastase pead, kontrollib kogu võitlust.

ANDREAS W

seda ütles maadlustreener nigras, kes tuli lastehalvatuses vigastatud jalaga nõukogude liidus auhinnalistele kohtadele. seda ütlevad instinktid, mis pole kunagi vajanud õppimist, instinktid, mille alus on füüsiline teadlikkus, pingeväli, milles kandub edasi kümnete miljonite aastate jooksul suurimetajate evolutsioonis lihvitud oskus võidelda ja tappa. keelel põhinev arutlus ei ulatu sellesse hämarusse. tal ei ole sinna midagi anda, tal pole sealt midagi võtta. minu mittetartu voolab väljaspool keelt, ta koosneb lihaskiudude ja neuraalühenduste vahele jäävast pimedusest. refleksi sähvatuses liha ja teadvuse ragenevatel ühenduskohtadel.

kes kontrollib minu pead?

see imaginaarne linn, tema kontrollibki. tema põletavate signaalide jäljed on nagu sõrestikuline klambrite süsteem minu teadvuse ümber. selle erinevad lülid ja ühendused lülituvad sisse ja välja, ma olen sellel võrgustikul laiali laotunud, fragmentaarne signaaliparv, lõpmatu tagasipöördumine süvenevate ja mattuvate kihtide vahele.

ikka nendelsamadel imaginaarsetel ringidel. tartu räbalduvatel servadel öö keskmes. midagi pole muutunud.

sissepõletatud must.

valgus ei lange läbi suulae.

Mehis Heinsaar

Ta on valmis ja ootel

Tol õhtul ei olnud mul midagi erilist teha; et oli selge ja vaikne õhtu, siis läksin pärast söömist jalutama ja mälestusi heietama. Ma ei tahtnud rännaku suunda ette määrata; püüdsin jätta maksimaalset avarust võimalustele, et üheainsa kohustuslik valik ei rojutaks ootuspõnevust. Harrastasin halvimal mõeldaval kujul seda, mida nimetatakse huupi uitamiseks; nõustusin järgima juhuse kõige tumedamaid kutseid, midagi teadlikult ette otsustamata (...). Sellegipoolest vedas mind omamoodi tuttavlik külgetõmme agulite poole, mille nime tahan alati meeles pidada ja mis sisendavad minusse sügavat austust.

J. L. Borges, „Igaviku ajalugu“

Ühel 2012. aasta jaanuariõhtul Supilinnas jalutades jõudsin viimaks üsna pika ringiga Meloni ja Tähtvere tänava nurgale, jäädes siis miskipärast seisma. Vahest oli põhjuseks see, et leidsin seal hea rahuliku koha, kus teha üks suits ning võib-olla mõjus ka õlletehase poolt tulev vänge humala lõhn, mida sisse hingates võisin end kujutleda isegi kergelt purjus olevana.

Igatahes seal tänavaristil ma seisatasin, ja läites sigareti, jäin vaatama allamäge Meloni tänavat. Peale teist või kolmandat mahvi hakkas minuga midagi toimuma: jäin sellesse Meloni tänavale vaatamisse kuidagi kinni või õigemini – see vaade kasvas minu sisse nõnda, et ma ei saanud end enam õieti liigutada. See, mis mind siis korraga tabas, oli midagi absoluutse selgushetke taolist: see tänav oma õhtuselt kollakas, vanaaegses laternavalguses, sinakasvalge lumine tee, kahel pool tänavat olevate puude ja majade mustavad kontuurid, mõnes aknas veel hiline tuli – see ärkas minu jaoks korraga kõikide linnade linnas uinuva kõikide tänavate tänavana. Algupärase, intiimse, igavese tänavana.

MEHIS HEINSAAR

Ja nõnda, seistes selle lummuse mõju sees, tajusin mõningaid asju väga selgelt, väga tõeliselt:

Esiteks, et selline tänav siin ja praegu on päriselt olemas. Teiseks, et selle vaate ja tunde meelevalda all viibides olen kaitstud kõige pealiskaudse, eksitava ja kõrvalemeelitava eest, mis meeleoluna on ju linnades enamjaolt valdav. Kolmandaks, et see tänav algas otse mu selja taga eikusagilt ja et selle teine ots suubus kolmesaja meetri kaugusel samuti eikusagile, pimedusse, kosmilisse öösse.

Kogu tolle igavikulise hetke (mis võis kellaaja järgi kesta kuni viisteist minutit) tundsin, et kõikide linnade linnas uinuv kõikide tänavate tänav on midagi üksildase tähelaeva taolist, ja mina – suitsetav astronaut tema parda tagumises servas. Ja juhtisin ma seda uinuvat laeva, mis suundus läbi kosmoseavaruste teadmata kuhu ja teadmata milleks, õnnelikuna, kaitstuna ja ääretult rahulikuna. Oli ühekorraga kõikide alguste alguses ja kõikide lõppude lõpus olemise tunne.

Nüüd, juba tagantjärgi sellele kokkusaamisele mõeldes leian, et säärane tänav on võimalikkusena olemas iga linna igas tänavas. Ta vaid tarvitseb õiges seisundis õiget uitajat, kes satuks ta juurde õigel ajal ja õiges valguses. Sarnane kohtumine võib aset leida ükskõik kellega kas siinsamas Tartus või mõne teise riigi ükskõik millises linnas – sel lihtsal põhjusel, et see imeline tänav on nihkuva ja rändava iseloomuga, sõltudes alati konkreetsest inimesest ja tema kohtumisteks valmis olevast rahulikust hajameelsusest.

Nõnda on kõikide linnade linnas uinuv kõikide tänavate tänav ikka ja jälle valmis kellegi silmade läbi ärkama, avanema ja kosmilise tähelaevana õide puhkema – iga päev, iga tund, iga hetk. Ta on valmis ja ootel.

ISBN 978-9949-30-404-2

9 789949 304042